

Спомени за Студентския дом

Академичен център за литература и култура
София, 2003

Изданието се осъществява по проекта "Спомени за Студентския дом" на Академичен център за литература и култура при Национален студентски дом

Книгата се посвещава на 70 години от изграждането на Студентския дом

Пламен Дойнов, съставител, 2003
Академичен център за литература и култура, 2003
ISBN 954-8549-04-2

Съдържание

От издателството

Владимир Атанасов, министър на образованието и науката
Празник на всички студенти и преподаватели

Никола Атанасов
Основаването на клуба

Стилиян Чилингиров
Моите спомени
Няколко думи за фонда "Студентски клуб"
Начало на студентското организиране
Приносът на проф. Иван Шишманов за създаването на Студентския дом

Стефан Руневски
Студентския клуб през бурните 1906 и 1907 години

Тома В. Томов
Спомени и идеи за студентския клуб
Студентският клуб като предходник на ОСО "Хр. Ботев"

Татяна Киркова
Международната студентска взаимопомощ и българското студентство
Декларация

Васил Г. Янков
Двама от създателите на Студентския културен дом
Някои моменти от една обща дейност
На вниманието на приятелите-активисти при Студентския дом на културата в София

Петър Тодоров
Относно Студентския дом на културата в София

Мара Табакова
Гордост на българския студент

Делчо Копрившки
Спомени около започване строежа на Студентския дом в София

Константин Тулешков
До другарите от Инициативния комитет

Начо Начев
Една неуморна обществена пчела

Владимир Маринчевски
До почитаемия инициативен комитет

Люба Стойчева Велева
Материален принос от Англия за строящия се през 1930 г. Студентски дом в София

Георги Шопов
Как събирахме помощи от Враца, Варна, Шумен и Русе за Студентския дом

Илия Илиев
Нямахме "нормиран работен ден"

Недю Александров
Писмо до Васил Янков

Тодор Илев
Съдбата на дарението от книги на Тодор Г. Влайков за Студентския дом

Георги Ангелов
Нашата "Менза Академика"

Димитър Мутафов, Христо Нурев, Кирил Захариев
Как бе създаден Академичния хор

Ангел Манолов
Началото на Академичния хор

Константин Габровски
Как възстановихме Студентския дом

Стефан Енчев
Ароматът на търсенето

Ганка Константинова
Дом на културата

Борис Семерджиев
Нашият Студентски дом

Алипи Найденов
Студентският симфоничен оркестър в моя живот

Асен Георгиев
Симфоничният оркестър и Студентският дом ми дадоха най-голямото добро

Димитър Трифонов
Останахме приятели и до днес

Минка Златева
Дом на родолюбиви таланти и светли надежди

Иван Тодоров
От танцов състав към академичен фолклорен ансамбъл

Борис Филчев
Академичният фолклорен ансамбъл – от 60-те години до днес

Илия Тезгерев
Така съм пазил този Студентски дом!

Милуша Божинова
Най-хубавата част от деня ми бяха репетициите в "Студентина"

Уляна Пачева
Заявихме потребността Студентският дом да остане дом на студентите

Веселин Тодоров
Две години в Студентския дом в началото на 90-те

Студентски дом на паметта
(послеслов от Пламен Дойнов)

Приложение

*Студентският дом. Кратка историческа хроника
За авторите и текстовете в тази книга
Снимки из историята на Студентския дом*

ОТ ИЗДАТЕЛСТВОТО

След документалния сборник "Книга за Студентския дом" (2002), Академичен център за литература и култура при Националния студентски дом предприема следваща стъпка – събира в това издание личните спомени за Студентския дом на няколко поколения негови дарители, създатели, творци и служители. Тук са представени над тридесет персоналистични версии за идеята, съграждането и съдбата на Студентския дом от началото на ХХ век до наши дни. Една *колективна лична история* на Студентския дом, който се издига в София на площад "Народно събрание".

Първият спомен в този сборник е написан през 1910 г. от Никола Атанасов, пръв председател на Студентския клуб, а последният спомен е разказан през 2003 г. от първия, избран с конкурс, директор на Студентския дом през 90-те години на ХХ век Веселин Тодоров.

Поради ценният им мемоарен характер, препечатваме пет текста, вече публикувани в "Книга за Студентския дом" (2002). Всички останали текстове се появяват в подобно издание за пръв път. Осем от спомените са представени устно в разговор със съставителя, други са публикувани (предимно в периодиката през 30-те и 40-те години на ХХ век), а голяма част са открити в Централния държавен архив – в личните фондове на Стилиян Чилингиров (108к) и особено на Васил Г. Янков (1548к). В приложенията към настоящата книга, наред с кратките биографични бележки за авторите, точно са посочени източниците, откъдето са взети всички спомени.

Навсякъде е запазен езикът на писмените и устните разкази. Поправени са само безспорните правописни грешки. Пунктоацията и правописът са осъвременени. С многоточие между две скоби – (...) – са отбелязани прекъсванията при съкратените пасажи, които не се отнасят до темата на изданието. Ограничили сме се в кратки бележки под линия да уточним и поясним само очевидните пропуски и фактически грешки на места, като стремежът ни беше да не накърним по никакъв начин смисъла и личностния профил на всеки текст.

Кратката историческа справка и снимките в приложенията към книгата се опитват да компенсират проблематичните във всеки мемоарен разказ фактографска основа и историческа плътност.

Отправяме своята благодарност към всички, които написаха или разказаха спомените си специално за този сборник – Константин Габорвски, Ганка Константинова, Борис Семерджиев, Алипи Найденов, Асен Георгиев, Димитър Трифонов, Иван Тодоров, Борис Филчев, Илия Тезгерев, Милуша Божинова, Уляна Пачева, Веселин Тодоров. Изразяваме нашата признателност за сътрудничеството си със служителите в Централния държавен архив на Република България, в Народната библиотека "Св. св. Климент Охридски" и в Националния литературен музей, както и за моралната подкрепа на Министерството на образованието и науката, без чието съпричастие тази книга би била невъзможна.

Работата по издирването и събирането на спомените по естествен начин доведе до откриване и на други малко познати или неизвестни, немемоарни текстове за Студентския дом, които вярваме, че ще намерят място в една следваща книга.

Празник на всички студенти и преподаватели

Скъпи студенти и преподаватели,

Имам удоволствието да споделя с вас 70-годишнината на Националния студентски дом. Този ден е празник на всички студенти и преподаватели, които образуват одухотвореното тяло на академичната общност. Този ден е празник и на всички, които пазят дързостта на младостта в сърцата си.

Мисията на преподавателите и студентите днес е да формират интелектуалния потенциал, който да спаси дълбокото мислене на нацията и да я приобщи пълноценно към стремително преобразуващия се свят. Това е нашият шанс и само от нас зависи как ще използваме опита и инициативността си за една бъдеща ползотворна реализация на младите хора тук, в България.

Българинът винаги е почитал Дома, защото той събира пътищата, приютява и зарежда с енергия телата и душите ни. Вашият дом вече е утвърдено просветно и културно средище, населено с идеите, заряда и волята да търсите, да промените себе си и света около нас. Няма как всеки, който попадне в тази атмосфера, да не усети академичния и творчески дух на този дом. Бъдете и занапред грижовни стопани, не се уморявайте да откривате и приобщавате талантливия и научен потенциал на българските студенти.

Надявам се този празник да бъде осмислен като изява на младия, вечнотърсещ Дух.

Честит 70-годишен юбилей!

14 май 2003 г.

Доц. д-р Владимир Атанасов
министър на образованието и науката

Никола Атанасов

ОСНОВАВАНИЕТО НА КЛУБА

Тъй отдавна ми се струва първия почин за основаването на клуба, че много подробности съвсем се заличиха в паметта ми. Па и да си призная, лично за мене тогава клуба не будеше широки перспективи и главният ми интерес беше, студентите да имат евтина храна и постоянна среда от студентско общество, дето ще мога и аз да споделям мисли и впечатления по злободневни и рядко – научни въпроси. Така щото, първите дни на клубния живот не изпъкнаха с някое важно събитие, като изключим самия ден на откриването.

Но нека дам малка предистория до тоя ден.

Академическата младеж в мое време не се отличаваше с някой по-висш полет и не проявяваше всестранен интерес към научни занятия. Това го казвам без умисъл да обиждам бившите ми другари-състуденти. Те живееха изолирано от обществото, без чувство на общност в интересите, сгушени всякой в своята квартирка, изолирани един от други.

Твърде рядко някой по-ученолюбив студент ще се наеме да събере другарите да му чуют сказката върху някоя научна тема. А тия теми главно бяха из областта на социалните и икономически науки и почти винаги със социалистическа тенденция. Между другото казано, студентите-социалисти тогава най-много импонираха със своите научни познания, макар тия познания да бяха съвсем повърхностни, само на бързо запомнени идеи на социалистическите теоретици. Тъй или инак, но с тях никой от другите студенти не се осмеляваше да дели мегдан на публичен диспут по социални и икономически въпроси.

В тия събрания студентите се срещаха, за да изхарчат умствената си енергия. Но те съвсем не докарваха оня ефект, който се очакваше – те само внасяха по-голяма хладнина между студентите, разбиваше се всяка надежда за обединение.(...)

Веднъж в разговор с другари за мизерното положение на някои от студентите си спомнихме, че в Русия съществували студенчески трапезарии, дето младежта не само намирала евтина храна, но още и се създавала атмосфера на другарство между учащите, създава се повод за чести срещи между младежите, а оттук излизали и много възвишени начинания от социален и академичен характер. Идеята, да създадем и у нас подобна трапезария се налагаше сама по себе си. Няколко дена мислите ни върху трапезарията бяха обичайна тема за разговор в тесен кръг от другари-студенти. Почнахме да правим сметки, да строим планове за студентско общежитие. И колкото повече мислехме, толкоз по-много се увеличахме от хубавите си кроежи, толкоз по-нашироко се простираха нашите надежди. Но в края на краищата се самопризнахме, че нашите размишления са още далеч от действителността, която не познавахме и че нашите практически сведения бяха съвсем недостатъчни, за да сполучим в едно предприятие, дето се борави с пари. Тоагава аз си спомних за председателя на ученическите безплатни

трапезарии, Д-р Михайлов, който е руски възпитаник и можеше да ни улесни задачата с ценните си упътвания. Отидох при него с още един другар. И наистина, сведенията ни от Д-ра почти че окончателно разрешиха колебанията ни за отварянето на студентски клуб. Задачата ни беше, щото с по-малко средства и по-хубава храна да притеглим студентите от гостилниците и да ги съберем на обща трапеза.

Трябваше, обаче, въпроса да се обсъди в едно обобщостудентско събрание и да се добие санкцията на по-голямата част от студентите. Свика се събрание, обсъди се въпроса въз основа на доклада, който направих аз, избра се комисия, за да реализира идеята и да проучи почвата за сигурен успех на начинанието.

Комисията, в която влизах и аз, трескава заработи и след две седмици целия план за клуба беше изработен в подробности. Ако се не лъжа, отвори се подписак за желаещите да бъдат членове на клуба. Записаха се около сто души (цифрата е приблизителна, но разликата е с единици). Първоначално, по съвета на Д-ра, искахме да турим месечен абонамент 19 лв., но от по-обстойните пресмятания дойдохме до убеждението, че клуба ще издържи съществуването си само при абонамент от 24 лв. Толкоз по-настоятелно ни се налагаше тази цифра, че част от общия приход на клуба трябваше да употребим за покупка на покъщина. Ние тогава постъпихме доста непрактично и хвърлихме на вятъра значителна сума пари, защото аз съм убеден, че ако не бяхме прибързали с отварянето на клуба, а предварително се пуснехме в популяризиране на идеята ни сред гражданството, щяхме да намерим съчувственици на идеята ни и щеше да има пожертвувания за клуба във вещи. Както и да е, но една значителна сума от близо 500 лв. дадохме за покъщина, в първо време най-необходимата: столове, маси, покривки, пердета, чинии, лъжици, ножове, вилици и др. трапезарски артикули. Наехме персонал за кухнята, справихме се с доставчиците на хранителните продукти, наехме помещение за клуба – средния етаж от сданието на народната партия, конституира се и настоятелството на клуба – всичко беше нагласено за отварянето на клуба. Първ председател бях избран аз не от това, че имах някакво благоволение на влиятелните студенти, а защото бях най-добре ориентиран в стопанисването на клуба.

Отвори се и един малък бюфет с напитки и със сутрешни закуски. Настъпи денят на отварянето на клуба. Колкото и да се ровех в паметта си, аз не можах да си спомня точно, в кой ден се почна живота на клуба. Наумявам си само, че денят беше доста топъл слънчев ден.(...)

Откриването на клуба стана на обяд в присъствието на членовете и не членове студенти и в присъствието на професорите. Речта си, която предварено четох, ако се не лъжа на студента Милков, (сега е съдия или член в окръжен съд), беше написана и с възмущение я издекламирах с един дъх. Ръкопляскания, разбира се, имаше и професорите ме поздравиха за хубавата идея и за още по-хубавата реч (sic!). Редът е такъв. Клубът бе отворен и гладните студенти засърбах не особено тлъстата супа.

Неприятностите ми с клуба се почнаха още от първия ден. Много неща не бяха предвидени, а придиричивата младеж не прощава и не

извинява, - тя само иска. Трябваше на ляво и на дясно да давам обяснения, да извинявам настоятелството, да насърчавам разочарованите и да поддържам симпатиите към трудното начинание. Едни не бяха доволни от менюто, други не бяха доволни от количеството на хранатта, трети не одобряваха месото, четвърти критикуваха чистотата. Въобще от всяка страна се изсипваха протести и сръдни и никой не искаше да знае, колко труд и усилия коства тоя клуб, който още от началото на съществуването му се застрашаваше да се затвори и да се компрометира завинаги. Вината за тия нередовности, някои от които биха могли да се премахнат, лежеше в сравнително малката абонаментна такса. За 24 лв. се даваха супа или чорба и две местни менюта, вечер пак две, а два пъти (или един път?) седмично се даваше сладко. Па и не рационалното стопанисване, както и недобросъвестността на готвача доста пречеха да се подобри кухнята и да се задоволят някои справедливи упреци. Вина, обаче, имаха и отделни студенти, които не зачитаха правилника на клуба, не признавайки никаква дисциплина и слабо съзнаващи задълженията си към другарите. Това ме накара да напиша един по-строг правилник, с който съвсем се компрометирах пред недоволниците. А това беше излишен мотив да искат моето отстранение от настоятелството, дето ме търпяха само поради заслуги към клуба, но не можах да ми прострят, че съм се бил държал за скута на професорите – една съчинена легенда, разпространявана от "учените" економисти. По онова време всяка колко-годе интимност на студента с професорите, даже с прекия си професор, който те въвежда в избраната наука, се тълкуваше като проява на реакционни идеи, въобще за подлост и измяна към "идеалите" на студентството. Мене още от първите дни на студентския живот ме порази недоверието на студентите към професорите като към морални личности и към техния научен авторитет. Това настроение се създаваше пак от "умните" студенти, които обвиняваха своите учители в политическа индеферентност, или най-малко в лесна приспособимост към всеки политически режим. Предаваната пък от катедрата наука смятаха за премного официална, а не дело на свободно творчество, на свободна от условията порастнала индивидуалност. Вината за обтегнатите отношение между учащи и учители тежеше и върху последните, които не винаги проявяваха педагогически такт и третираше студентството като гимназисти. В едно клубно събрание ме бламираха като председател. Аз напуснах почетната си длъжност без съжаление, защото бях много изморен и погълнат само от кулинарното изкуство, тъй чуждо на моите духовни потреби. От членство на клуба, обаче, аз не се отказах. Мъчно ми беше от неблагодарността на младежите и от накърнена амбиция – човешка слабост.

Недоволствата след моята оставка не престанаха, а се увеличиха, защото условията още повече се влошиха, вместо да се подобрят. При всичко това, аз с вътрешна радост следях, как клубната организация въпреки острите търкания, се закрепва и нейните интереси се повече и повече стават близки не само на настоятелството, но и на по-голямата част от членовете.

Животът на студентите също значително се промени. Срещите просто за разговор им станаха насъщна потреба и духът на солидарност, на общност, на социализация порастна. А това не беше малка печалба за пръснатите по-рано студенти, които гледаха на всяко съвременно човешко общежитие като отрицание на морал, на законност и справедливост. Те почнаха да се изучават, а с това и изучаваха човека, изучаваха човешките слабости и достойнства, ставаха по-опитни, животът почнаха да ценят не само по теории, ставаха по-трезви, по-практични, без да изгубят своя младежки идеализъм. Те се научиха или поне се опитваха да прощават, да извиняват и да търпят чуждите слабости и грехове. С други думи, клубната организация създаде за студента пробна почва за обикновена човешка дейност.

В мое време други проекти не съществуваха да се реализирват от името на клуба. Но и онова, що допринесе той за студентите, не беше малка печалба – той ни опитоми.

1910 г.

Стилиян Чилингиров

Моите спомени

Да се спомня и преживява близкото минало, е често пъти по-трудно, отколкото да се възкреси напълно далечното. И аз в тази минута, въпреки всичките си усилия, не мога да събудя в съзнанието си повече от няколко факта из живота на студентския клуб, чийто председател бях само един семестър – последният на моите университетски години.

За председател на клуба бях избран само с няколко гласа повече от подадените за съперника ми г-н Хитов. Студентството, което не еднаж е давало израз на симпатиите си към мене, сега не искаше дип охотно да ме види начело на най-крупната си организация при наличността на сили, които с по-голямо достойнство биха заели това място, но които самоволно страняха от него. Това, може би, се дължеше на обстоятелството, че клубът през последната година бе изгубил до известна степен обаянието си, тъй силно и лъчезарно в началото на неговия живот, и на него не се гледаше иначе, освен като на обикновена гостилница, не по-евтина от всички други частни гостилници на София.

Ала въпреки основателната опозиция срещу мене, аз бях – бог знае по силата на какво чудо – избран за председател.

Това, което направих като такъв за клуба, надали е особено ценен принос към неговата история, но, еднаж обещанието дадено, аз щесе помъча да изложа няколко реда из историята му през летния семестър на 1904 г.

Първата работа, която подлежеше на новоизбраното настоятелство, бе да намери средства за най-необходимото – трапезарията и кухнята: от пренисане из здание в здание и от липса на поднова, много от съдовете, масите и столовете бяха негодни за по-нататъшно употребление. Над туй отгоре трябваше да се усиле и кредитът на клуба, чувствително разклатен от дългове и нередовно посрещане на текущите разноси. За тази цел то веднага обяви нов тър, при който се добиха по-ниски цени. Но това още не беше достатъчно и настоятелството реши да намали в едва чувствителен размер количеството на предлаганата храна, мярка, която реализирваше доста почтена економийка в края на всеки месец.(...)

Покрай целите, които преследваше клубът като трапезария, той си постави и други по-широки. Негов член можеше да бъде всеки студент, а не само този, който се ползва от кухнята му, стига да плаща 50 ст. месечен внос. Тъй преработения устав се прати в министерството на народ. просвета за потвърждение и клубът стъпи на собствени нозе, независим от управата на университета. Студентството, на което беше запретиено от правилника да излиза колективно в обществените и политически борби, можеше вече да струва това свободно от името на своя клуб, който в един миг стана просто изразител на неговите идеали и стремежи. Предишните позиви, възвания и дела от името на група студенти или от името на цялото студентство, които не еднаж докарваха

до остро търкане академическата младеж с академическата власт, се замениха с тия от името на студентския клуб скоро под негова стреха намериха закрила и двете строго обособени студентски политически направления: социалистическото и националистическото, чиито заседания, когато ректоратът откажеше да им отстъпи някоя аудитория, ставаха в клубната сграда.

Освен за настоящата уредба на студентския клуб, настоятелството сериозно замисли и за неговото бъдеще. То реши, каквото и да стане, да постави основата на фонд за клубно здание, па и в щастлив случай да построи такова. Идеята да се сдобие клубът със собствена сграда е стара: тя датува от втората година на негова живот. И ако тогава още не се постави основата на фонд, то е, защото източниците за образуването му бяха много дребни и несигурни: предполагаше се да се основе такъв от известен много малък процент от членските вноски. Ние оставихме упованието си на тия вноски и решихме да действаме непосредно пред обществото и властите за съчувствие и подкрепа, като подчертавахме, че клубът не е само гостилница, както се мислеше, а една културна организация, която заедно с университета ще смогне да даде на нашата родина *здрави и годни за дейност* хора. За тази цел настоятелството разпрати до бившите и бъдещи възпитаници на университета позив, в който подчертаваше културните му задачи и апелираше за морално и материално съдействие. Министър Шишманов, винаги склонен да подкрепя подобни начинания, веднага отпусна 2000 л. за фонда и 800 л. за няколко безплатни стола. Почти едновременно с това издаде и следното окръжно да директорите на гимназиите, педагогическите училища и окръжните инспектори:

“Окръжно № 2493. 9 март 1904 г. – настоятелството на студентския клуб в София, чиято цел е да дава евтина, питателна и здрава храна и да спомага за научното, литературно и нравствено образование на своите членове, напоследък се е натоварило с тежката задача да намери средства за постройка на собствено здание за клуба, без каквато е невъзможно да постигне целта си – една *mensa academica*. За тази цел то се е обърнало с позив към българските граждани, на първо място към бившите възпитаници на Висшето училище и към родителите на сегашни студенти да го подкрепят в полезното му начинание.

Аз посрещнах с радост предприятието на младите академически граждани и, колкото можах, подкрепих ги в благородното им дело, като ходатайствах пред столичното кметство безплатно да им отпусне място за постройка на здание и като им отпуснах 2000 лв. за основен фонд, както и 800 лв. за няколко безплатно стола за най-бедни студенти. Ще ми бъде много приятно, ако и вие Господине..., сторите нещо за подкрепа на Настоятелството на Студентския клуб в София. От Вас се иска да подканите Вашите учители, особено бившите възпитаници на Висшето училище, да изнамерят средства за увеличение фонда на клуба, определен за поменатата цел. Няма да бъде излишно, ако апелирате и към щедростта на родителите на *сегашни* студенти, както и към онези, които днес-утре ще се намерят пред необходимостта да проведат децата

си да продължават своето образование в нашия университет. От Вас и от г. г. учителите очаквам да популяризирате сред обществото хубавата идея на Настоятелството, за да може то да се проникне от нейната важност, та с готовност да се отзове на поканата Ви за подкрепа на неговото начинание.

Сумите, които ще сполучите да съберете за целта, ще Ви моля да изпращате в повереното ми министерство.

Министър: Д-р Ив. Д. Шишманов”

Парите трябваше да се изпращат в Министерството, защото настоятелството реши да постави фонда под негова закрила, за да го предпази – нека призная – от възможни посегателства на самите студенти. Това окръжно не мина без резултати. Доколкото ми е известно, в министерството са постъпили някои макар и малки суми, а II софийска гимназия беше решила да устрой излет, който обаче остана неосъществен не по вината на учителския съвет, а на нейния директор г. Дякович.

Вече клубът стъпи на собствени нозе: той разполагаше с място, отпуснато със съдействието на г. Шишманов, с 2000 л. фонд, при който студентството притури нещо, събрано от тук – оттам и с верата на студентите, че клубното здание може в скоро време да се обърне от лъжлива мечта в пленителна действителност. По-късно министерството отпусна още 5000 л., получени от наследилото ни настоятелство. Но и това като че ли не беше достатъчно. Скорошното реализиране на тази идея ни толкова блазнеше, че ние бързахме да даваме вечеринка след вечеринка за увеличение на фонда, печалбите от които не всекога биваха насърчителни за нас.

Едновременно със симпатиите, които идваха отвред, настоятелството срещна и не малко неприятности. Намериха се граждани, студенти и публицисти, които почнаха да ни подозират и упрекват в падане. Едни мислеха, че г. Шишманов искал чрез настоятелството на клуба да използва студентството, бог знае, за какво свои лични цели, други – че искал да ни преспи, а трети – да ни сблужи с палата и правителството, защото той, ни по-малко, ни по-много бил агент на Фердинанда и на Петкова. Вестник “Пловдив” направи от това цял източен въпрос, като едва ли не искаше падането на кабинета. За да отмахне тия всевъзможни атаки и тормозения отстрани, настоятелството приготви отговор, който не помня в кой ежедневник е печатан, с цел еднаж завинаги да каже на всички, които имат уши да слушат, как трябва да се гледа на неговата инициатива.

Ала всяко чудо за три дни. Скоро студентският клуб тръгна по своя нормален път, необезпокояван от никого ни външно, ни вътрешно. Той дори се почувства толкова крепък и смел, че влезе в преговори с г-на Милюкова, нинешния водител на руските кадети и бивш професор при Софийското Висше училище, да купи собствената му къща. Едновременно водеше преговори с предприемачи да постоят лека дървена сграда за клуба на свое място или пък на такова, което общината би ни отстъпила срещу месечен наем, но което да е по-близо до сегашния университет. Отпуснатото вече място беше негодно, защото е много отстранено от

сегашните университетски сгради. Неговото застрояване може да стане, когато се построи новия университет, при който ще бъде сравнително много по-близко.

Но настоятелството не можа да осъществи нито едното, нито другото, защото семестърът се свърши и неговият мандат падна.

1910 г.

НЯКОЛКО ДУМИ ЗА ФОНДА "СТУДЕНТСКИ КЛУБ"

Тъкмо преди тридесет години, един млад селски учител* постъпва по неволя студент в Университета, тогава Висше училище. Интерниран от полицията на министър Радославов, поради намесата му в борбите на целия народ срещу новите данъчни облагания – десятъка и свързаното с него номоне – той се озовава в София почти без средства, заставен да прекарва по цели месеци само на хляб и кисело мляко. Това му бедствено положение обръща вниманието на неговите другари състуденти и те му издействуват една полустипендия в основания вече преди година Студентски клуб. По-късно той студент бива избран за домакин на Клуба, а към края на своя университетски курс – за председател. Там той добива възможност да получава храната си безплатно и да довърши със завиден успех своето университетско образование.

Добре оценил значението на подкрепата, която неговите другари са му оказали чрез Клуба, той замисля да се отплати с добро за сторените му добрини. Един ден той се явява при проф. Ив. Шишманов, тогава министър на народното просвещение, и го замолва да отпусне от бюджета на Министерството една сума, която да послужи за начало на един фонд "Клубна сграда". Готов да подкрепи всяко хуманно начинание, Шишманов отпуска 10.000 лв. за целта, а на студента предава още други 2000 лв., за да ги раздаде той лично, като председател на Клуба, на свои бедни другари, но не в наличност, а в храна. С тия пари можаха да се изхранят до края на учебната година още неколцина бедни студенти.

Едновременно се заработи от Министерството, и от управата на Студентския клуб пред Софийската община за отпускане даром на едно място за бъдещата постройка на сградата. Тогавашният кмет г-н инж. Николов, погледна с добро сърце на това студентско искане и предложи за избор две места: едно при Шарения мост, а друго в Подуене. Не се съгласи, обаче, да отпусне исканото място в Борисовата градина – островчето на езерото – или друго, съседно до последното. При този решителен отказ на кмета, избра се мястото в Подуене, което се означава в регулационните планове на столицата като собственост на Студентския клуб. Даже, когато по-късно, при кметуването на Коста Батолов, се построи прогимназията "Антим I", масивната му ограда се пречупи, за да се остави извън нея мястото на Клуба, което съставляваше общия училищен парцел. Но преди година то беше отстъпено за кооперативни жилища на неколцина от нашите писатели.

Подобна участ, може би, щеше да постигне и фонда за клубна сграда, ако друг, тъй беден студент**, подбутнат също от чувството на признателност, не го тури под опеката на един общ Граждански комитет и не го направи по този начин неприкосновен. Не беше ли сторено това, клубът не веднъж би посегнал към него, за да изплати свои волни или неволни дефицити. Трябва да се признае, че комитетът, съставен от представители на Общината, на Университетския съюз, на Народната банка и от неколцина видни софийски граждани, винаги под председателството на г-н ректора на Университета, заработи доста

усърдно. Не малко грижи за увеличение на фонда положиха Кирил Попов, проф. Г. Данаилов и ректорите: Ал. Цанков, д-р Моллов и Г. Шишков. И ако не бяха разорителните войни, Студентският дом отдавна щеше да бъде едно завършено дело, гордост и за нашата академическа младеж, и за нашата научна общественост. Но и сега, въпреки всичко, фондът не е за пренебрегване. Днес той стига до почетната сума два милиона лева. Още малко усилия от страна на Комитета и на студентите, и фондът не само ще се удвои, но и ще се утрои дори. Тогава туй, което преди двадесет и шест години беше една мечта, ще се обърне в красива действителност. И студентството ще издигне един монументален паметник на признателността и на самопомощта.

Но Студентският клуб ще бъде и нещо друго – един документ за моженето на нашите студенти. Те, на които утре подлежи да поемат в ръце ръководството на държава и народ, ще покажат, че са един наистина надежден творчески елемент в нашия живот, комуто старите със спокойствие и с вяра в по-честни дни могат да отстъпят местата си. А тъкмо от такава вяра има нужда сегашната ни обезверена действителност.

1930 г.

*Този студент е самият Стилиян Чилингинов. В текста си, писан през 1930 г., той предпочита да говори за себе си анонимно в трето лице.

**Чилингинов има предвид Тома В. Томов, инициатор за създаване на Граждански комитет за построяване на сграда на Студентския клуб.

НАЧАЛО НА СТУДЕНТСКОТО ОРГАНИЗИРАНЕ

Почти връстник на Висшето училище е и дружество "Наука". Самото име вече ни показва, какви са били неговите задачи – да сближи студентите, като бъдещи научни ратници и да подпомогне тяхното развитие не в тесния кръг на избраната от тях специалност, а в кръга на общото знание. Скоро, обаче, тоя интерес към науката се изгражда в интерес към политическата действителност, пълна с избухливата материя на тогавашните ни партизански нрави. И, както трябва да се очаква, студентството по силата на своята младост взема винаги страната на тия елементи, които са против даден политически режим, независимо от неговата идеологическа и практическа стойност. Власт ли е, тя не може да бъде добра. Още по-малко добра може да бъде тя, ако не прескача границите на една държавна общност и не мери преустройството и уредбата на целия свят, изобщо.

Пък и нови идейни течения, поникнали на чужда почва, които дириха своите привърженици именно между чувствителната срещу всяка неправда младеж, хвърлиха своите мрежи между студентите на Висшето училище. Те, жадни за проява не в народен, а в международен мащаб, се поддадоха на тия влияния и от дейци в областта на науката се обърнаха в политически дейци. От тук до стълкновението с властите – държавна и университетска, нямаше и стъпка. И това стълкновение, повтаряно не еднаж, не дваж, застави най-сетне Академическия съвет да закрие дружество "Наука", като прибере и неговото знаме. Изведнъж студентството остава без място за междустудентско общуване. Няма да бъде преувеличено, ако се каже, че то до 1900 г. продължаваше да бъде разпиляно или да се събира нейде в клубовете на тогавашната социал-демократическа партия, като излъчи из своята среда люде, които скоро станаха било ръководители на самата тая партия, било напътници на отделните ѝ секции. През тая година тъкмо се основа Студентския клуб. На първо време неговата задача беше да доставя здрава и евтина храна не на всеки студент, а само на своите членове. Една потребителна кооперация, без всякакви други домогвания. Наистина, в тоя клуб често ставаха общостудентски събрания, но те все още продължаваха да се свикват под знака на една строго очертана партийна принадлежност. С нея се таксуваха и общостудентските акции.

Отначало това преодоляване се търпеше от всички студенти, но скоро почна да доява на част от него. И студентството се раздели на две: на националисти и на интернационалисти, като мнозинството беше на страната на последните. На тяхна страна беше и силата. Те принадлежаха всички към една единствена политическа партия, когато първите бяха обособени в няколко групи, според броя на останалите партии. Чувството на студентска солидарност почти изчезна. Всеки студент започва да живее със себе си и със своята партия, идеологията на която искаше да насади поне между най-близките си другари. Това накара неколцина, които мислеха за едно цялостно студентство, да вземат мерки, докато злото не беше се разрастнало до нежелателни размери. Като първа мярка, към която се пристъпи, беше промяната на

устава на Студентския клуб. Приет през времето, когато аз бях председател на клуба, той определяше целта му така:

Чл.2 Студентски клуб има за цел:

а) да доставя на членовете си евтина, питателна и хигиенична храна и

б) да развива сближение и солидарност между студентите.

Наистина, втората точка от тази цел не можа да бъде осъществена напълно, но, все пак, се тури едно добро начало. Нейн пръв резултат беше основания от мене фонд за постройка на собствен Студентски дом, в който студентите да намират не само питателна храна за тялото си, но и здрава научна храна за душата си.

Колко се е успяло в това отношение, остава днешното студентство да каже. Аз мога само с гордост да посоча днешната великолепна сграда на площад "Народно събрание", честта за първата копка на която се падна на мен.

1940 г.

]ПРОФ. ИВАН ШИШМАНОВ И НЕГОВИЯТ ПРИНОС ЗА СТУДЕНТСКИЯ ДОМ

Склонността ми към общественост се усили още повече и аз по-живо почнах да се меса в студентския живот, докато достигнах честта да бъда председател на всички студентски събрания, а най-накрая - и председател на Студентския клуб.(...)

Но ако не можах да използвам Шишманов за каузата на педагогистите, използвах го за делото на Студентския клуб. Аз му говорих няколко пъти твърде възторжено за него. И най-сетне му отправих на 20 февруари 1904 г. следната писмена покана:

"Уважаемий Г. Шишманов, приятно ми е да Ви съобщя, че членовете на Клуба с нетърпение и радост очакват да Ви видят в своята среда. Ето защо аз Ви моля да посетите днес по обед нашия студентски клуб. Считаю за потребно да Ви кажа, че членовете на Клуба знаят само за Вашето намерение да дойдете, но не и деня. Вярвам, че ще се отзовете на поканата ми.

При настоящето прилагам устава на Студентския клуб."

Не след много Шишманов ми връща писмото, върху което в диагонал е написал с червено мастило: "Днес, г. Чилингиров, ми е невъзможно да посетя Вашия клуб. Идещата неделя ще Ви съобщя кога ще бъда по-свободен. Освен това, искам предварително да направя нещичко за вас и Вашия клуб". А в горния ляв ъгъл, пак с червено мастило, запитва: "Колко се плаща г о д и ш н о за един стол (обед и вечеря)?" Под тоя въпрос аз съм отговорил: "Месечен абонамент 25 лева, а частично на порция по 20 стот." Така, минало от мои ръце в Шишманови и от Шишманови в мои, писмото се върна най-сетне с една малка сметка. Разбрах, че Шишманов ще отпусне четири клубни стипендии за осем месеца, колкото, собствено, трае учебната година. Но скоро сам е изменил намерението си. Вместо 800 лева той отпуща 2000, като оставя на мене правото да ги разпределя между бедните студенти било в пари, било в храна, като запазя известна сума и за себе си. Желанието му му беше точно изпълнено, освен в последния си пункт, за което отначало ми се сърди, а отпосле почна да ме подиграва: "Гладен гладни храни"

Отпусна и 10000 лв. за фонд постройка на клубна сграда. Така, благодарение на Шишманова, вслушал се в моята молба, площад "Народно събрание" по-късно се украси с една от най-хубавите постройки в София.

На следната седмица Шишманов ме извика към обед в министерството и ме задържа при себе си. Тогава ми обяви намерението си да обядва ведно със студентите, както и за сумите, които отпуща. Аз хвъркнах от радост. Един толкова голям дар! Но и мъка присви сърцето ми: да бих могъл по някакъв начин да съобщя и едното, и другото на другарите си! Шишманов разбра мъката ми и се усмихна. Вместо аз да го надхитря, той ме надхитри. Сега оставаше още едно: да му обещаая, че докато е в клуба, няма да съобщя за помощта. Обещах.

Файтонът загази в дълбокия сняг на площад "Александър Невски", тогава празно незастроено място, препречено с камъни за основите. А трябваше да се бърза. Моето желание беше да заварим всичките студенти на обед. Налиташе ме да сляза и да затикам файтона. Шишманов забеляза нетърпението ми и се залюбува на него. Той дори се мъчи да ме убеди, че колкото по-малко са студентите, толкова по-добре: по-интимно щяло да бъде. В клуба влязохме направо в стаята на Шуменската компания наречена по-сетне от Шишманов Делиорманска, прочута като най-весела и най-песнопойна. Едно възторжено ура се изтръгна из устата на студентите и малката стая се изпълни до задушаване. Всеки се натискаше да види любимия професор и министър по-близо до себе си. Но още не се разпръснали по молбата на Шишманов, за да заеме всеки своето място, те пак се струпаха около нас, за да видят как един министър ще яде същите гозби, с които се хранят студентите. Шишманов неволно се засмя на това любопитство.

- Странно ли ви се види? Добре, нека тогава да ви призная, че аз се чувствавам студент. Помнете, че и с вас ще бъде същото – косите ви ще побелеят, а паметта ще ви връща към годините на волната младост. И колкото повече косми изникват, толкова забравени преживелици от миналото оживяват. – Сякаш за да потвърди тая си мисъл, той започна да ни разправя случки и приключения из студентските си години. Аз запомних една – изненадата, която му създаде жилетката на новите дрехи. Когато ги чистел еднаж, намерил в джобчето един забранен от него наполеон. А тъкмо бил останал без пари.

- Камо и нам такива изненади, господин министре – обади се един студент.

- Професоре – поправи го Шишманов.

Тая забележка се понрави на всички.

- Тогава да я караме по академически. Поне тука да използваме свободата, от която сме лишени.

Язвителният тон на тоя студент не се понрави на Шишманов, но той пак намери сили в себе си да отговори спокойно и духовито:

- Академическа свобода без правилници.

За да обърна листа, аз станах и съобщих новината, която едва преглъщах. Наистина чувствавах сърбел в езика си, както се изразява народът.

- Другари, приятно ми е да съобщя, въпреки волята на г. Шишманов, че...

Съобщението изненада, трогна и възхити всички. Ново ура и шум от свален прибор в една от далечните стаи на клуба. Оказа се, че един студент предпочел да счупи няколко чинии и да ги заплати от празната си кесия, отколкото да остави непомачен един възторг. Няколко месеца след това нищо не попречи на тоя същия злобен протестник да прави найжй метани пред Шишманов за едно учителско място в провинцията. Да моли и мене за ходатайство. Неразумен бил, затова постъпил така.

Обедът се свърши с български и турски песни, изпълнени в хор от Шуменската компания. Сега й пригласяха и всички студенти. –

1955 г.

Стефан Руневски

СТУДЕНТСКИЯ КЛУБ ПРЕЗ БУРНИТЕ 1906 И 1907 ГОДИНИ

(...)По твърде обикновената причина: да намеря за по-малко пари възможната най-добра храна, един ден се отправих за студентския клуб.

Силен, но приятен шум, разтrese слуха ми още на вратата. Трудно е да се предадат всичките впечатления, които за един миг налетеха като хищници върху ми. Стотина млади, с зорки очи и дълги коси, хора гледаха към едно направление, въоръжени с лъжици, пеййки:

Мома ходи за вода, хей!

И ергеньо по нея...

Хората са се наобедвали, помислих си, и сега се веселят. И боязливо потърсих место.

Не седнал още, стройната песен прекъсна и един оглушителен шум от тракане по чениите прониза мозака ми. Тогаз чак разбрах, че младите хора пеели на гладен стомах.

И веднага ми мина през ума: не е верно, че гладна мечка хоро не играе, може би само стара гладна мечка хоро да не играе.(...)

Чистата, здрава и евтина храна, винаги пресна, и приготвена под надзора на самите студенти, не можеше да се намери никъде по гостилници, било заради чистотата си, било заради евтинията си. Притурено при това оживлението, при което се прекарваха обедите и вечерите, веселите беседи и пр. – всичко предразполагаше и привързваше към клуба.

Интензивността в клубния живот растеше от ден на ден и аз виждах, как трапезарията почна да се обръща на место не само за обеди и веселие, но и за най-сериозни работи. Свиквах се събрания за сказки, за уредби на вечеринки, събрания по обществени въпроси и пр. Но правеше ми впечатление, че тук се само проявява ролята, която може да играе клуба, без още да я изграеше, както треба. Всичко ставаше некак буйно, непланирано, заедно с много пречки и неразбирания.

Моят голем интерес към клубния живот ми даваше възможност наедно с добрите му страни да долавям и недостатъците, от които страдаше. И, най-сетне, когато през м.април 1906 г. ми се падна честта да бъда избран негов председател, намерих се пред два недъга, които ако по некакъв начин не биха се отстранили, клубът не би можал да бъде, не само онзи мечтан център за групиране на студентството, но и и една обикновена кухня. Това беха грамадните му дългове и партийните ежби, които беха проникнали, както на всекъде в обществения ни живот, тъй и тука. Дълговете, до колкото можа да се установи, беха резултат не на кражби и злоупотребления, както тенденциозно експлоатираха някои, а на разсеяност и прекалена самопожертвувателност. Поради некогашните обструкции бившите настоятелства отворили преголем кредит на членовете. Яли хората и давали вместо пари, полици. И по този начин вместо наличност от метал, остават ценните документи на хора, млади, надеждни, но... само надеждни.(...)

Прави се доклад в генерално събрание. Същото тягостно впечатление. Спомням си тогава, как в това грозно объркване изпъкна мисълта, която после се реализира, и за която, както аз, тъй всички, които я възприеха, дълбоко съжалявахме. Погледите се насочиха към фонда за постройка на клубна сграда... Неуже ли трябва да се посегне на този фонд, който с такъв ентузиазъм бе основан, и на който се възлагаха толкова много надежди!

Пред грозната перспектива, да се опетни името на клуба чрез едно фалирване, всички наведоха глава, вдигнаха ръка и сториха, дето се казва, едно "необходимо зло".

Направи се на тогавашния министър на просветата г-н Шишманов кратък и тъжен доклад: или фонда трябва да се бутне или клуба да се затвори. Припомням си тогава мъчителното положение на почтения професор, прекален приятел на студентството и страстен покровител на студентския клуб. На всеки негов план се отговаряше: не може, опитано е. Тогава? – Както става обикновено, стана и сега: който много е увлечен по едно дело, не мисли и за жертвите, които прави за него. Г-н Шишманов преклони глава през грозната необходимост и разреши да се изтеглят 3500 лева ...

Една подробност сега измежду многото, и смешни и тъжни, по разплащането. Още не стигнал председателят с вързопите банкноти, кредиторите беха импровизирали един конкордат в клубния салон и сметаха кому колко ще се падне срещу вземането и кой колко ще загуби.

- Ще ви се плати напълно, господа, казва шеговито касиерът Н. Логофетов. Никой още не вярва.

Когато касиерът направи сметка всекиму и председателят раздаде парите, един от тях, който получи повече от хиляда лева, събуден сякаш от сън, с оросено от пот чело, се обръща към настоятелството:

- Момчета, право да ви кажа, отписал бях тези пари ... Вярвам вече, че и студенти могат честно да се тъкмят.

Разбира се, никой не се залови да оборва едностранчивото му понятие за честта. Изпратихме ги с пълни джобове, а ний останахме с празни ръце и едно мъчително чувство за злото дело, което по необходимост извършихме...

1910 г.

Тома В. Томов

СПОМЕНИ И ИДЕИ ЗА СТУДЕНТСКИЯ КЛУБ

Към края на учебната 1903/1904 год. от клуба се раздадоха 12 полустепендии. Бех честит и аз да получа една. Станах за два месеца полустепендиянт на трапезарията. В края на клубната година бех избран за касиер. Целото настоятелство бе от 9 души. Почнахме да работим от началото на 1904/5 уч. Година. Всинца вложихме силна амбиция за преуспяване на клуба. Уравниха се всички стари сметки. С помощта на М-ството на просветата се раздадоха 37 полустепендии за бедни студенти. Съставът на клуба достигна почтената цифра 140 члена. Усили се фонда за постройка на клубна сграда. През течение на клубната година се уредиха забавления почти във всички наши по-големи градове в полза на фонда и трапезарията. 1904 905 година бе годината на пълен разцвет в материалния и идеен живот на клуба. (...)

В целият интервал от 23.III. до 19 май 1905 г. клубът бе централното място на всичко, което ставаше тогава. Там се пишеха изложенията, позивите и пр., там заседаваше ръководителното тело, там се редактираше "Академическо Свобода", от там тя получаваше издържка, там бе първоизточникът на оня небивал ентузиазъм и въодушевление, с което тогавашното студентство се бе сплотило около девиза на академичната свобода. В най-критичните моменти, когато родителите беха отказали поддръжката на своите синове, клубът отвори за всички безплатно своята трапезария. За тази волност на настоятелството, новите студентски поколения през есента на 1905 година, далеч от пламъка на борческото пролетно настроение през с.г., поискаха юридическа отговорност за формалните нарушения на клубния правилник. Ако и неуспешна, тази инициатива бе един тежък удар за настоятелството на клуба, особено за неговия касиер. В това тягостно настроение, аз напуснах клуба в края на 1905 година.

Събитията след 3 януари 1907 год. Ме тласнаха в една нова одисея, която тук е безинтересна. От м. Март на 1909 година почнах втората серия на студентството си. През май същата година, бех избран за председател на клуба, заедно с четире души най-енергични настоятели. Първата ни работа бе – да възобновим въпроса за клубното място. В общината не се намериха никакви следи от първото решаване на този въпрос през 1904 г. Повдигнахме го наново. Место се отпусна наблизко към бъдация университет в размер на 900 кв.метра. Требваше да се усили фонда за постройка на клубна сграда. Подадохме една обстойно мотивирана просба до Народното Събрание за 50, 000 лева. Въпросът е препратенна разучаване в министерството на Финансите и това на Просветата. През идната сесия, фондът сигурно ще бъде увеличен с една значителна сума. Третя една важна задача бе идейния престиж на клуба. За неговото повдигане турихме начало на една свободна катедра по злободневни въпроси на съвременната култура във всички нейни разклонения. Инициативата се развива твърде сполучливо. За напред ще се канят и капацитети от странство.

Поради предстоящи изпити, на 1 април т.г. напуснах председателството на клуба. Каква е била моята работа, това не знам. Едничкото което зная е, че аз бех предан на клубната кауза до пълна самозабрава и абсолютно себеотрицание.(...)

Кой ще облекчи тежката съдба на българския студент? Ние нямаме руските условия, гдето семейства само за удоволствие упражняват благотворителност към млади радетели в полето на науката. Нема друг източник у нас, освен благодатната сила на кооперативната заемопомощ. Нашите другари преди 10 години сполучливо са се домогнали до нея. За един 10-годишен период тя е принесла твърде ценни услуги на нашата академическа младеж. При една собствена комфортна клубна сграда, трапезарията на студентския клуб треба да събере всички студенти несофиянци. Това са повече от 1000 души още сега. Тази внушителна цифра ще даде пълна възможност за едно широко и рационално използване на кооперативния принцип. В резултат на това, всички най-бедни студенти ще могат да получават безплатна храна.

Досега клубът е водил анемичен живот предимно поради липсата на една удобна и специално за целите му нагодена сграда. Нейното застрояване е най-належаща задача, която клубните настоятелства и членове, а и цялото българско студентство треба най-енергично да преследват. Трапезарията при студентския клуб треба час час по-скоро да добие видът на една действителна mensa academica.

Българското общество, особено неговите демократични среди, не могат по никой начин да останат безучастни към тази клубна задача. Въпросът не е тъй повърхностен, - в неговите основи лежи един много по-дълбок социален мотив. Да се аристократизира ли висшето образование у нас, или то да бъде фактически и занапред достъпно за масите? Да се ограничи ли източникът за интелектуалните сили на нацията, като се стесни неговата база, или пробирането и занапред да може да става от пълният запас на нацията? Да се смажат ли високо одарените умове сред масата, за да се издигнат само имотните посредствености, или обратно? Към културно обогатяване или към културна мизерия? Ето редица кардинални въпроси, за разрешението на които един добре организиран и засилен студентски клуб ще стори твърде много. Обществото не може и не треба да остане напричастно към неговата съдба.

Но не е само материалната задача на клуба, която може да извика един по-широк обществен интерес. Студентският клуб, при едно стабилизирано положение, ще организира всички студенти в един общ съюз, гдето с общи усилия ще се догонва високата култура на академическия гражданин. Чрез силата на подобно самоиздигане и организационна сплотеност, положителното влияние на студентството в уредбата на вътрешния академичен живот ще бъде много по-ефикасно, отколкото сега. Класическата максима на университетското образование, според която професори и студенти са две равноценни части на академичното тело, ще може напълно да бъде приложена.

Надпартийната намеса на студентството в критични моменти на нашият политико-обществен живот, която винаги се е импулсирала и

ръководила от студентския клуб, е твърде ценна за българското общество. Студентството като целост не е и не може да бъде реален политически фактор. Цената на неговите политически проявления, обаче, е в неговата силна чувствителност към политическите злини и смелата му реакция срещу тях.

Боравейки всеки ден с търсенето на истината и съвършенството във всички области на човеческото знание, студентът твърде естествено дохожда до неукротимото си желание да достигне това съвършенство и във формите на човешкото общежитие. Неправдите в обществения ред го смущават. Той реагира на тях. Пламенната природа на юношеския темперамент дава твърде често и необуздани форми на тази реакция. Във всеки случай, преко всички свои екцеси, тази реакция е ценна, защото е искрена и непринудена. Тя служи за ориентировачно средство на реалните политически фактори. Докато голяма част от тях се още тъй зле поставени у нас, студентската намеса в нашия обществено-политичен живот все още ще има своята цена.

14 май 1910 г.

СТУДЕНТСКИЯТ КЛУБ КАТО ПРЕХОДНИК НА О.С.О. "ХРИСТО БОТЕВ"

Студентският клуб е основан в началото на учебната 1901-902 година. Два са били основните стимули за създаването на тази общостудентска организация: 1. необходимостта от едно идейно общуване на студентството във връзка с неговата морална подготовка за бъдещите му духовни ръководни функции в обществения живот на нацията и 2. създаването на една кооперативна трапезария, която да улесни средната и най-бедната част от студентството с евтини и питателни храни.

Създаването на една общостудентска организация за духовно общуване на студентството по онова време се налагаше и от обстоятелството, че първото общостудентско дружество "Наука", което е било образувано още в началните години от основаването на университета, бе разтурено след 1894 година, поради вътрешни недоразумения. Студентският клуб се яви като законен приемник на библиотеката на общостудентското дружество "Наука" и на всички ценни духовни завети на тази организация, какъвто бе – и духовният патрон на българското студентство – Христо Ботев. Както се вижда, още първата общостудентска организация – студентското дружество "Наука" е избрало за патрон на българското студентство – безсмъртната титаническа фигура на големия българин от епохата на възраждането – Христо Ботев.

По силата на този морален завет на миналите студентски поколения, през 1904 година студентският клуб тури начало на хубавата традиция да се посещава всяка година на 20 май (2 юни) гр. Враца и връх "Околчец", лобното място на големия борец за свободата на България. Днес, вече, тия по-раншни скромни посещения са многохилядни поклоннически тържества пред светлата памет на един гигант на българския национален дух.

Студентският клуб, като общостудентска организация преди Балканската война, изигра една много ценна роля за сближаването на студентството от всички балкански страни. Той уреди големи студентски посещения в Белград, Букурещ, Цариград и Атина. Тия посещения допринесоха много за опознаване на научните и културни постижения на нашите съседи. Студентският клуб се опита да създаде връзки и със западно-европейското студентство, но войните попречиха.

За да се създаде едно постоянно огнище, където студентството да възпита и у себе си едно здраво национално чувство, през 1904 година се основа фонд за построяване на студентски дом с основна вноска от министерството на просвещението 10 000 лева. През 1911 година се основа граждански комитет за управление на този фонд, а през 1930 година се постави основния камък на студентския дом.

Студентският клуб за последен път съществуваше през учебната 1914/1915 година. През общоевропейската война той вече не се появи.

Негов естествен приемник като общостудентска организация е ОСО "Христо Ботев", а като кооперативна студентска трапезария – сегашната Mensa academica при студентския дом.

Топлата интимна атмосфера в студентския клуб създаваше максимални условия за морално самоусъвършенствуване, непринудената и прямолинейна младенческа взаимна самокритика беше една недостижима нравствена школа и едно методично приучаване към себеотрицание на отделната личност пред олтаря на големите обществени и отечествени интереси. Председателите на студентския клуб в повечето случаи бяха лица с по-изключителни духовни качества и с голям морален авторитет посред студентството. Те бяха първите арбитри за всички вътрешни студентски спорове. Те бяха авторитетните представители на студентството пред академическата власт. Те уравниваха недоразуменията между отделните академически дружества по всяка научна специалност, каквито още тогава съществуваха и проявяваха много активен научен живот. Студентският клуб представляваше българското студентство и пред чуждестранните студентски организации.

Студентският клуб, като общостудентска организация, живя само 15 години, *но той създаде студентския дом, който ще живее вечно* и ще продължи светлите традиции на миналото. И трябва да се отбележи, че въпреки разгара на големите обществени борби, които съществуваха в миналото, студентският клуб съумяваше да обедини студентството върху почвата на неговите общи духовни интереси и върху почвата на общите интереси на нацията.

Нека младите студентски поколения вземат пример от този факт и нека всецяло отдадат своя буден младенчески дух в преданна служба на българската наука и на България.

1939 г.

Татяна Киркова

МЕЖДУНАРОДНАТА СТУДЕНТСКА ВЗАИМОПОМОЩ И БЪЛГАРСКОТО СТУДЕНТСТВО

Международната студентска взаимопомощ възникна в началото на 1920 г., за да се помогне на намиращото се в отчаяно положение австрийско студентство. С голямо въодушевление, студентите от Англия, Съединените щати, Холандия и много други държави отговориха на отправения им позив и събраха в продължение на ред години големи суми за помагане на студентите във вчера още неприятелска държава. Дейността се разви и обхвана други държави – Германия, Унгария, Русия във време на глада, Балтийските държави, и др. Така до 1926 г. студентите от държави, чието стопанско положение бе сравнително добро, събраха повече от 11.000.000 швейцарски франка за другарите си от разорените и силно пострадали от войната страни. Скоро от създаването си Международната студентска взаимопомощ възприе известни принципи, които ѝ позволиха да развие една творческа дейност, която даде трайни резултати. Като се отказа от индивидуалното подпомагане, освен в случай на крайна нужда, организацията основа дейността си на самопомощта в разните ѝ форми: кооперативни организации, взаимоспомагателни каси, бюра за пласиране на студентски труд и пр., като влагаше пари в организираните и ръководени от студенти начинания, целящи да подобрят стопанското положение на студентството. Тази здрава мисъл даде трайни резултати. Вместо да се пръскат парите за временно подпомагане, създадоха се постоянни институти, които дадоха кооперативната основа на студентския живот и които се развиха в големи национални организации, както например германската студентска "Стопанска помощ".

Поради изолираността, в която България живееше в първите години след войната, българското студентство не беше влязло във връзки с международни студентски организации, така че положението на българския студент не беше известно в странство. През 1927 г. Взаимопомощта влезе във връзки с отделни лица в България и когато в началото на 1928 г. главният секретар на организацията д-р В. Кочниг пристигна в София, той се осведоми по-подробно за положението на българското студентство и узна от ръководителите на БНСС за съществуващия от 25 години проект за постройката на Студентски дом в София. Докладът на д-р Кочниг за изнесените от него впечатления от България бе посрещнат с голям интерес от Изпълнителния комитет и когато, скоро след това, се случи катастрофалното земетресение в Южна България, Международната студентска взаимопомощ отправи един апел за подпомагане на пострадалите от земетресението студенти. Секретарят Г. Поберецки пристигна в София, за да организира един комитет от професори и представители на студентите, който да раздаде събраните суми (около 100.000 лв.) и който в бъдеще да остане във връзка с Международната студентска взаимопомощ. Една от първите задачи на комитета, председателстван от г-н проф. Г. Данаилов, бе да приготви

един обстоен доклад за необходимостта от Студентски дом в София. Българските делегати в конференцията в Шартр изтъкнаха, че не могат да се организират здраво стопански кооперативни предприятия: столове, работилници, бюра и пр., при липсата на помещение, което да бъде център на студентския живот. Конференцията реши да подпомогне постройката на този студентски център на самопомощ в София, като събере 15.000 долара при условие, че в България ще се съберат 11.000 долара. Така биха се осигурили заедно със събраните по-рано суми от Гражданския комитет за постройка на Студентски дом в София, 5.000.000 лв. необходими за една достатъчно голяма сграда. Финансовата кампания в странство дава добри резултати и ръководителите на Международната студентска взаимопомощ смятат да съберат обещаната сума до края на годината. В Англия апелът за българския дом се посреща с голямо съчувствие. В Америка, където Международната студентска взаимопомощ организира през 1929 г. по покана на американските студенти, едно пътуване на група от 4 души от Европа, с цел да се запознаят американските студенти с живота и интересите на европейските студенти, имах случай да говоря пред повече от 2500 студенти и множество професори за живота на българския студент. Приведените статистически данни за материалното положение на нашето студентство, правеха силно впечатление и им се виждаха невероятни, като се има предвид високия стандарт на живот в Съединените щати. От последните получени оттам сведения изглежда, че финансовата кампания за Софийския студентски дом ще даде добри резултати. Трябва да се отбележи, че сумите се събират не от богати кръгове, а от хиляди студенти, които дават каквото могат, ръководени от чувството за международна студентска солидарност. Някои от тях си налагат икономии, за да могат да внесат повече, други продават нещо, за да участват в събирането на помощи. Подобни случаи би трябвало да се знаят от нашите студенти, защото получената помощ не е само финансова, а и морална. Съчувствието и готовността, с която се посрещна българският апел между студентството в странство, са едно насърчение и за нас, да работим с енергия и въодушевление, за да постигнем и в България не по-малки резултати от ония, които Международната студентска взаимопомощ ще осигури в другите страни. По такъв начин най-добре ще се осъществят двата принципа – самопомощ и взаимопомощ.

1 март 1930 г.

ДЕКЛАРАЦИЯ

С др. Васил Янков се познавам от 1928 г., когато се активизира дейността на Гражданския комитет за построяване на студентски дом в София, след като от Международната университетска взаимопомощ в Женева се обещаха за тази цел 2 100 000 лева при условие в България да се съберат 1 500 000 лева. Тогава при Гражданския комитет се образува един строителен комитет, в който участваха архитектите Ст. Белковски и Ив. Данчов, които приготвиха плановете на дома, а отделно и един студентски комитет, ръководен от Васил Янков. Понеже трябваше да се започне широка акция за събиране на средства, Гражданският комитет реши да назначи Васил Янков като отговорен организатор на акцията, започната вече от студентския комитет. В тази си работа като платен организатор В. Янков беше пряко подчинен на Гражданския комитет и отговорен пред него. Поради това през 1930 г. Гражданския комитет натовари своя член съдия Никола Кирков и мене да направим проверка на деловодството, отчетността и книгата на комитета. При тази подробна проверка прегледахме всички книжа и намерихме, че отчетността се води правилно, че протоколите за събраните и внесени суми, кочаните и пр. са редовни, прегледахме и обширната кореспонденция с местни комитети в други градове, с окръжни съвети, окръжни постоянни комисии и пр.

Акцията се разшири и, след уредени в София и провинцията с агитационна цел сказки, събрания и пр., статии във вестниците, съобщения по радио и пр., започна по-усилно събиране на средства. Образуваха се комисии от професори и студенти, които посещаваха граждани и ги поканваха да внесат суми за Студентския дом. Уреди се продаване на тухлички за дома и лентички за събиране на пожертвования в дните на Кирил и Методи и на народните будители. В организирането на всички тези акции в София и провинцията В. Янков прояви голяма преданост и въодушевление и работеше повече от определените работни часове в помещението на комитета. Предприетата акция даде резултати и през май 1931 г. се положи основният камък на Студентския дом, като тогава и Междун. университетска взаимопомощ предаде на Гражданския комитет обещаните 2 100 000 лева.

Акцията продължи и след това и В. Янков работи и през 1932 г. Точната дата на напускането му ще може да посочи д-р Христо Сокеров, който го замести. През времето, когато работи като организатор на Гражданския комитет, В. Янков получаваше месечна заплата, мисля 1500 лева.

20 март 1963 г.

Васил Г. Янков

ДВАМА ОТ СЪЗДАТЕЛИТЕ НА СТУДЕНТСКИЯ КУЛТУРЕН ДОМ

Всекидневно нашите студенти и студентки – и не само нашите! – прекрачват праговете на Студентския дом на културата на площад "Народно събрание" в София. Колцина от тях обаче знаят чии сенки, казано по народному са вградени в основите на този великолепен дом, кои са инициаторите и първите двигатели на идеята българското студентство да има свой собствен културен дом.

Тези инициатори и първи двигатели са починалите преди една година Стилиян Чилингиров и Тома В. Томов.

През 1904-1905 учебна година те стават учредители на фонда за построяване на Студентски дом в София. Първата вноска от 10 000 лв. бива направена от тогавашния министър на народната просвета, известния наш професор д-р Иван Д. Шишманов. Няколко години по-късно (през 1910 г.) по инициативата на председателя на Студентския клуб Тома В. Томов бе учреден и специален граждански комитет за построяване на студентски дом в София, чийто председател по право е ректорът на Софийския държавен университет, а секретар самият Томов.

Осъществяват се най-различни мероприятия в центъра, на които са Ст. Чилингиров и Т.В. Томов. Фондът се обогатява значително. Войните обаче обезценяват катастрофално стойността на българския лев и фондът, достигнал 200 000 златни лева, изведнъж се стапя тридесеткратно. Нужни са нови къртовски усилия. И ние виждаме отново Чилингиров и Томов – верните и изпитани приятели на нашата академична младеж – да носят високо факела на отдавна въодушевяващата ги идея. Осъществяват се нови инициативи, носещи доходи, между тях и задължителното самооблагане на всеки студент от Софийския държавен университет. Чрез ценното съдействие на Татяна Киркова, племеница на незабравимия Георги Кирков, се поддържа жива връзка с международната студентска взаимопомощ (Женева), която през 1928 г. обещава да отпусне 2 100 000 лева тогавашни пари при условие, че у нас бъдат срочно събрани най-малко 1 600 000 лева. Тежките години на световната икономическа криза (1930-1933) не можаха да пречупят крилете на тогавашното наше студентство. И ето че на 30 май 1931 г. бе положен основният камък на днешния Студентски дом на културата при неописуемото въодушевление на всички участници в това благородно дело. А само шест месеца по-късно домът вече бе под покрив и се пристъпи към вътрешното му довършване. Проектанти на дома са известните наши архитекти професор Станчо Белковски и професор Иван Данчов. Един студентски комитет, ръководен от пишещия тези редове, положи максимум усилия за набирането на необходимите средства. И тъкмо тук е необходимо да се посочи още веднъж безценното съдействие, което Стилиян Чилингиров и Тома В. Томов продължиха да оказват на своите млади сподвижници. Техните едновременно мъдри и пламенни насърчителни слова ентузиазираха, мобилизираха, подтикваха

към действие много и много студентски дейци. Най-въодушевените от тях отлагаха изпитни сесии, презаписваха семестри, но делото бе зоведено до своя славен край. На свой ред Чилингиров и особено Томов вземаха непосредствено участие в акцията по събиране на средства. Написани и отправени бяха стотици прочувствени писма до най-различни институти, организации и лица. Съставени бяха многобройни делегации с участието на авторитетни приятели на нашето студентство.

Специално на Стилиян Чилингиров нашето студентство е задължено и за прекрасния му "Химн на Климент Охридски" (музика Добри Христов), който тази година отново прозвуча на 8 декември.

Днес Студентският културен дом е жива действителност, постигната мечта.

17 декември 1963 г.

**НЯКОИ МОМЕНТИ ОТ ЕДНА ОБЩА ДЕЙНОСТ,
в която вземаше живо участие проф. архитект Иван Данчов с
проф. архитект Станчо Белковски във връзка с изграждането на
Студентския дом в София**

Тази акция е подета по инициативата на Гражданския комитет за построяване на Студентския клуб, съвместно с Националния студентски съюз.

Тази акция започна с Тържественото събрание на 22 декември 1929 година в тогавашния кинотеатър "Роял" с приветствена реч от проф. д-р Асен Златаров.

Проектът за плана по изграждането на Студентския дом бе възложен на архитектурното бюро на др. др. архитекти Станчо Белковски и Иван Данчов от страна на поменатия Граждански комитет ръководен от председателя ректора на Софийския държавен университет "Св. Климент Охридски" – академик Стефан Баламезов.

Твърде ценно съдействие за изграждането на Студентския дом бе оказано от Международната студентска взаимопомощ в лицето на двамата секретари – д-р Кочник и др. Поберетски. Седището на тази организация се намираше в Женева. Връзката се осъществяваше чрез съдействието на др. др. Татяна Киркова и д-р Иван Башев.

В навечерието на подхващането на акцията у нас бе постигнато споразумение между Гражданския комитет по построяването на Студентския клуб (по-късно Студентския дом) и Международната студентска взаимопомощ (J.S.S.) – "Интернейшън студенс сървис", щото тук, в България, да се съберат 11 000 долара срещу Международната студентска взаимопомощ ще подари 15 000 долара; и това да стане в продължително време.

Отначало се разполагаше с мястото за изграждане на Студентски дом върху парцел, даден от Софийския градски съвет на бул. "Евлоги Георгиев", ъгъла ул. "Ралица". По-нататък, обаче, бе преценено, че това място е странично и пожеланието бе да се отпусне по-централно място. Гражданският комитет при съдействието на министрите на благоустройството – проф. Георги Данаилов и на земеделието и държавните имоти – Григор Василев, това именно място бе отпуснато от държавата, като то се намира с лице към пл. "Народно събрание", стигащо до ул. "Аксаков", в размер на около 1 500 метра.

За да се извърши възможно най-хубав план др. Белковски (а може би и др. Данчов) пътува в Женева (а може би и в Дрезден), за да се запознае с плановете на изградените вече десетки студентски домове в света, които са известни от Международната студентска взаимопомощ. Голямата заслуга на нашето архитектурно бюро на др. др. архитекти Белковски – Данчов се състои и в това, че трябваше да се справи с доста неправилната конфигурация на терена.

Има думата др. арх. Данчов за преодоляването насрещните трудности.

Др. арх. Данчов и арх. Белковски също вероятно биха могли да си спомнят и за каприза на бившия министър, проф. Владимир Моллов за отместването на стълбището в Студентския дом.

Др. арх. Данчов вероятно би могъл да изтъкне и живото съдействие по събирането на необходимите суми за изграждане на Студентския дом, наред с Гражданския комитет и особено на Студентския комитет по изграждането на Студентския дом при Българския национален студентски съюз. Не бива да се забравя, че обстоятелството, че провеждането на тази акция съвпада с извънредно тежката икономическа криза през годините 1930, 1931 и 1932 г. Все пак набелязаната сума тук бе достигната и надвишена.

Първата копка на Студентския дом бе извършена на 11 май 1931 г. от др. др. Стилиян Чилингиров и Тома В. Томов и редица студенти. Полагането на основния камък бе извършено на 30 май 1931 г. при тържествена обстановка, а издигането на знамето на покрива на пететажната сграда на 27 ноември същата 1931 г. при още по-тържествена обстановка. Разбира се, самото довършване продължи до 1933 г.

Др. архитекти Белковски и Данчов взеха живо участие при осъществяване плана на Студентския дом, а и ръководството на строежа. Те участваха при заседанията на Гражданския комитет под председателството на съответния ректор на Държавния университет и по-специално с участието им в учредената Строителна комисия начело с проф. д-р Стефан Консулов. Самото изграждане бе възложено на добросъвестния предприемач Лазар Киселинчев.

Какви завети и какви пожелания тогава и днес би изпратил уважаемия професор архитект Данчов по отношение на Студентския дом в София – сегашния Студентски дом на културата и към нашата академична младеж?

Смята ли професор Данчов, че крайно време е Студентският дом на културата да бъде разширен за сметка на почти износените вече сгради отляво и отдясно на Студентския дом откъм улица "Аксаков" (естествено съответно отчуждени, оценени, заплатени и съборени). Така нуждите на Студентския дом на културата ще бъдат по-пълно задоволени за увеличения брой студенти, а и от архитектурно гледище.

3 септември 1972 г.

НА ВНИМАНИЕТО НА ПРИЯТЕЛИТЕ-АКТИВИСТИ при Студентския дом на културата в София

Млади другари,

Връщаме се 45 години назад – 1929 година. Нашето студентство все още не е подслонено под покрив на собствен дом! ... Не е ли наистина обидно! Та нали цели 25 години преди тази именно дата – през 1904 г. – е отбелязана историческата *първа стъпка* в тази посока: *учредяването на фонда* за построяването на *Студентския клуб*, извършено от нашия тъй инициативен и високо културен студент – председателя на Студентския клуб – бъдещия изтъкнат наш писател и поет, читалищен деец и историк Стилиян Чилингиров, при голямата отзивчивост на извънредно ценния проф.д-р Иван Д. Шишманов в битността му на министър на просветата. Десет хиляди лева – първоначална вноска, не са малко!

Втората решителна стъпка – учредяването през 1910 г. на *Гражданския комитет за построяване на Студентския клуб*, чиято двойка задача е била: да се осигури неприкосновеността на съществуващия вече поменат фонд и естествено, решителното му разрастване с оглед да се постигне заветната цел – **СОБСТВЕН ДОМ НА БЪЛГАРСКОТО СТУДЕНТСТВО**. Тази историческа заслуга принадлежи на “вечния студент” в най-възвишения смисъл на думата – Тома Василев Томов, бъдещият главен инспектор при Българската народна банка, рядък, изключително ценен общественик до последния час на неговия земен път.

И веднага трябва да се подчертае: както Стилиян Чилингиров, така и особено Тома В. Томов останаха не само със своята историческа мисия по отношение на създаването на Студентския дом (клуб), но и през цялото времетраене на голямото дело бяха в действие, и най-вече по време на решителната акция – след 22 декември 1929 г. и по-нататък, като допринесоха с трогателна компетентност и вдъхновение своите усилия в полза на работата на Студентския комитет.

Заредиха се честните усилия за обогатяване на фонда, интересни мероприятия. Но уви – настъпиха неблагоприятни години след нещастните за нас войни и това естествено се отрази по крайно нежелателен начин. Достатъчно е да се припомни самият факт, че златният лев стана книжен, че настъпи девалвация в отношение 1:30, за да стане явно при какъв нерадостен бряг се оказа нашето студентство.

И ето, светъл лъч сред тази несрета: когато през 1928 г. катастрофалното земетресение, засегнало най-вече Пловдивския, Чирпанския и Първомайския край, доведе до материално притеснение и на нашите студенти от този хубав Тракийски край, България бе посетена от двама секретари от Международната студентска организация за взаимопомощ в Женева. Тук те научиха за проекта да се построи Студентски дом и влязоха в досег с Гражданския комитет за построяване на Студентския дом. От това се постигна по-късно много важен резултат: българското студентство чрез Гражданския комитет да получи от Международната студентска взаимопомощ сумата 15 000

долара, т.е. тогавашни 2 100 000 лв. (по курса преди Втората световна война), при условие, че в непродължителен срок българският комитет ще се погрижи да се съберат тук, в България, сумата 11 000 долара, т.е. тогавашни 1 600 000 лв. Явно пролича здравият принцип – ще се помогне томува, който сам желае и може на свой ред да си помогне!

И ето, закономерно се създаде и се появи и тъй нареченият СТУДЕНТСКИ КОМИТЕТ за изграждане на Студентския дом в София – клон на Гражданския комитет начело с председателя, съответния ректор на Държавния университет “Св. Климент Охридски” (през съответната година) и пожизнения му секретар (на комитета) Тома В. Томов. Голямото доверие към Студентския комитет от страна на Гражданския комитет бе налице! Гражданският комитет безспорно допринасяше със своя внушителен авторитет, но от младите се очакваха повече почини, повече целеустременост, повече идеализъм! И още повече, като се има предвид общата атмосфера на тъй острата световна икономическа криза през 1929, 1930, 1931, 1932 години с типичните крайни тежки последици.

Имах честта да бъде определен за председател на този Студентски комитет в продължение на три последователни състава. От начало естествено се тръгна по неутъпкани пътеки. И в резултат на тържественото събрание, състояло се на 22 декември 1929 г., след прекрасното вдъхновено слово на любимеца на нашето студентство проф. Асен Златаров и след обявената ударна седмица, се получиха първите 50 000 лв. Очевидно трохи – в сравнение с 1 600 000 лв., които трябваше да се съберат. Явно е, че този своеобразен щурм трябваше да се превърне в упорита, много упорита “окопна война”...

И ето: започваме с първата системна крачка: отпечатването на “книжните тухли” в размер на 100 000 лв. – по 1, 2 и 5 лева. Фигуративно казано, те осигуряваха съответно една, две или пет вече действителни тухли, подарени от всеки желаещ да участва в това благородно дело. Тук вниманието е насочено главно към средните учебни заведения в страната. Та нали тъкмо част от средношколците ще станат утрешни студенти, които всъщност имат моралното право и задължение да се отзоват доброволно. И действително този почин се оказа сполучлив, независимо от материалния ефект: допринасяше се за значително популяризиране на самата помощна акция. Един характерен, трогателен, патриотичен акт: Покрай многото примери от разни краища на страната – отклик от страна на Българската гимназия в Добрич (сега Толбухин, тогава Базарджик) – под не особено дружелюбна чужда власт. В конкретния случай изигра голяма роля усърдното съдействие на студентката филоложка Мара Табакова от Добрич – председателка на нашия Студентски комитет. А известно е, че немалко наши млади сънародници от Добруджа предпочитаха да получават своето висше образование именно в София, а не в Букурещ.

Втората стъпка – бъдещият Студентски дом ще бъде в центъра в сърцето на столицата, но нали студентството принадлежи на цяла България. На това основание летят аргументирани писма до всички

градски общини, а в конкретни случаи и до най-значителни селски общини.

И третата стъпка – също такива писма до по-големите автономни обществени единици – окръжните съвети, респ. окръжните постоянни комисии.

Но, разбира се, не само книжна пропаганда, чрез писма, а и живо слово. За целта се привличат ентузиазирани колеги – студенти от разни краища на страната, които по време на семестриалните, пролетните и летните ваканции ще допринасят за съответното въздействие в своите местожителства.

Четвъртата стъпка трябваше да бъде формирането на съответни местни градски (а в някои случаи и селски) комитети за събиране на лептата за изграждане на Студентския дом. Тези комитети трябваше да бъдат и авторитетни, и същевременно дейни. Техните мероприятия трябва да бъдат добре обмислени и борбени. Кой обаче ще бъде душата на този местен комитет? Естествено, подходящи студенти – делегати на Студентския комитет. За целта Студентският комитет е извоювал от Министерството на железниците – и по специално лично от съответните министри, последователно проф. Стайнов и Ст. Костурков, второкласни билети (при наличие тогава на трета класа по БДЖ) за пътуване на изпращаните. И наистина някои от тези местни комитети дадоха добър резултат. Тук не можем да не похвалим: студентската корпорация "Тримонциум" в Пловдив, най-вече чрез студентите прависти Митко Манев и Георги Николов; Плевенския граждански комитет, дал блестящ резултат, благодарение на нашите ентузиазирани колеги Павел Изворски от Свободния университет (редактор на в. "Студентска борба") и студента медик Александър Сиромахов. Постигнати бяха добри резултати в Пазарджик от студента правист Константин Пенев, в Русенския и Видинския комитет от студента правист и секретар на Студентския комитет, и студента правист Кирил Драгомиров; в Банско – комитетата, чрез студента лесовъд Борислав Балев, в Шумен – комитетата чрез студента юрист Георги Шопов; в манастирите във Великотърновския край – от студента богослов Константин Тулешков; в Стара Загора – от студентите юрист Димитър Ангелов и ветеринар Иван Фратев, в Чирпан – от студента правист Пейо Пеев и Тодор Славов; в Провадийския край – от студента правист Черньо Чакъров; в Кюстендил – от студента правист Караманов; в Лом – от студента богослов Петър Тодоров, в Трън – от студента правист Кръстьо Стаменов; в Родопския край – от студента от Свободния университет и Тракийския национален комитет Димитър Костов – касиер на нашия студентски комитет; в Ямбол от студента юрист Любен Брънеков...

Наближава най-светлият празник на нашата учаща се младеж – 24 май, денят на равноапостолите Кирил и Методий. Може ли да се отмени този прекрасен повод без реален резултат с оглед на бъдещия Студентски дом? Ето защо се провъзгласява за Ден на студента – когато гражданите биват декорирани с книжната значка, изобразяваща фасадата на бъдещия Студентски дом, от студентски или ученически комисии, чрез които внасяха даренията си в запечатани кутии. И

действително резултатът бе един общ принос в общото красиво дело. Този ден бе повторен и потретен през 1931 и 1932 година. Нещо повече този Ден на студента по-късно бе учреден и на Първи ноември – денят на народните будители.

Ето че се натъкваме на още един голям празник – 2 юни, Денят на великия Ботйов. Враца е Ерусалимът на нашата академическа младеж и врачанското гражданство се отзовава на заслуженото внимание на студентите-поклонници. Голям пропуск би било също да не се уреди едно голямо увеселение в морската градина през сезона 1930 г.; то се устройва от софийското и варненското студентство. По-късно тази хубава акция прерасна във Варненски граждански комитет под патронажа на Варненско-преславския митрополит Симеон и председателството на председателя на Търговско-индустриалната камара Абаджиев. Ценен принос даде и председателят на Варненското студентско дружество при Търговската академия Коста Стоянов.

Нашият поглед бе отправен, много естествено не по-малко, а дори много повече и към софийското гражданство – средните и по-състоятелни лица, фирми и учреждения. Това е една колосална, колкото приятна, толкова в известен смисъл и неприятна работа: това са стотици и стотици, не! – а хиляди – предварително подбрани адреси, които трябваше да бъдат също предварително психологично спечелени и атакувани чрез студентски комисии. Дали можеше винаги да бъдат осигурени достатъчно доброволци? И да, и не. А по отношение на отзивчивостта на проектодарителите – също не винаги можеше да се разчита. И все пак – напред и само напред! В много случаи трогателни жестове; в други – огорчения. Има ли конкретни типични случаи? – Да, не липсват. Как да не се радваме например на високопросветния наш професор, голям юрист, който сам изпрати крупна лепта – 5000 лева (проф. Й. Фаденхехт), докато недоумяваме, когато негов колега, не по-малко блестящ юрист, се „отървава“ с нищожна сума от 200 лева (проф. Вен. Ганев). Или да връщате с пощенски запис „дарението“ от някакви тогавашни 100 лева – явна подигравка – за извънуниверситетския храм на академичната младеж от страна на голямата книжарска централа на Т. Ф. Чипев, чието благосъстояние е изградено върху многобройната учаща се младеж!... А случаят с приемниците на издателството на Хр. Г. Данов – в Пловдив-София...

Много от студентските комисии са бивали подсилвани от сърцати професори, доценти, асистенти, според съответния адресат. Тук не може да не се поблагодари на такива отзивчиви, авторитетни приятели като проф. Ал. Балабанов, проф. Ст. Консулов, проф. Конст. Стефанов, проф. С. С. Бобчев, Ана проф. Стайнова, д-р Петър Кръчмаров, д-р Марин Русев... Заслужава да се споменат десетки, не, а стотици културни прояви в София и в страната, осигуряващи сами по себе си неголеми суми – чрез концерти, сказки и тем подобни, но целящи емоционално да популяризират голямото дело и в крайна сметка да стимулират по-радушното участие в набирането на по-големи суми. Ето така по съвкупност най-различните мероприятия в действие дадоха общо взето добри резултати. При по-благоприятни времена тези резултати биха

били по-значителни. И бяха необходими много повече усилия, повече упоритост и целенасоченост. Така или иначе поставената квота в размер на 1 600 000 лева бе достигната и надмината. Това е ясно посочено в официалната покана, издадена от Гражданския комитет за построяването на Студентския дом в София по повод на полагане на основния камък на Дома – 30 май 1931 г. На пръв поглед бе обикновен съботен ден. А всъщност – истински велик ден на нашата академическа младеж! Възвишен момент! Тук, на самото място, са пристигнали и нашите скъпи високоуважавани гости делегати на Международната студентска взаимопомощ, секретарите д-р Кочник и д-р Поберецки, носещи чека с 15 000 долара. Тук са видните представители на нашата културна и научна общественост, тук са и стотиците студенти и студентки, част от които зрители-участници, а всички останали – свидетели на това велико дело.

Само 20 дни преди това пък – на 11 май 1931 – на отпуснатото от държавата място срещу паметника на Освободителите и Народното събрание е направена първата историческа копка от нашите любимци – първоучредителят на фонда, писателят Стилиян Чилингиоров и основателят на Гражданския комитет за построяване на Студентския клуб, сега вече Студентски дом – общественикът Тома В. Томов. През това кратко време, успоредно с ангажираната редовна работна ръка, са се приобщили група студенти, отбиващи своята временна трудова повинност.

И пак още един възвишен момент – само шест месеца по-късно от полагането на основния камък – на 27 ноември същата 1931 г. – се състоя традиционното издигане на националния стяг върху покрива на пететажната масивна сграда, излизаща на две софийски обществени места – площад “Народно събрание” и ул. “Аксаков”, и отново ентузиазирани стотици студенти и студентки акламираат това събитие. Тези бележити дати са отбелязани достойно от студентския вестник “Студентска борба” на съответните дати.

Но след празниците, естествено, се редуват много повече делници, за да се събират нови средства, необходими за осигуряване вътрешните части и инсталации на Дома.

Много радостно е да се отчете приносът на нашето целокупно студентство за обогатяване на фонда за построяване Студентския дом в продължение на ред години чрез задължителните вноски от пет, а по-късно десет лева, при записване на всеки семестър. Това се отнасяше и до освободените от студентска такса на едно или друго основание. По тоя начин се осъществи на дело народната мъдрост “Капка по капка вир става”. Радостна бе също и държавната материална подкрепа, както и помощта на някои големи предприятия чрез Гражданския комитет. Радостно е по-нататък ценното, компетентно творческо съдействие на нашите изтъкнати архитекти Станчо Белковски и Иван Данчов – по-късно професори при нашата Софийска политехника, изразено в проектирането и ръководенето на строежа на Студентския дом. Нека не се забравя сложната, неправилна конфигурация на отпуснатото държавно място, с която те с чест се справиха. Още едно радостно обстоятелство: и в трите

състава по време на нашия Студентски комитет – до средата на м. февруари 1932 г. – подпредседателското място се заемаше от нашите достойни студентки Мара Табакова (филоложка), Снежина Кочемитова и Мара Георгиева (студентки юристки). Естествено това обстоятелство имаше своето благоприятно отражение за дейното участие и на нашите студентки в общото благородно дело.

Приятно е най-сетне да се отбележи, че между многото изброени и неизброени имена на дейни, ценни млади сътрудници в помощната акция по изграждането на Студентския дом би трябвало да се споменат още такива активисти като: студентът-богослов Величко Диков, сегашен Нюйоркски митрополит Йосиф, студентът-медик Антон Червенаков, сега професор д-р чл.-кореспондент, студентът-правист председател на ОСО "Хр. Ботев", по-късно изтъкнат наш юрист – проф. Ив. Апостолов, студентът от Свободния университет, председател на ОСО "В. Левски", по-късно известният доцент – д-р Георги Дечев, студентът-ветеринар, по-късно професор д-р Стефан Иванов, студентът от физико-математическия факултет, по-късно дългогодишен старши научен сътрудник при БАН – Никола Геннадиев... и др., а също и нашият прекрасен бесарабски българин Лев Желязков, герой на Съпротивителното движение, загинал като политкомисар на отряда "Антон Иванов" край Брацигово.

Студентският комитет се числеше към Българския национален студентски съюз, като държеше тесен контакт с Гражданския комитет в лицето най-вече на председателя му – съответния за годината ректор и пожизнения му секретар Тома В. Томов. След февруари 1932 г. Студентският комитет се преустрои, като начело застана д-р Хр. Сокеров.

* * *

В края на това кратко изложение бих си позволил да цитирам един пасаж в статията ми "Студентският дом на културата", поместена в кн. 3/1962 г. на сп. "Читалище":

"Помощната акция за изграждането на Студентския дом, организирана и ръководена от специален студентски комитет начело с пишещия тези редове, получи всенароден характер. Много дни и много нощи в продължение на няколко години бяха жертвувани за тази цел, като бе привлечено съдействието на голяма част от студентството. Това бяха години на върховни усилия, голям идеализъм и твърда решимост – нашата студентска младеж да изгради свой собствен културен дом."

А в поканата на Гражданския комитет за построяване на Студентския дом по повод полагаането на основния камък на Студентския дом през 1931 г. четем:

"... Почна се една енергична работа от подпредседателя на Гражданския комитет проф. Г. Данаилов, с предишните ректори проф. д-р Г. Шишков и проф. Ст. Баламезов, за събирането суми от всички банкови институти и по-крупни търговски предприятия. От друга страна, студентският комитет, ръководен от студента В. Г. Янков, даде всенароден характер на акцията. В резултат на всичко това на 25 януари 1931 г. се стига поставената квота от И.С.С."

Каква по-голяма морална награда от това съзнание и от това признание!

За скъпите пък млади другари, млади колеги – радатели за преуспяване на дейността на Студентския културен дом в центъра на София – бих си послужил с думите на др. Иван Абаджиев, първи секретар на Комсомола при тържественото откриване на Дома на 11 декември 1959 г.:

“...Огънят на Студентския дом да не угасва и никога да не тлее: да разпалва красотата в душите на студентите!”

И мисля, че това става.

30 март 1974 г.

Петър Тодоров

ОТНОСНО СТУДЕНТСКИЯ ДОМ НА КУЛТУРАТА В СОФИЯ

Три души – г.г. Васил Г. Янков, Снежана Константинова и Добромир Чилингиров, водими от чутко съзнание за граждански дълг, са се заели да съберат в едно ония сведения за изграждането на Студентския дом на културата в София, които все още може да се съберат. Поискаха и аз да съобща писмено, което зная.

През есента на 1931 година постъпих като студент в Богословския факултет на Софийския държавен университет. Не бе минал и месец, един мой колега ми събщи, че председателят на Комитета по набиране помощи за Студентския дом искал да ме види. Останах озадачен. Още не бях чувал нищо за такъв дом, нито пък познавах някого от тия, които се трудеха за изграждането.

Явих се на посочения адрес.

До една малка маса, покрита с черна мушама, седеше нисичък – както ми се стори тогава – студент, заобиколен от други седем-осем души.

Стаята бе малка и нисичка, до един от прозорците на която бе сложена масата.

Първото ми впечатление бе безкрайната любезност към всички на седналия, неговата живост и непринудена веселост. После – неговата настойчивост, но не груба и досадна, а приятелска и добронамерена. Докато чаках и слушах, той не отстъпи нито пред едно от направените възражения, но по свой начин. Не докосна нито най-малко честолюбието на когото и да било. Излагаше съжденията си приятелски усмихнат и след всяко едно търсеше одобрението или съгласието на другия: "Нали?"; "Това е така, нали?"; "Предполагам, че и вие мислите така?"; "Смятам, че не греша?" и пр.

И, естествено, щом уеднаквяваше по тоя начин стъпките на събеседника си със своите още при предпоставките, извода, към който насочваше разговора, идваше като резултат на дружи търсения. Събеседниците му си отиваха доволни и с впечатление, че са участвали "на равна нога" в едно полезно дело.

Като изпрати по тоя начин студентите, които сварих, обърна се към мен:

- Вие, колега?

Не бяхме се виждали. Аз пък бях и сравнително възрастен. През Първата световна война пропуснах три години, а след завършване на Софийската семинария – още две и половина, като чиновник в Лом.

Отговорих, че съм от Богословския факултет, и че пред едикой си мой колега г. Васил Янков изказал желание да ме види.

- Аз съм Васил Янков – все така весело, както си говореше отвърна седналият и скочи на крака.

Извини се няколко пъти, че се евидял принуден да ме обезпокои; увери ме, че не би си позволил това, ако не се касаеше до една от извънредна важност работа.

Тук той се обърна, посочи ми един стол до себе си и сам като седна, разказа за основаването на "Фонд студентски клуб в София" и положението, до което се бе стигнало с осъществяването на идеята.

Името на Стилиян Чилингиров още тогава бе широко известно и високо уважавано. Като чух от г. Янков, че по инициатива именно на тоя наш бележит писател и общественик фондът е основан, подробностите по-нататък слушах с отворени не само уши, но и сърце. Пък и имаше какво да чуя. Никому не е досадно, нито пък му се вижда много, когато слуша за хора, че вършили добри дела от добро сърце. Не чакали награда за тоя свой труд. А никой от тия, у които се бе родила идеята за Студентския дом и се трудиха в онова време за нейното осъществяване не очакваха облаги за себе си. Знаеха, че построяването на тоя дом ще продължи много повече от тяхното студентство.

Г-н Янков като събщи, че почти във всички наши градове са учредени помощни подкомитети, които набират суми за Студентския дом, изказа съжаление, че в Лом няма такъв комитет. На няколко пъти били правени опити за учредяването му и всички безуспешни. И накрая – молбата му, заради която е пожелал да ме види: не бих ли се съгласил да опитам и аз.

Снабдиха ме с ж.п. билет за пътуване безплатно във втора класа от София до Лом и обратно.

Тогава се пускаха по ж.п. линии вагони I, II и III класа.

Из целия път мислих и премислях как да постъпя, за да не се върна и аз с несполука. Съзнавах, че в тоя подкомитет трябва да се привлекат първенците на града. Те затова са първенци, защото знаят как се печели и как се губи добро име. Обвържат ли се с обещание, ще го изпълнят не само заради хубостта на делото, но и за опазване на доброто си име. От друга страна и техните възможности за набиране на суми са големи.

Ако аз ги обиколя и поканя, нищо няма да излезе. Малък съм. Трябва поканата да изхожда от най-авторитетния измежду тях.

Намерих, че многогодишният директор на Ломското педагогическо училище – г. Владимиров, е най-подходящ. Ползваше се колкото със служебен още повече с личен авторитет. При това той имаше големи деца, които скоро щяха да постъпят в Университета. (Сега един от синовете му е виден медик у нас и прекрасен човек и гражданин).

Не очаквах г. Владимиров да ме върне. Но несполучливите опити преди моето отиване ме бяха направили предпазлив. Трябваше да отида при него не сам, а с някой друг. Спрях се на г. Кирил Лозанов. Той беше тогава директор на една от прогимназиите, в района на която е домът на г. Владимиров.

Сварих го в директорската на училището. Разказах му, което узнах от г. Янков: 1/ че нашето студентство е лишено от условия за изява на какивто и да било културни инициативи, затова свободното си от преките занимания време с нищо не осмисля, а не малцина го прекарват

по вреден за себе синачин; 2/ че тая празнота е будела и буди грижи у видни наши дейци по народната просвета; 3/ че преди четвърт век е основан фонд за набиране средства за построяване студентски дом; 4/ историята на фонда и докъде се е стигнало с тая инициатива; 5/ облагите – материални и духовни – за студентите от замисления дом; 6/ за лошото впечатление "горе" от ломчани, задето са загърбили една такава инициатива, дейно подпомагана от министерства, университетските власти и маса граждани из цялата страна.

Същата вечер, в заседателната зала на Ломската община, се събраха първите хора по онова време в лом. Събранието ръководеше г. Владимиров. Присъствуваха кметът на града, началникът на гарнизона, председателя на окръжния съд, представител на адвокатската колегия, архиерейският наместник, директорите на местните банки (БНБ, БЗБ, Популярната банка и Франкобелгийската банка), директорите на прогимназиите, гл. учители и пр.

Г-н Владимиров поиска и тук да разкажа защо съм дошел. Разказах това, което пред него и г. Лозанов. Като свърших, г. Владимиров даде тон на разискванията. Всички след него се изказаха за учредяване на помощен подкомитет и предлагаха начини за събиране средства.

На другия ден вечерта тръгнах обратно за София с учредителния протокол и подробна програма на новоосновения помощен подкомитет.

Вече 12 години Студентският дом на културата в София е стреха и средище на студентите, където всеки според дарованията си ползва прекрасни условия за оползотворяване свободното си от преки занятия време.

12 декември 1971 г.

Мара Табакова

ГОРДОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ СТУДЕНТ

Красива и величествена е сградата на студентския дом на културата – бившия студентски дом в София.

Каква гордост е той за българското студентство!

Ние по-старото поколение студенти си спомняме с чувство на възмущение за ония години, когато тук, на това място положихме основите му.

Аз, като председателка на комитета за изграждане на студентския дом много добре си спомням този ден, когато се взе решение за изграждането му. С какъв ентузиазъм и жар бе възприета идеята на студента Стилиян Чилингиров за изграждане на собствен студентски дом, дом в който студентите ще могат да развиват всеотдайно своите духовни и художествени заложби.

Чувство на безкрайна радост и задоволство ме обзема, когато си представя колко напрегнат труд, колко безсънни нощи имахме, за да наберем необходимите средства.

С пламъка на своята младост, хиляди студенти от всички факултети с безпределен идеализъм уреждаха литературно музикални вечери, вечеринки в София и провинцията. Събраната парична сума постъпваше веднага във фонда "Студентски дом".

На молбата на студентите да им се помогне в изграждането на дома с готовност се отзоваха ректорът на Софийския университет – професор Баламезов, проф. Асен Златаров, проф. Консулов, професор Презвитер Цанков.

Ценен принос в това дело даде и тогавашния министър на просветата д-р Иван Шишманов. Той изслуша молбата на студентите, отнесе се с разбиране към замисленото дело. Благодарение на неговото застъпничество министерството отпусна първоначална вноска от 10,000 лв.

Не мога да отмина с мълчание и факта, че нашата прогресивна общественост вземаше участие и помагаше с каквото можеше на фонда. Татяна киркова /племеничка на народния трибун Г. Кирков/ др. Андрей Башев достойни представители на нашето студентство влязоха в досег с международната студентска взаимопомощ с център гр. Женева. От там ни отпуснаха сумата от 15000 долара. Но и това не стигна. Студентите трябваше да съберат помежду си средства, за да подпомогнат фонда.

Отново трескави дни изпълнени с напрегнат труд – изнасяне на концерти, театрални представления и беседи.

Най-после дългоочакваният ден настъпи. На 29.V.1931 година на шумния площад "Народно събрание" бе положен основният камък на студентски дом.

Как радостно туптяха сърцата на хилядното множество, събрано тук. Щастливи усмивки грееха върху устните на студентите. Те присъствуваха на реализирането на една тяхна отдавнашна мечта.

На 27 ноември същата година всеки, който минеше край пететажното здание трепваше радостно и очите заблестяваха при вида на националния флаг, който спокойно и гордо се вееше върху покрива на внушителната сграда – ние студентите не можехме да си намерим място от радост и щастие.

Празнувахме и се веселяхме, защото пламъкът на нашата крилата младост, нашият младежки ентузиазъм освети каменната сграда. Всяка тухла бе израз на нашия неуморим труд, труд насърчен и подкрепен от отзивчивостта на целия български народ.

Пишейки тези редове пред мен се изнизват толкова скъпи образи на мои състуденти, които за жалост не са вече между живите.

Те биха могли със своите спомени да възкресят ония героични моменти от живота на българското родолюбиво студентство.

Васята Янков, "крилатия младеж", както ние го наричахме беше живият фар на този дом, където студентите намираха отмора в сред приятна обстановка.

На него днес изказвам безкрайна благодарност и желая все така всеотдайно сърцето му да тупти пред повелите на човека.

Бих искала да изкажа благодарност към някогашните студенти, които допринесоха за издигането на тази каменна, светла сграда, рожба на неутолимия младежки жар.

Нека той никога не стихва в младежките сърца и ги води в техните трудови дела, в овладяване тайната на науката.

20 февруари 1972 г.

Делчо Копрившки

СПОМЕНИ

около започване строежа на Студентския дом в София

Изминаха повече от 40 години от как се поставиха основите на Студентския дом – сега Студентски дом на културата в София.

Аз бях студент първа година. Спомням си, че през пролетта 1931 год. Бяха залепени обяви на Строителния комитет пред вратите на университетите и академиите, с които се приканваха студентите, които желаят да се явят на определена дата на площад "Народно събрание" и вземат участие в изкопчийските работи на основите на бъдещия Студентски дом.

В желанието си да помогна малко и аз в тази благородна инициатива, отидох да работя в първата смяна. Мислех си, че там ще сваря стотици студенти – дошли да дадат своя труд за изграждането на Студентския дом. Когато отидох на определеното място, аз бях разочарован като видях, че от хилядите студенти в София се събрахме едва 20 – 30 души да копаем основите на Студентския дом. Спомням си, че земята беше много твърда и мъчно се копаеше. За да привлече повече студенти Строителният комитет беше издействал пред Столичния градски съвет – трудодните работени на основите на Студентския дом да се признават за отработени трудодни пред съответния райсъвет, обаче и този стимул малко трогна студентството. От това, можем да извадим заключение каква трудна и упорита трябваше да бъде работата на Строителния комитет за да доведе до край строежа на Студентския дом.

Освен в изкопчийските работи аз участвах няколко пъти в комисии за продажба на билети за концерти, които Строителния комитет уреждаше за набиране средства за строежа. За концертите бяха привлечени видни музикални дейци, които изпълняваха творби на музикалните класици.

Комисиите за продажбата на билетите се определяха от др. Васил Янков, който беше душата на Строителния комитет.

За др. Васил Янков – студент от агрономическия факултет, тогавашният вестник "Студентска борба" писа – "Агроном е и не знаем дали може да посади едно дръвче, но решил е на всяка цена да посади Студентски дом в центъра на София.

Когато и да идех при др. Янков винаги го сварвах отрупан с работа – преглеждаше преписките и даваше нареждания, упътваше, бързаше и с всички беше любезен и отзивчив.

Работата на Строителния комитет беше трудна, защото малцина от колегите бяха готови да отделят част от свободното си време за общополезна работа.

Въпреки всички трудности Строителния комитет работеше непоколебимо и с пълна вяра за постигане крайната цел – построяването на Студентския дом в София. И наистина Студентския дом бе построен.

28 февруари 1972 г.

Константин Тулешков

**ДО ДРУГАРИТЕ ОТ ИНИЦИАТИВНИЯ КОМИТЕТ
по чествуване четиридесетгодишнината от полагане на
основния камък на Студентския дом в София**

Уважаеми другарко и другари,

Преди всичко изпълнявам приятен дълг да Ви благодаря за тъй хубавото писмо-покана да Ви дам в писмена форма спомените си по моя скромнен принос за изграждане Студентския дом в София.

Роден съм в старопрестолния град Велико Търново на 27 март 1907. Като студент в Духовната академия в София, бях член на редакционната колегия на в. "Студентска борба", председател на богословската секция на студентската организация "Хр. Ботев" и член на Централното ръководство.

Записан бях за студент през есента на 1927 г. а завърших духовната академия през лятото на 1931 г. По покана на другарите Васил Г. Янков и Виктор Ичков, поех благородната мисия да обходя някои селища на страната ни и събера парични средства. Не си спомням точно кои селища обходих, но те бяха предимно от Великотърновски окръг: града Велико Търново, както и манастирите Св. Преображенски, Св. Троица, Дряновски и Габровски девически. От всички тези манастири получих парични помощи, като издавах квитанции от дадения ми кочан. Обходих и селищата: Дряново, Трявна, Елена, Габрово. Посещавах предимно църковните учреждения: св. Митрополия във Велико Търново, архиерейските наместничества в Дряново, Трявна и Габрово. Посетих и директора на текстилната фабрика "Св. Георги" в Трявна, както и някои родолюбиви частни търговци, като братя Крусеви в Дряново.

Събраната сума предадох по опис и квитанционна книга-кочан на определеното лице, не си спомням точно кое. В резултат и оценка на вършеното от мен, бях удостоен с нарочно писмо, подписано от др.др. Васил Янков и Виктор Ичков.

Присъствувах при полагане на основния камък.

Спомням си, че горните другари ме снабдиха и с безплатен билет по БДЖ. Особени моменти по събиране на парични помощи не си спомням, но общото ми впечатление бе, че намирах навсякъде благородно съчувствие.

Моля Ви да приемете отличните ми към Вас почитания:

1 март 1972 г.

Начо Начев

ЕДНА НЕУМОРНА ОБЩЕСТВЕНА ПЧЕЛА

Тази средна на ръст, енергична, вечно в движение, пламтяща от възторг и ентузиазъм обществена пчела – др. Васил Г. Янков, я помня още от 1924 година, от ученическите си години в I мъжка гимназия – София. Тогава, ученик от друг, по-горен клас на тази прославена столична гимназия, ги виждах често с виолончело – почти колкото неговия ръст за възрастта му – под ръка, винаги бързащ, почти тичащ за урок или репетиция на гимназиалния оркестър. В междучасията, заобиколен от другари съученици, говореше винаги нещо разпалено, убедително, вечно усмихнат.

По-късно – в периода 1926 – 1930 година – когато следвах в Агрономо-лесовъдския факултет в София, се срещнах отново с тази "пчела". Сега виолончелото беше заменено с една голяма, поизтъркана, вечно пълна с книжа, студентска чанта. Бяхме пак в различни курсове, но си спомням добре, че сега – колегата вече попрофесия – Янков ни подканяше, събираше, сам лично или чрез други лектори, ни говореха за въздържателното дело. Но тази му, пълна с енергия, ентузиазъм и всеотдайност дейност избледнява в моето съзнание, сравнена с онова, което той започна да върши, успоредно с нея, от 1928 година, когато пишещият тия редове беше вече II – III година студент в същия агрономически факултет в София.

Сега средният пак на ръст, пак вечно усмихнат, пак вежлив и енергичен колега агроном Васил Г. Янков, вече не ни говореше убедително само за вредата от тютюна и алкохола, а ни запалваше, вдъхновяваше, приканваше към жертви и труд по една нова, назряла, силно чувствувана празнота от тогавашното студентство, родолюбива идея – изграждането на Студентски дом в София.

В този период от време – 1928 – 1931 година, пишещият тези редове, наред със студентските си занимания, беше много зает с уреждането на личния си живот, поради гибелта на баща си в катастрофалното земетресение в гр. Чирпан на 14.IV.1928 година и не си спомням да съм взел лично някакво особено участие в ръководения от колегата Янков специален студентски комитет за изграждането на Студентския дом, освен да се явявам редовно на свикваните от него – чрез др. Янков, събрания в агрономическия факултет и да давам редовно своята лична скромна студентска лепта за това голямо дело, или да убедя други свои колеги да сторят това. На този предан, упорит, убедителен, всеотдаен агитатор за изграждането на Студентския дом в София, не можеше никога да се отказва. Това помня аз.

През есента на 1931 година аз напуснах, вече дипломирал се, София и агрономическия факултет, и нашите пътища в животас колегата Васил Г. Янков се разделиха. Чувал съм само от приятели и лично от др. Янков, че и след това, още няколко години той ръководи специалния студентски комитет за изграждането на Студентския дом. Като се имат предвид условията, при които е работил изобщо този комитет и най-вече

липсата на достатъчно средства, може да се добие по-ясна представа за огромната воля, енергия и всеотдайност, които е вложил колегата Янков, за да се завърши започнатото дело.

И до днес, въпреки че е бил винаги зает активно с много и разнообразна обществена и лична работа, въпреки сребристо белите си вече коси, изпълняващо крайно лошо своето "задължение" зрение, което почти не вижда, а "напипва" външния свят, край другите си – все благородни, високохуманни и родолюбиви идеи, блянове и планове, корегата Янков живее с делото и спомена по изграждането на Студентския дом в София. Той сигурно изпитва и една чиста духовна наслада от културните придобивки, на които се радва днешното българско студентство, което притежава и разполага със своя Студентски дом.

Ако с тези няколко редове съм допринесъл мъничко, колкото иглени уши например, за да се изяви по-пълно и оцени по-достойно делото на колегата Васил Г. Янков по изграждането на Студентския дом в София, ще се успокоя, че съм изпълнил един скромен човешки и приятелски дълг спрямо един гражданин и български агроном, който се е раздал цял всеотдайно за другите, за обществото, а за себе си лично е оставил съвсем малко. Така както правят само истинско издигнатите човеци.

10 април 1972 г.

Владимир Маринчевски

ДО ПОЧИТАЕМИЯ ИНИЦИАТИВЕН КОМИТЕТ

С настоящето отговарям на писмата, с които съм помолен да споделя някои спомени във връзка с участието ми в голямото дело по изграждането на Студентския дом в София – сегашния Студентски дом на Културата.

Радостно ми е, че съм признат за заслужил деятел във връзка с построяването на Дома. Спомените са много, но изминалите 40 години от тогава, не са малко и някои от тях започват да изчезват от паметта ми.

Изграждането на започнатия тогава строеж на Студентски дом бе в една обстановка, извънредно трудна. Държавата ни беше бедна и не беше лесно да се строят подобни сгради, а за това пък частния и обществен почин трябваше да бъдат на преден план. В полза на строежа, било с даване на утра, вечеринки, балове, волни пожертвования и др., капка по капка в продължение на дълги години се набираха средства и домът беше изграден и завършен. Друг път нямаше за тогавашната обстановка и особено в периода на финансовата и икономическа криза, която разтърсваше световния капитализъм по онова време, включително и нашата страна.

Тогавя млад, заобиколен с млади и хубави момчета и момичета – всички студенти, пълни с идеализъм и младежки сили, ние вложихме много труд и време за да постигнем нашата цел – Студентски дом. Аз и моята покойна сестра Любка Маринчевска, също студентка по право, често бяхме търсени от тогавашния инициативен комитет, включвахме се без възражение и с ентузиазъм градяхме доброто дело. Всички работехме кой повече, кой по-малко като активисти, но най-много работеше Васил Г. Янков – когото назовавахме Виската Янков, студент по агрономство, но вследствие на голямото му увлечение и включване с много, много труд и сили, навярно неговото завършване на агрономството сигурно е закъсняло.

Такава е истината по това красиво и голямо дело на тогавашната общественост, не еднакво отзивчиви към нашето творческо въодушевление. Новото поколение, безспорно сега получава несравнено много по-голяма подкрепа от държавата, защото подобни мероприятия сега не се създават така трудно, както в наше време.

2 май 1972 г.

Люба Стойчева Велева

МАТЕРИАЛЕН ПРИНОС ОТ АНГЛИЯ ЗА СТРОЯЩИЯ СЕ ПРЕЗ 1930 г. СТУДЕНТСКИ ДОМ В СОФИЯ

То беше през есента на 1930 г., когато като студентка по романска филология имах възможността да се срещна с интелигентни младежи и девойки, заети със събиране на помощи за бъдещ студентски дом.

По същото време широка и много полезна дейност развиваше женското дружество, член на международната Женска Лига за Мир и Свобода със седалище Женева. При създаването си това дружество се наричало Дружество за Траен Мир. Това скромно и без да вдига много шум женско дружество се ръководеше от председателката Ек. Каравелова, подпредседателката проф. Лидия Шишманова, секретарката В. Кертева и касиерката М. Стойчева. Всички те бяха сплотени, намираха свободно време и сили, въпреки напредналата си възраст да поддържат тесен контакт и да осветляват човеколюбивите хора в Европа с някои наши български неволи. Неведнъж София бе посещавана от ратници за Мир и Свобода на всички живущи на нашата Планета. И не веднъж съм чувала да се казва, че тази "Лига" била с "комунистически идеи". Но тези изказвания не пречеха на председателката и подпредседателката да вършат съвсем безкористно тази общополезна работа.

Така през 1930 година бе дошла и мисис Андерсен от Лондон, която престоя повече от две седмици в София. Бях аташирана към нея като преводачка и придружителка, тъй като имах свободно време, а и тогава студентите не бяха задължени да присъстват на всички лекции. Почти всеки ден придружавах мисис Андерсен и я развеждах из София, където тя се срещаше с видни личности. Тя се интересува и от студентското дело в България. Помня как останахме тогава да разговаря повече от 1 час в помещението на студентската организация – тогава тя се помещаваше на II етаж срещу народния театър. Тогава председателят или секретарят подробно ѝ изложи грижите и желанието на българското студентство да се сдобие със собствен дом на площад "Народно събрание". Като напуснахме студентския "клуб", въздържаната англичанка ми каза, че ще направи всичко възможно да заинтересува известни среди в Англия, да се притекат на помощ на тези умни, симапатични и работливи студенти. Помислих си, че това са голи обещания. Не минаха и три месеца, след като мисис Андерсен напусна България, когато получих от нея писмо, с което ме питаше, дали са получени сумите, изпратени за строящия се Студентски дом и се чудеше защо не е потвърдено получаването на парите. По нейна молба отидох при тогавашния министър проф. Данаилов. Прие ме секретаря му. Бях много засрамена от нашето българско нехайство. Отговорих на мисис Андерсен, че парите са получени своевременно и че е направено всичко надлежно да се потвърди получаването на парите и да се благодари.

юли 1972 г.

Георги Шопов

КАК СЪБИРАХМЕ ПОМОЩИ ОТ ВРАЦА, ВАРНА, ШУМЕН И РУСЕ ЗА СТУДЕНТСКИЯ ДОМ

Близо 44 години изминаха от деня, когато аз, редом с много други младежи от София и провинцията прекрачих прага на нашата Алма Матер. Записах се в Юридическия факултет. Когато бяха положени основите на Студентският дом на площад "Народно събрание" в София, аз вече бях "стар" студент. Тъй като от времето спомените ми са значително избледнели, не мога вече да си спомня как стана така, че и аз се оказах сътрудник на Студентския комитет, който ръководеше строежът на дома.

Канцеларията, ако така можеше да се нарече приспособеното помещение в самата постройка, работеше непрекъснато. Неин ръководител и постоянен обитател беше Васил Г. Янков. Непременно трябва да се кажат няколко думи за тази изключителна личност, защото нейното име е неразривно свързано със Студентския дом.

Васил беше председател на Студентския комитет за построяването на Студентския дом. Той следваше в Агрономическия факултет. Кога посещаваше лекции, кога четеше за изпити и кога ги взимаше, кога се хранеше и кога спеше, това никой от нас не можеше да знае. Той беше винаги на поста си, небержно облечен, все забързан приветлив и любезен с всички. При него стоеше постоянната кутия с бисквити – види се, това му беше достатъчно.

Колко щастлива би била нашата страна, ако имаше повече такива хора като Васил Янков. По едно време министър на железниците беше нашият уважаван професор по административно право, днешният академик Петко Стайнов. Той предоставяше на Комитета безплатни второкласни билети и ние можехме да пътуваме по БДЖ по делата на Комитета – разбира се без каквито и да са командировки.

Тъй като в Университета следваха младежи от цялата страна, градските общини предвиждаха в бюджетите си суми за Студентския дом и ние ходихме да инкасираме тези суми. Общините по правило винаги бяха в затруднение да ни изпратят цялата помощ – събирахме я трудно.

Спомням си, че ходих във Враца, където се явих пред тогавашния кмет Стоян Кърлов, земеделец и известен общественик, в Шумен, моят роден град, в Русе.

През една лятна ваканция уредихме във Варна градинско увеселение, в Морската градина, което има голям успех и бяха събрани значителни средства за строежа. За това увеселение ходих отново в Шумен за да получа от местния гарнизонен началник ракети и фойерверки, които откарахме във Варна с един подофицер.

Градинско увеселение (тогава този род забавления бяха на мода и се устройваха винаги с благотворителна цел) правихме и във Военният клуб в Русе, и там бяхме изпратени с един млад колега, името на когото не мога вече да си спомня.

1972 г.

Илия Илиев

НЯМАХМЕ "НОРМИРАН РАБОТЕН ДЕН"

През есента на 1930 година се записах в Юридическия факултет на Соф. Държавен университет и почти веднага се отзовах в редовете на тогавашния Български национален студентски съюз. Спомням си и до сега следобедна, в който Васил Янков ме спря по коридорите на Съюза и най-любезно ме покани да се включа в Акцията по набиране средства за изграждане на един Студентски дом. Най-любезно се опитах да се "изплъзна", (не вярвам да съм имал някакви сериозни причини за това), но неговата любезност, както винаги надделя и аз отстъпих.

Така в есента на 1930 г. в една съседна (дълга и тясна) стая на съюзните канцеларии, които се помещаваха в бившето здание на Гендович, на ъгъла срещу Народния театър, над кафенето на артистите и музикантите – "Опера" (сега офицерски хотел и съответно кафене "Бамбука"), закипя трескава работа.

Ние – малките труженици на Комитета – бяхме многобройни и то предимно първокурсници от Юридическия факултет. Работата пряко се ръководеше от Васил Янков и Снежка Кочемитова. Ето имената на някои от другите сподвижници: Александър Табаков (Табачето), Драгомир (Драго) Иванов, Владко Спространов (трагично загинал в Рила на Рупите), Иван Тулешков (Тулето), Димитър Икономов, Стоян Кайнаров, Катя Иванова, Радка Стаматова, Капка Николова, Катя Силаги, Юлия Казаска и много, много други, на които имената вече не помня, но които и до днес често срещам по улиците или културните домове и зали на столицата.

"Нормиран работен ден" нямаше. Канцеларията на Комитета се отваряше сутрин между 8 и 9 часа, а се затваряше между 10 и 12 вечерта (а не рядко и след това). Колежките се прибираха естествено по-рано, но ние – особено една малка "ударна" група: Васил Янков, Александър Табаков, Драгомир Иванов и аз, улисани в работа или нескончаеми приятелски разговори и спорове, не рядко напускахме канцеларията след полунощ.

Никой не ни заставяше за това!

Всичко се вършеше от върховно чист идеализъм!

Работа много, и то – разнообразна! Първо направихме списъци-извлечения от тогавашната телефонна книга на всички по-значителни и заможни столичани: професори, артисти, адвокати, общественици и пр. За тях ние организирахме студентски балове, чайове и базари. Изпращахме покани, вестници, закачахме лентички по улицата, правехме лични посещения и по този начин успяхме да привлечем за нашата кауза значителен брой видни столични граждани и общественици.

Най-трудната ни задача започна през зимата 1930/31 г. (тежка и сурова зима!!!), когато разделени на 3-ки (един студент и две студентки) трябваше по предварително изготвените от нас списъци да посетим тези набелязани хора и да ги склоним да разтворят по-широко своите джебове и да дадат своята по-значителна лепта за това

високоблагородно дело. Разбра се, че само с чайове и вечеринки работа не се върши. Трябваше да се потърси по близък контакт с нашата общественост.

Аз работих с моите съвипускнички – Катя Иванова и Радка Стаматова – и двете от известни, стари столични семейства. Не беше лесна работа! Трябваше много красноречие и търпение да се убеждават хората. При това, както вече казах, зимата беше тежка – много тежка! Често сме се завръщали в съюзните канцеларии премръзнали и разплакани. Но... младостта помагаше! "Моите" момичета също понасяха стоически негодите и студа (а от клюката знаехме, че в стаята на Катя температурата не пада под 25°) и работата никога не беше прекъсната.

Общо взето – хората ни приемаха приятелски, радушно. Изпращаха ни с благословии и пожелания както за успех в работата, така разбира се и за успех в науката и предстоящите факултетни изпити.

Всеки записваше според възможностите си: кой повече, кой по-малко. Едни внасяха парите веднага, други ни определяха ден и час за да ги посетим повторно и ги приберем. Не беше рядкост да се сблъскаме с навъсени и начумерени физиономии, но след повече разяснения и търпение, лицата просияваха, усмихваха се, потупваха ни по рамото и записваха своята лепта. Не липсваха, разбира се, и такива, които сърдито ни хлопваха вратата, а неколцина записваха охотно големи суми, и след това не внесоха стотинка.

Тук ще си позволя да разкажа една интересна случка. Беше м. февруари. Кучешки студ – виелица и поледица. Едвам пълзим с Катя и Радка по бул. "Дондуков" – някъде между сегашния Младежки театър и Партийния дом. Понякога ставаше дори нужда да вървим с гръб срещу вятъра. Просто – задушавахме се. Трябваше да посетим една видна "равноправка" от бившия Български народен женски съюз на Димитрана Иванова. Изкачихме се на втория етаж, позвънихме. Не след дълго време вратата се откряна и на нея се полупоказа една глава. Това беше тя. Изглежда ни от главата до петите и запита враждебно: "А вие за какво пък сте тръгнали?!.." Започвам традиционното си слово, но сега замата полуотвори вратата, гневно се обърна към момичетата и просто се разкрещя: "За какво сте тръгнали с тези?!... (с мъжете, разбира се). Не ги ли познавате какви са?!.. Не са ли те, които един ден ще направят живота ви невъзможен, ще ви оскърбяват, ще ви мачкат и ще ви натикат в кухните при слугините?!". И пр. пр.

Естествено, аз засякох словото си и млъкнах. Катя и Радка се смутиха и изчервиха. Намерихме се в "небрано лозе".

Дамата продължаваше да крещи в лицето ми. Радка, в желанието си някак да ме защити и ми помогне, успя само да измънка: "Ама... той не е от тях!..."

"Какво?!... Не е от тях ли?!... И той е като всички!" и вратата с трясък се затвори.

Когато се намерихме отново по заледената улица, бяхме потънали в смях и сълзи. Но – леденият вятър набързо избърса сълзите. Сгушихме си главите един в друг за да си направиме малко завет, извадихме списъка и зачетохме нататък. Сега идваше реда на някакъв адвокат,

който живееше в бившата многоетажна и много известна по това време сграда "Панак" – днес там се помещава Държавна планова комисия... И така – напред!

И все пак, макар и с мъка и голям труд, фондът растеше, парите се трупаха и през пролетта на 1931 г. се положи основният камък на новия Студентски дом.

И днес, когато минавам по площад "Народно събрание", не без гордост и тщеславие си мисля: поне един от комините на тази красива сграда в сърцето на София е изграден със средствата, които ние – първокурсниците от Юридическия факултет – Катя, Радка и аз – събрахме за това славно общонародно дело!

Мил и приятен гост на Комитета беше видния, но вече твърде възрастен столичен адвокат Илия С. Бобчев (брат на мастития професор по черковно и старобългарско право – С. С. Бобчев). Беше известен на цялата столица, както с вечно миловидната си добродушна усмивка, адвокатската чанта, зиме и лете разкопчаните дрехи, но и с това, че винаги си тананикаше по улиците песнички: тихичко – на глас!

Той самият беше дарител на фонда. Посещаваше ни доста често. Беше трогателно мил към младите. Сядаше винаги на стола до прозореца, разказваше ни анекдоти и ралични историйки из личния си живот, с една дума – забавляваше ни, поучаваше ни, а когато се случеше да се поразгорещим и да се поскараме – бързо ни помиряваше. Понякога седеше с часове покрай нас, мълчеше и само ни наблюдаваше. Никога не идваше с празни ръце. Джобовете му бяха почти винаги пълни с бонбони, лешници или фастъци, които щедро раздаваше.

Пишеше стихове, които издаваше сам в малки брошурки от една, две коли и ги раздаваше безплатно на приятели и познати. Веднъж, след като ни раздаде последната си отпечатана книжка, огледа ни и сериозно каза: "Деца, моята поезия е проста. Тя – не е предназначена за ония там – (и посочи с ръка народния театър) - миропомазаните!.. за разни ми ти Трендафиловци, Кисимовци и – тем подобни! Аз пиша за народа. Пиша за слугините – когато си мият чиниите да има какво да пеят!"

Веднъж Бобчев влезе при нас безкрайно щастлив и празнично весел. Беше вече пролетта на 1931 г. В ръцете си носеше една голяма кесия, пълна с череши. Кесията беше веднага поета от ръцете му. Поради липса на каквито и да било удобства, пробихме я отдолу – по туристически, измихме черешите на чешмата, поставихме я наред масата, разкъсахме кесията и само за няколко минути, сред оглушителни викове, смях и закачки, черешите изчезнаха!...

Мил човек беше Илия С. Бобчев!

Мир на праха му!

*

Тук ще си позволя да да разкажа една случка, която няма нищо общо с нашата работа и Студентския дом, но ми се ще да оставя спомен за нея.

На 7 срещу 8.XII – т.е. срещу студентския празник – лампите на нашата стая продължиха да светят до късно. Работихме усилено и

напуснахме стаята може би след 11 часа вечерта. Накрай побързахме и ние да се слеем с общия поток студенти, които шумно се движеха по улиците на по-големи и по-малки групи или бързаха към ресторантите, в които си бяха уредили банкет и увеселение.

Когато стигнахме някъде около бившите улици "Леге" и "Търговска", една голяма тълпа ни повлече със себе си, като мнозина крещяха: "Тичайте, цепелинът гори!"

Малко встрани, срещу Централната минерална баня и непосредствено срещу джамията се намираще големия магазин за обувки "Бата", а до него, откъм булеварда (сега – "Г. Димитров") имаше дълбок и много широк входен тунел за зданието, което се издигаше над него (сега там е гастронома на ЦУМ).

В тунела имаше много магазинчета на дребни търговци, които продаваха чорапи, копчета, конци и др. На самия вход беше окачен един книжен цепелин, на който имаше надпис: Океана на чорапите!

Когато се намерихме на местопроизшествието беше вече малко късно. Огромна тълпа слисани и любопитни граждани и големи тълпи от студенти се бяха спряли да гледат догарянето на цепелина. За щастие той беше изработен само от книга и леки пръчки – не можа да причини никакви по-големи пакости.

С това започна – а как се свърши?

На другия ден, около обед, по навик свърнах, макар и с още натезала глава след безсънна нощ, в Студентския съюз. Стълбището, което водеше към втория етаж, беше пусто. Бавно се изкачвам нагоре, и ето ти – изненада! – до стената на самата стълба стоят две фирми на столични магазини: "Моден крояч"... името не помня, а под нея – фирмата на популярната еврейска къща за платове и конфекция: "О бон гу".

Виж ти-и-и-и! Че какво е станало тук?!..

Качвам се по-нагоре – още няколко! Пред вратата на Съюза, която зее отворена – още куп.

Влизам в тъмното антре, но се спъвам в нещо твърдо и остро, падам по очии викам от болка. Кракът ми се заби в някаква тенекия и за малко не си разцепих палеца на десния крак.

Станах и запалих лампата в коридора! – паднал съм върху три фирми, захвърлени една върху друга, точно след вратата. По стените на коридора – фирми, в помещението пред клозета и в самия клозед – фирма до фирма. Не бяха – по-малко от 30 – 40.

Стаята на комитета беше заключена. Чукам по вратите на останалите канцеларии. Няма никой! – и те – заключени. Излизам, бавно, накуцвайки, притварям вратата зад себе си и тръгвам да си отивам. Когато излязох вече на ул. Левски, сблъсках се с две от нашите момчета, които също се бяха отпавили за Комитета.

Разказах им набързо всичко, върнахме се тримата обратно. След малко дойдоха и други, забръмчаха телефоните и до вечерта фирмите си отидоха по местата.

Никой, никога не можа да разбере, кой беше организатора и вдъхновителя на тази "така добре изпълнена задача", на тази единствена

по рода си студентска проява. Полицията го взе за студентска шега и с това всичко се приключи.

*

Сега няколко думи и за нашите ръководители – Васил Янков и Снежка Кочемитова. И двамата са живи и здрави! – надявам се, никой не ще си помисли, че имам намерение да им се "подмажа".

Васката и Снежа (така ги наричаха всички) бяха 2 или 3 курса преди нас. Истински приятели и ръководители! Васката – със своя винаги весел и разговорлив нрав, със своя неугаснал и до днес ентузиазирани тон, и със своята старобългарска (библейска бих казал дори) любезност и учтивост и Снежка – със своята винаги спокойна, уравновесена, коректна, любезна и помирителна натура, останаха да живеят в моето съзнание като най-светли образи от ранното ми студентство!!!

*

Полагането на основния камък, както вече споменах, стана същата пролет. Акцията по набиране средства за изграждането на Студентския дом продължи. Редиците ни обаче скоро оредяха. Настъпваше лято. Първо ни напуснаха колегите от провинцията – прибраха се по родните си домове. След това и ние се пръснахме по планини и летовища и с това работата замря.

Късно през есента сградата на студентския дом беше готова и знамето вдигнато. До тук – и моите спомени!

1972 г.

Недю Александров

ПИСМО ДО ВАСИЛ ЯНКОВ

Драги Вася Янков,

Така ми прозвуча името ти преди повече от 40 и няколко години, като млад студент в София. Навлязал твърде рано в студентските среди от разните факултети, всяка нова инициатива за мен беше твърде привлекателна. Поради това, че с покойния Христо Динчев сме от един край, лансиран още първата година, станах председател на секцията при ОСО "Христо Ботев". На другата година, при председателството на Петър Разпопов, станах подпредседател на организацията ОСО "Христо Ботев". На следващата, при председателството на Студентския съюз от Райко Ошанов, аз влязох в изпълнителния комитет. Не казвам това за да се самоизтъквам, защото ти знаеш тогава как живееше и работеше студентството. Ти беше от "устрем", а аз от "братството". Имаше ли някаква разлика, освен в борбата кой ще вземе ръководството на двете големи организации? Нямахме, и затова никога с нищо не сме били в противоречие, когато се касае въпроса до големите дела, каквото беше по него време строежът на студентския дом. Аз дойдох при Вас, които ръководехте работите като строителен комитет, като представител на секцията при Богословския факултет при Софийския държавен университет "Св. Климент Охридски". Дали фигурирам в някаква секция от строителния комитет, не зная, но мисля, че имаше нещо.

По него време аз бях секретар на младежите при Всебългарския съюз "Отец Паисий", където останах до 1934 година, когато напуснах София за повече време, пък и младите при съюза вече изкористиха делото на безпартийната организация "Отец Паисий" и нейните конкретни задачи "Долу Ньой".

Като студент вече на известна възраст, защото бях чиновничествувал три години в Сливен, имах и загубени 2 години от общоевропейската война, имах известно самочувствие, че мога с нещо да бъда полезен за общо дело. Затова на следването си гледах не много сериозно. Бях и материално обезпечен – стипендия от Сливенската митрополия 1000 лева месечно и 1000 лева като счетоводител при храма "Св. София". Затова и завърших не за 4, а за 7 години. Като завърших семестриално богословие, следвах едновременно право и история и слушах философия при Михалчев и Георгов. Не се дипломирах никъде, защото напуснах София. Останах само с документ за висше богословско образование. Постепенно секретарствувах на митрополията в Търново и Ст. Загора. На последната през 1966 година се пенсионирах с една ничтожна пенсия от 80 лева и продължавам с нея да живея. Имам една дъщеря и тя завърши "растителна защита" при агрономическия факултет, какъвто и ти, мисля, че завърши. Задомена е с едно дете.

Оттук нататък почва моята изповед, защо досега не съм се отзовал на писмото ти за спомени по домът. Аз те зная честният и всеотдайният и вечно раздаващият се за общото, а нищо за себе си, затова ще си позволя да ти кажа неща, които искам да останат до гроб между нас.

Това искам, защото съм страшно обезверен в съвременето, и за да не ме разбереш лошо, не по отношение на вярата в Бог, а в човека, когото можеш да снемеш от въжето и после той нърси възможност да те унищожи и го намира с неговия морал. Но това са вече подробностите за разговор при среща.

Не се обадох и все още нямам сили да напиша нещо, защото без да искам, щом се замисля малко, пред мен изпъкват лица, които вече не са живи не само по силата на природния закон, но и поради грешките на хора, чужди на нашето хубаво минало. Това е основната причина. От самия факт къде съм заемал почетни места като студент, разбираш кого и какви хора имам предвид. Тия хора аз ги познавах и знаех колко близко бяха общите интереси на онова студентство, което действително се нуждаеше от помощ. За тях днес не се говори нищо, за да не кажем, че е дори опасно да се говори за тях.

Моето участие по строежа на Студентския дом на площад "Народно събрание" датира от полагане на оновния камък ли беше или някаква друга религиозна церемония, това ще установиш ти, като имаш предвид, че в София съм от 1929 година.

Тогава като служител при храма "Св. София", служебно и като студент, аз имах задължението да уреждам нещата около религиозния обряд, защото домът е в територията на този храм. Знаеш, мисля, че бях и близък с Дедо Стефан по линията "Отец Паисий", на която организация той е основоположникът през 1927 година с другите наши учени и общественици, които ти добре познаваше и сега сигурно носиш някои спомени от някоя акция от 27 септември.

При градежа си спомвам твоите отчети за работата, твоята неподражаема всеотдайност към това дело. Помня добре делото с жената на тогавашния министър на финансите Вл. Моллов. Когато ние излязохме на съд с един министър за едно прозорче на клозет и помня това, че аз бях в определените лица да посетим министъра в министерството и да молим да не се съдим, а той, както го познаваш, си пушеше пурата и ни каза: Това е работа на моята жена (изглежда, че къщата беше нейна) и аз не мога нищо да сторя пред нея. Ще си заведете делото и каквото реши съдът, това ще бъде. Трябва да се каже тук следното, че когато по-късно отидохме за помощ с г-жите Чакалова и Ляпчева, той беше възможното за времето щедър и благосклонен. Ако се не лъжа, архитектът беше симпатичният Белковски. Кой беше негов съучастник, не помня. Но той ме пленяваше с любезността си.

Добре помня Стилиян Чилингиров и проф. Томов от кураториума при академичния съвет, които имаха отговорното място в строежа и пр. Специално с тия двама души ме свързват по-особен случай – единият, писателят умря като православен верующ, а другият, също вярващ, но нещо различно от православието, ако не се лъжа в името нещо. Но това е друг въпрос.

Освен живото следене на строежа и неговото завършване и уреждане на канцелариите на Съюза и организацията "Христо Ботев", още и студентския стол – "Менза академична", където се храних и

приютих над 20 души бедни студенти, права дадени ми тогава не помня защо. Но тези хора някои от тях и сега си спомват за това "благодееяние".

По събиране на помощи имам запазени някои бележки от един стар бележник от студентство, не знам как е запазен досега, където се чете:

1.Участие в София в разни комисии със:

а)Госпожите Чакалова и Ляпчева,

б)Госпожите Мушанова, Груева и

в)Госпожите Бурова и Петева – Филова.

2.Вън от София:

а)Сливен с Мара Георгиева – юристка, защото имах поръчение да се свържа и с местния митрополит и пр. стари връзки от чиновничеството през 1928 година,

б)Ямбол с юриста Георги Ноев и юриста Брънеков, като местен,

в)Габрово на два пъти – с Христо Клечков и други, като познат ми край и с връзки от миналото,

г)Лом, като познат на братските среди с аптекаря Войников,

д)Павликени, като познат с аптекаря по същата линия Перев,

е)Севлиево, и като роден край, и по препоръката на брата Динчев

и

ж)Г. Оряховица със студента Арнаудов – литератор.

Това си спомвам засега, но все ми се чини, че бях и още поне на две-три места, но нямам сили да твърдя къде.

Какво сме събрали в тия комисии, нищо не помня, защото резултатите в някои места бяха трудни и тежки. Но някъде бяхме и богато възнаградени, както от частни заможни хора, така и от учреждения и предприятия. Аз посетих не, а водих делегацията пред Св. Синод, пред Дядо Неофит Видински, като председател на помощта. Тя не беше голяма, но не беше и малка за него време.

Драги Вася, ти стори лошо дете ми се обади. Ти ме върна много назад в едно време, когато аз и сега като си го спомня, мисля че тогава само съм живял и тогава само съм бил полезен на нуждаещите се. Но ти ме накара да си спомня и за други хора, които не по-лошо мислеха и работиха за общото благо, но те не са между живите, и то не по силата на общоприетия жизнен закон. Това са мъчителни спомени. Но аз на тебе не мога да ти откажа, защото живея с мисълта и сега, че те познавам добре. И какво познавам – Човекът Васил Янков.

От 6 или 7 май ще бъда в София за конференцията на археолозите, където съм залитнал на стари години. Дано ми остане време да ти се обадя. Твой: Н. Александров

P.S. Ако проектираното тържество стане през май, дори и ще го посетя.

1974 г.

Тодор Илев

СЪДБАТА НА ДАРЕНИЕТО ОТ КНИГИ НА ТОДОР Г. ВЛАЙКОВ ЗА СТУДЕНТСКИЯ ДОМ

Чернова от дарението Студентски дом с дата 24.V. св. Кирил и Методий 1930 г. В него се обяснява, че подарява главно научни книги от своята библиотека за бъдещата библиотека на Дома. Че всичко книги, които са повече на руски език, с хубава подвързия, голям брой от тях е кожа, че книгите са наредени в два библиотечни шкафа, които също подаряват с надлежната картотека изготвена от специалист за да може по-лесно да се намира търсената книга. По-нататък в дарението се излага какви грижи трябва да се осигурят за да се запазят книгите от изгубване. Дарението завършва с пожелание, дано тези книги бъдат добра и щастлива основа, върху която да се събере и развие библиотека, началото на която полага със своето скромно дарение, послужи на днешните и бъдещи студенти" и т. н.

Официално писмо от Ректора на софийския университет № 4237 от 10.06.1930 г., в което се изказва на Влайков "Дълбока благодарност за ценния дар и съображенията за които се прави дарението." Съобщава се, че засега подредената библиотека ще се постави временно в семинара по държавно право, а когато сградата се построи подарените книги с библиотечни шкафове ще се пренесат в Студентския дом и поставят на видно място в определеното за библиотека отделение. За да бъдат широко използвани от студентите при техните научни занятия като се изработи особена наредба. Писмото на Ректора завършва със следните думи: "Ценейки високо направения от Вас дар и желанието, което Ви е въодушевявало, а именно; да спомогнете на нашата академическа младеж да разшири образованието си и да си изработи един обществен мироглед в основата на който да лежи един нравствен и социален идеал, академическият съвет Ви изказва, Уважаеми Господин Влайков, искрена благодарност."

Писмо от ректора на Университета за дарението на Влайков е поместено във в. Мир 26.12.1933 г. бр. 10037. В отчета на професора от 8.12.1930 г. в университетския годишник, официалния отдел, публично се оповестява дарението на Влайков.

Съдбата на подарените книги

Когато след няколко години сградата на Студентския дом беше завършена, Влайков с морално задоволство узна, че двата библиотечни шкафа с подарените книги са пренесени вече в Студентския дом. Подир известно време писателят пожелава да види как са натъкмени там книгите и да се осведоми за вървежа на библиотеката при Дома, затова един ден, придружен от дъщеря си, се запътва към Студентския дом. Влязоха в отделението определено за библиотека. В един отдалечен ъгъл двата библиотечни шкафа стояха самотно всред празното помещение, защото както се разбра за библиотеката не беше предприето още нищо. Това го поразява, разбира се. Но само с разочарованието не

се свърши. Неговата дъщеря загледана в полуотворените шкафове с уплаха му събщи, че книгите в библиотечните шкафове липсват! Няма нито една книга в тях – къде са книгите от библиотеката? – разтревожен пита Влайков един служащ. Служителят смутено му обади, че наскоро след пренасянето им в Студентския дом шкафове били разтворени и книгите разграбени не се знае от кои студенти. Трудили се – дано ги открият. Не успели до сега.

- Значи книгите са безвъзвратно изгубени! – отчаяно промълвил писателят...

Тези скъпи за него книги, от които бе черпил толкова знания! Студентите, ясно се вижда, бяха се отнесли с непростителна нехайност към това ценно научно богатство и го бяха пропиляли!... Огорчение и неизразима болка препълваше душата му... И Влайков още тогава реши в себе си, другата част от своята библиотека, която възнамеряваше да остави пак разбира се, на любимото си студентство, да завещае подир неговата смърт да бъде подарена заедно с кабинета му и със самото помещение, в което тя се намира, на друга културна институция – той ще размисли на коя.

Георги Ангелов

НАШАТА "МЕНЗА АКАДЕМИКА"

След провокацията и нападението на националистическите групи и закриването на стола на улица "Цар Шишман" близо две години бонсистите нямаха свой стол. И това беше може би един от най-трудните периоди за организиране храненето на студентите.

По това време се извърши и преустройство в работата на БОНСС. Преодолени бяха много леви забежки, постигна се единодействие с демократичните студентски организации, започна се народофронтовската работа в защита правата на студентите.

Беше през октомври 1936 година. В сегашния Парк на свободата се събрахме Георги Кумбилиев, Живко Живков и още няколко другари. Кумбилиев разясни къде какво трябва да се прави и толкоз. Повече като че ли и не трябваше, задачата беше ясна – да се създаде нов студентски стол. Нито уставът беше устав, нито пък хората, с които трябваше да работим, бяха подходящи пред полицията за едно бъдещо управление. Нямаше никакви средства, не се набелязваше и подходящо място и какво ли не още. Но ние започнахме работа. Няколко души събрахме помежду си 50 лева. С тях купихме кочан разписки и други някои неща, после започнахме преговори със собственика на ресторант "Чайка" (по-късно кафене "Средец" – до Народния театър) за преотстъпване на помещението, а чрез организацията започнахме агитация за записване столуващи. Едновременно с това другари от Юридическия факултет проучваха как да се изработи уставът на стола и да се регистрира пред съда. През много и най-различни перипетии мина столът, докато се утвърди като една от хубавите наши инициативи и стане средище на прогресивните студенти.

В разстояние само на няколко месеца столът в Студентския дом (той беше на Българския национален студентски съюз – БНСС) почти преустанови своята работа. Много от хранещите се там се прехвърлиха при нас. Нашият стол беше по-евтин. Когато разбрахме, че наемателят на стола в студентския дом е готов да преговаря с нас за евентуално преотстъпване, ние насочихме усилията си да вземем много по-удобното помещение в студентския дом. След много преговори със самия наемател, ходене при различни професори и най-после след категорично заявление на наемателя, че не може да работи само с 20-30 столуващи, професор Ораховац, който беше тогава натоварен от Академичния съвет да поддържа връзки със студентите, се реши да предложи пред Академичния съвет преотстъпването на стола. Една вечер, късно след привършване на работа, цялата наша управа прехвърли на гръб картофите, лука, консервите, скромните наши хранителни припаси в новото помещение. На другия ден наемателят на ресторант "Чайка" прочете на забоденото на вратата листче, че студентският стол се е преместил на улица "Аксаков". Ядосан, той ни нарече "мента академика", но ние весело посрещнахме неговите подмятания. Бяхме много доволни,

че дадохме сражение на един "капиталист" със същите прийоми, с които си служеше и той.

За да се утвърди столът, за да тръгне редовно работата, бяха нужни много усилия. На помощ ни дойдоха студентите от бившия Свободен университет, особено Станчо Станчев, който се зае доброволно с още няколко други другари да постави в ред счетоводството. После трябваше да подобрим контрола при закупуване на продуктите и разпределението на храната. При дребния дори факт, установен от дежурните, че закупчиците не вършат своята работа или правят "икономии" от храната ни, ние бяхме готови да си подменим хората, да търсим нови начини за подобрието на работата.

Неведнъж на общи събрания студентите много критично посочваха допуснатите грешки, правеха предложения за подобриение на работата. На няколко пъти променихме начина на снабдяване, разпределението на храната и винаги това ставаше със съдействие на самите столуващи, с тяхното дейно участие и създадения самоконтрол. Неведнъж сме искали ревизия на касиера, неведнъж студенти се явяваха при доставчиците и искаха проверка на дадените вече продукти, много пъти готвачи и прислуга бяха изненадвани, когато вземат или слагат вече продуктите за готмвене. Често вечер, и то до късно, стояха студентите, които проверяваха излизащата прислуга, и какво ли не. Само и само да се тури ред и се създаде доверие в столуващите.

И ние успяхме. Активността на столуващите и избраната от тях управа създаде образцов стол, който осъществи една от важните задачи на БОНСС – студентите да имат евтина и питателна храна. Постепенно вноските за храна бяха намалявани. Само година беше изминала от създаването на стола, но вече не можехме да приберем всички желаещи да се хранят в стола. От петдесетте лева капитал, с който започнахме, до добре организирания студентски стол, за който мнозина студенти си спомнят с благодарност – този път беше изминат благодарение метода на самоконтрол от самите студенти и голямото желание у всеки да има място, където да се храни и да се чувства в другарска обстановка.

1958 г.

Димитър Мутафов, Христо Нурев, Кирил Захариев

КАК БЕ СЪЗДАДЕН АКАДЕМИЧНИЯ ХОР

Още като ученици в Русенската мъжка гимназия у нас беше закърмена любов към песента и хоровото дело от нашия учител по музика Ал. Йорганджиев. Заедо с Ангел Манолов ние пеехме в гимназиалния хор, където той беше солист. През учебната 1930/1931 година образувахме хор при ученическото въздържателно дружество при Русенската гимназия с диригент А. Манолов. През есента на 1932 г. бяхме вече студенти в Софийския държавен университет. И там у нас се породи идеята да продължим хоровото дело. Диригентът беше налице. Като хористи привлякохме и други младежи. Така се комплектува първият мъжки състав на академичния хор.

Първоначалната ни работа започна при извънредно тежки условия. С мъка успяхме да получим разрешение да правим първите си спевки в недовършената сграда на Студентския дом. Репетиционна зала ни беше една стая без прозорци, без дюшеме и осветление. Душата на хора – негов диригент и организатор – беше Ангел Манолов.

Работата започнахме без никаква морална и материална помощ от страна на университетските власти, от обществеността. Само благодарение на ентузиазма и любовта към хоровото дело на диригента и първите хористи, академичният хор пое своя път, който го доведе до днешното му състояние – да бъде гордост на студентската младеж и на страната ни, да завоюва златни медали и лауреатски звания на много международни конкурси.

1963 г.

Ангел Манолов

НАЧАЛОТО НА АКАДЕМИЧНИЯ ХОР

Още в детските и юношеските си години бях закърмен с любов към песента от моите първи учители Мара Божинова, Апостол Николаев, Петър Динев и Александър Йоганджиев. Със съученици от русенската мъжка гимназия пеехме в училищния хор, в който аз бях солист. През учебната 1930-1931 г. заедно с ученици от мъжката и ученички от девическата гимназия образувахме смесен хор към въздържателното дружество, на който станах диригент. Младостта със стремежа си към хармония и желанието за изява ни поведе към хоровото изкуство. Вече като студент в I курс с моя приятел Здравко Маджаров – студент-юрист, и съучениците ми от Русе Кирил Захариев, Любен Железаров, Христо Нурев и Димитър Мутафов решихме да продължим започнатото в родния ни град дело.

С група студенти-ентузиаста от всички факултети на Софийския университет "Св. Климент Охридски" и от други висши учебни заведения създадохме първия мъжки студентски хор, състоящ се от около трийсетина хористи. Работата ни започна при извънредно тежки условия. С мъка успяхме да получим разрешение да правим първите си спевки в недовършената сграда на студентския дом – в стая без прозорци, дюшеме и осветление. Бях не само диригент и организатор, но отделях от оскъдните си студентски средства за набавянето на нотен материал. При разписването на щимове ми помогаше Здравко Маджаров. Работехме без никаква морална и материална подкрепа както от страна на университетските власти, така и от обществеността. Работата вървеше само благодарение на ентузиазма и любовта ни към хоровото изкуство.

Защо решихме хорът да бъде мъжки? Знаехме, че в началото ще срещнем големи трудности. Мъжете са по-устойчиви в понасянето на негодите, а и по-лесно беше да се привлекат студенти. По-късно решихме, ако оцелеем и се стабилизираме, да обявим конкурс и за студентки. Освен личната агитация между студентите от висшите учебни заведения, дадохме и обява за набиране на хористи. Така се оформи състав от около 40-50 души, с който вече можеше да се започне по-сериозна работа. Естествено първите разучени песни бяха химнът на "Св. Климент Охридски" и най-изпълняваните тогава български песни – "Родино мила, теб привет" от Борис Тривков, песните на Добри Христов, "Що ми е мило и драго" от Петко Стайнов и др. Разбира се, изпълнявахме пиеси от славянски автори и от класиката – "Море Адрианско" от Хайнрих, "Кръвта на галите" от Гуно и др. Големият ентузиазъм и всеотдайността на хористите спомогнаха за бързото сплотяване на колектива, което беше много важно. Репетирахме три пъти седмично. Хористите бяха редовни на репетициите. Дойде и първата изява – участието на 8 декември 1933 г. в Народния театър по случай студентския и патронния празник на университета "Св. Климент Охридски".

През следващата 1934 г. се състоя и първото ни турне в провинцията, чиито организатор беше Здравко Маджаров. Първият концерт беше през април в Плевен. Същата вечер имаха изява известните Мими Балканска и Тинка Краева. Първоначалното ни смущение от тази солидна конкуренция (тогава кой познаваше нашия хор?) беше решено по студентски. С червените фуражки се пръснахме из целия град и вечерта нашата зала беше препълнена. За голяма радост плевенската публика бурно аплодира двучасовата ни програма с творби от български и чужди автори. Добили кураж и увереност, продължихме към сцените на Велико Търново, Габрово, Стара Загора и Пловдив. В тези градове концертите ни бяха афиширани и преминаваха при пълни зали. Спомням си, в Стара Загора се случихме на Първи май. По пътя към хотела се срещнахме с ентузиазирани, манифестиращи ученици. Тази случайна среща доведе голяма част от тях на концерта ни вечерта.

От 1935 г. като единствен представителен хор на студентите в столицата академичният хор продължи своите репетиции под патронажа на най-старото висше учебно заведение Софийския университет "Св. Климент Охридски" в аудитория 1, а по-късно в 9, 14, 137 и 224. Хорът дължи голяма благодарност на ръководствата на университета и на Академичния съвет за моралната и материалната помощ, която впоследствие получаваше като субсидия от фонда на братята Христо и Евлоги Георгиеви. През 1941 г. се отпуснаха средства и за униформи. Окуражени от успешното турне, започнахме да се готвим за първия концерт в столицата. Той се състоя на 27 януари 1935 г. във Военния клуб (сега ЦДНА), единствената тогава официална концертна зала. Нашата музикална общественост прояви голям интерес към този още неизвестен млад хоров състав. И за наше удовлетворение присъстващите видни наши композитори и музикални дейци дадоха висока оценка на изпълнението.

В този начален период от съществуването на академичния хор се създадоха традиции, които продължават и до днес – изнасяне на концерти на студентския празник 8 декември, на 24 май, на 2 юни на тържествата на връх Вола и във Враца.

През 1939 г. решихме академичният хор да стане смесен. Това наложи репертоарът да се разшири. Оттогава е и традицията да се изнасят концерти от трите формации – женски, мъжки и смесен хор. Това значително усложни нашата работа. Бях принуден да работя само с камертон. Имам убеждението, че този "технически" недостатък сякаш повишаваше активността на хористите и допринасяше за по-чисто интонироване.

Желанието за по-широки контакти и изяви подбуди ръководството да установи връзки със сродни студентски колективи от други страни. Така по покана на академичния хор на Белградския университет се осъществи и първото ни задгранично турне в Югославия. През 15-те дни посетихме Белград, Петровград, Сараево и Нови сад. Навсякъде любителите на хоровото изкуство, които пълнеха концертните зали, ни посрещаха възторжено. Чуха ни видни представители на сръбската музикална общественост като известния Милоевич и др. Това първо

успешно задгранично турне още повече укрепи колектива и утвърди академичния хор като един от най-изявените у нас.

През следващата 1941 г. последва покана и от академичния хор при Будапещенския университет. Сега, когато нашият хор трябваше да представя българското хорово изкуство в чужбина и като се имаха предвид големите музикални традиции на Унгария, преди заминаването се извърши прослушване на състава. Събрахме хористите и хористките в първа аудитория на университета. Строихме ги с униформите на сцена и изпълнихме цялата програма пред комисия, в която бяха Петко Стайнов, Панчо Владигеров и др. Оценката беше положителна. Дори си спомням, че Панчо Владигеров каза: "Дойдох, като си мислех, че ще чуя само един студентски хор, а чувам един професионален хор. Уверен съм, че ще се представим достойно в Будапеща. На добър път и успехи!"

Ентузиазмът беше голям, но още по-силно беше желанието да оправдаем гласуваното ни доверие. На 18 ноември 1941 г. в кралската зала "Вигадо" в Будапеща в присъствието на най-официалната публика на музикалната и културна общественост на града се състоя първия ни концерт. Но, спомням си, през антракта дойдоха да ни поздравят както за отличното представяне на цялата програма, така и за сполучливото изпълнение на националния химн на Унгария, като сме се доближили към автентичния замисъл. Нарекоха ни "първокласен европейски ансамбъл". Унгарският печат даде висока оценка за изкуството на хора, изразена с възторжена статия във вестник "Пестер Лойд". Ние оправдахме оказаното ни доверие и българската музикална общественост от този момемн нататък постави академичния хор във високата ранглиста на хоровите колективи.

1983 г.

Проф. Константин Габровски

КАК ВЪЗСТАНОВИХМЕ СТУДЕНТСКИЯ ДОМ

През февруари 1956 г. завърших висше икономическо образование и отидох на работа в Градския комитет на Комсомола в София като заместник завеждащ отдел "Студенти".

В края на август с.г., в София се проведе Сесия на Международния Студентски Съюз. За нейното завършване организирахме естрадно-музикална вечер с участието на звездите на българската естрада по това време. Най-силно впечатление направиха фолклорните танци и песни, а от естрадните изпълнители – Леа Иванова. Академичният хор вече беше постигнал световно признание на младежките фестивали и беше удостоен с първи награди на фестивалите в Прага, Будапеща и Берлин. По това време се подготвяше за фестивала в Москва. Наши артисти – певци и музиканти като Б. Христов, Хр. Бръмбаров, Н. Гяуров, Д. Узунов, К. Попова, Васко Аабаджиев и много, много други, демонстрираха своето изкуство по световните сцени. Името на нашата страна набираше скорост и висоти като страна на таланти в областта на изкуствата.

От началото на петдесетте години бързо развиващата се икономика на страната се нуждаеше от кадри, които да управляват изграждащите се предприятия. Това бяха години, през които се създаваха много нови висши учебни заведения, както в София, така и в провинцията. Ежегодно повече от 2000 студенти и аспиранти се обучаваха в учебни заведения на Съветския съюз. По няколкостотин души се обучаваха ежегодно в другите социалистически страни – ГДР, Чехословакия, Полша, Унгария. Всяко висше учебно заведение у нас създаваше свои структури за организиране на художествената самодейност на студентите, които обучаваше и провеждаше преглед на постигнатото в тези състави през учебната година. Назряваше необходимостта от провеждане на градски преглед на художествената самодейност в София, където бяха около 15 – 16 висши учебни заведения. Свои състави или отделни изпълнители имаха и българските студенти, които се обучаваха извън страната. Те също желяеха да покажат своите художествени постижения и да се състезават с колегите си от страната. Това бяха години на висок духовен подем и силна мотивация за съзидание, които обладаваха младото поколение на България.

До 1956 година студентският празник 8 декември се честваше по висши учебни заведения. Есента на 1956 година решихме да организираме градски студентски бал за празника. Получихме одобрението на градското младежко и партийно ръководство, какъвто беше тогава редът. Отделът "Пропаганда и агитация" на ГК на ДСНМ също беше натоварен да ни окаже помощ. Изгради се група от активисти, която да подготви и проведе тържеството. Едни от инициаторите и активните участници в подготовката бяха студентите – журналисти Георги Друмев и Васил Станилов. Те разработиха сценария,

написаха текстове за някои от скеحوвете, ангажираха студенти – художници за украсата и пр. Ръководството на Съдебната палата ни предостави безплатно салоните на първия и втория етаж с уговорката, че ще почистим след бала. Разпространихме няколко хиляди покани сред студентите и преподавателите. Балът премина при голям успех. Дни наред беше коментиран в академичните среди.

Разказвам всичко това, за да очертая обстановката в онези години, в които необходимостта от условия и предпоставки за разгръщане на широка културно-творческа самодейност сред студентската младеж, беше станала обективна, обществена потребност, която остро се нуждаеше от разрешение.

По това време с мен разговаряха Ангел Манолов, диригент на Академичния хор, един от инициаторите за изграждане на Дома, който през 1933 г. е правил репетиции на хора в още незавършената сграда, много преподаватели от университета, които разказваха историята на изграждането на Студентския дом през трийсетте години. Срецах се с Михаил Смятракалев, който разказа как са продавали сред студентите марки със стойността на една тухла и ми показва такива марки. Многократно съм слушал тази история от Начо Папазов, който тогава беше в студентския партиен район, а след това и първи секретар на ГК на БКП. Чувал съм, че по време на втората световна война в Студентския дом е бил настанен щабът на германските войски, а след 9 септември 1944 г., когато германците са изгонени от България, в него се настанява щабът на Съюзническата контролна комисия и на Съветската армия. Когато те напускат страната, след подписването на мирния договор, в сградата се настанява театърът на българската армия.

Не помня и нямам спомен от това, кой е иницирал подготовката на проект за постановление на Министерския съвет, с което през лятото на 1957 година, правителството връща сградата на българското студентство, като я предоставя на Министерството на образованието. Това може да се провери в архива на правителството, ако е съхранен докладът – обосновка, с който е внесено постановлението. Важно е обаче, че това постановление е подписано през лятото на 1957 г., после е публикувано и бързо влезе в сила.

През лятото на 1957 година бях изпратен за командир на Студентска трудова бригада на Витоша. Подписахме договор с Инжстрой (строителна организация на Столичната община) да изградим два километра шосеен път с каменна настилка на Витоша – от местността "Златни мостове" до местността "Офелиите". Проектите за строителството бяха утвърдени. Техническото ръководство се осигуряваше от инвеститора, както и инструментите, техниката, жилищните бараки, кухнята, работното облекло, необходимите строителни материали. Наше задължение беше да съберем студенти в две смени по около 350 души: да организираме здравеопазването в лагера и на обекта – осъществи го Студентската поликлиника; да организираме храненето на бригадирите – осъществи го "Студентски столове"; да създадем нужната организация за изпълнение на минималните норми за строителните работи, да организираме културно-

развлекателната дейност на студентите в свободното време, като насърчим тяхната самоинициатива и самодейност. Една смяна продължаваше 30 календарни дни. През двата месеца работиха повече от 900 студенти от всички софийски висши учебни заведения в т.ч. и 70 студенти от Северна Корея, които се учеха у нас. Успяхме да създадем добра организация и дисциплина, а студентският ентузиазъм много често се нуждаеше от съдржане. Организатори на самодейността по отрядите, бяха студентите от театралната, музикалната и художествената академия. Имаше изключително красиви и с качествени изяви лагерни вечери около огъня. В събота или неделя, когато идваха много гости от София, провеждахме прегледи на самодейността. Така, за двата месеца бригадирите завършиха 2460 метра път и след като се разплатихме за храната, медицинското обслужване, изхабените дрехи и инструменти ни останаха като печалба около 1 700 000 лева.

Есента на 1957 година със секретарите на ГК на ДСНМ Борислав Лазаров и Христо Марков, както и със Стефан Ганев – секретар на първи район, обсъдихме какво следва да направим, за да накараме Военният театър да освободи помещенията на Студентския дом. Реши се със Стефан Ганев да посетим директора на театъра Димитър Угринов и да разберем какви са намеренията им да напуснат сградата. От него разбрахме, че това ще стане веднага след като получат заповед от МНО – в какъв срок и къде да се пренесат. Тогава се договорихме – аз да поискам среща с Митко Григоров – секретар по идеологията на ЦК на БКП, който отговаряше и за висшето образование. Отидох с най-добро чувство да му кажа, че студентите питат кога ще им се предостави сградата на Дома, след като има решение на правителството. Той ми се скара. Каза ми, че трябва да чакаме, нали има решение вече. Попита ме:

- Ти ли повече милееш за студентите или аз – секретарят на ЦК?

Каза, че знае за проблемите и ще ги постави, където трябва, за да се решат. Излязох си смутен и обиден, уверен, че едва ли нещо ще се реши в скоро време. За проведената среща информирах колегите си от ГК. Освен това, разказах как премина срещата и на секретарите на комитетите на ДСНМ в Софийски университет – Георги Атанасов (министър председател на България от 1985 до 1990 г.), в Инженерно-строителния институт – Николай Генчев (почина като член-кореспондент на БАН), в Селскостопанския институт – Димитър Димитров, в Химико-технологическия институт – Християн Николов, в Лесотехническият институт – Емил Марков, в Медицинския институт – Тоско Янев и др. В разговори споделихме мнение, че може би студентите ще поставят този въпрос пред члена на политбюро, който ще се срещне с тях в навечерието на студентския празник. На срещата, която се състоя в Партийния дом, бяха Вълко Червенков, като министър на просветата и Тодор Живков, който в реч поздрави студентите. На тези срещи се даваше думата на студентите за въпроси. Аз събирах въпросите от залата, групирах ги, ако имаше повтарящи се въпроси и ги давах на председателстващия, за да ги даде на Тодор Живков да отговори. Бяха постъпили около 37 – 38 въпроса за сградата на Студентския дом. Много от тях бяха с името на автора, но имаше и анонимни. Студентите питаха

– защo армията е в Студентския дом? Докога армията ще е в Студентския дом? Някой от въпросите бяха доста остри, като например: "Важат ли решенията на Министерски съвет за министъра на отбраната и ако важат защo той не ги изпълнява?" Не мисля, че това беше организирана акция. Условията и обстановката не позволяваха това. Пък и ние нямахме намерение да атакуваме управлението. Струва ми се, че това беше естествена реакция на необходимостта да се реши един назрял въпрос, към който активът, който присъстваше на срещата, имаше непосредствено отношение и беше нормално да прояви инициатива.

Тодор Живков прегледа купчинката бележки, сгъна ги, сложи ги в джоба на самото си и отговори:

- Да, решенията на правителството важат и за министъра на отбраната. Бъдете спокойни, в скоро време ще можете да влезете в сградата си.

Така и стана. До края на декември ни съобщиха от министерството на просветата, че трябва да отидем в театъра на армията, за да се договорим за етапите на освобождаване на сградата. Тази среща се състоя през януари 1958 година. Полковник Угринов обеща да освободи етажите над салона до края на месеца, а помоли, самият салон да освободи след година, за да могат да приспособят киносалона на ул. "Раковски", който им се предоставя, за театрален салон. Приехме с разбиране тази молба. Така осигурихме театърът на армията да ни остави един добре обзаведен театрален салон, с достатъчно оборудване за онова време и много други реквизити, които едва ли щяхме да можем скоро да придобием, ако трябваше тепърва да ги купуваме.

Междувременно за министър на просветата беше назначен Ганчо Ганев. Предложиха ми през февруари да оглавя възстановения Студентски дом. Дадох съгласие и от 5 март 1958 г. бях назначен за директор на Студентския дом на културата. Назначен беше и касиер. Административно Домът беше подчинен на министерството на просветата, а методически на министерството на културата. От министерството на културата за нашата дейност отговаряше зам. министъра Иван Башев. Той току що се беше върнал от работа в секретариата на Световната Федерация на Демократичната младеж със седалище, до тогава, в Париж. Беше високо ерудиран, културен и демократично настроен. Ходих при него няколко пъти за да споделя намеренията си за работата, която ще извършвам в Дома. Помогна ми изключително много да осъзная, че това не бива да бъде административно организирана дейност, а самодейност на студентите, подпомагане на техните инициативи, че не бива да администрирам художествените ръководители на съставите, а да се вслушвам в техните предложения и да им оказвам помощ да реализират творческите си намерения и пр.

С помощта на Ангел Манолов, на идеи на инициативни студенти, на съответните младежки ръководства във висшите учебни заведения и след консултации с Иван Башев, решихме да изградим незабавно танцов състав, симфоничен оркестър, театрален състав, кино и фото клуб. С помощта на Филип Кутев бяхме насочени към младия хореограф Иван

Тодоров, за ръководител на танцовия състав. Той доведе своя приятел акордеонист Боцето, който бесплатно изпълняваше ролята на корепетитор доста дълго време. В работата му помагаше и съпругата му Живка, танцьорка в ансамбъла на Филип Кутев. За диригент на симфоничния оркестър бяхме посъветвани да поканим младата диригентка Радосвета Бояджиева, която след година отиде в Музикалния театър, а при нас дойде Алипи Найденов. Художествен ръководител и режисьор на театралния състав Стана младия режисьор Николай Кънев, а на кино и фото клуба доц. Васил Кацев – преподавател в Софийския университет. Като сценарист и режисьор в театралния състав бе привлечен и асистента в Театралната академия Любен Гройс.

Ръководителите на съставите, заедно с този на Академичния хор – Ангел Манолов, сформираха Художествен съвет към Студентския дом. В този съвет поканиха да участват и специалисти от съответните творчески съюзи. Съвета трябваше да се занимава с творческата и репертуарна политика на съставите, да оценява художествените им качества, да предлага изяви пред публика и да им оказва методическа помощ. С обявяването на прием на студенти в съставите, за една – две седмици те бяха попълнени и окомплектовани с необходимите изпълнители. Проблем имаше с някои инструменти в симфоничния оркестър, но решение се намери бързо с поканването на студенти от Консерваторията, със съгласието на техните преподаватели. Към драматичния състав се ориентираха млади поети от Софийски университет и от други институти. Имаше и такива, които вече бяха признати за поети като Янко Димов, Слав Хр. Караславов и др. В последствие те се обособиха като литературен клуб " Димчо Дебелянов". За създаването на този клуб помогна нещатната сътрудничка на Дома Станка Борисова, която имаше поетични наклонности. След година тя започна работа като платен сътрудник в Студентския дом.

На първото си заседание в началото на април, Художествения съвет реши, че първата изява на съставите на Дома, трябва да бъде концерт за студентите и обществеността, в чест на 24 май, празникът на Българската култура и Славянската писменост, проведен в салона на Студентския дом.

По предварителна договореност с полковник Угринов, ние можехме да ползваме театралния салон всеки понеделник, когато театърът почиваше.

Можете да си представите, каква усилена работа проведоха ръководители и студенти – участници в съставите, да създадат ансамбли, да ги балансират и да ги покажат пред взискателната публика. Петдесет дни се работи усилено,напрегнато, съсредоточено и амбициозно за да могат всички състави да се изявят пред публиката. Концерта беше посрещнат възторжено както от специалистите, така и от публиката. Сигурно и едните и другите са проявили снизходителност и са дали оценки в аванс, които оценки за щастие на съставите на Студентския дом, те оправдаха и заслужиха многократно, с изявите си в страната и в чужбина на десетки фестивали, където спечелиха много златни медали.

Управлението на Дома се осъществяваше от Директорски съвет, в който освен художествените ръководители участваха и младежките ръководители на много от висшите учебни заведения, главния редактор на в. "Студентска трибуна" Никола Рачев, председателя на физкултурно дружество "Академик".

Студентския дом получи финансиране от министерството на Просветата, но това бяха пари за заплатите на двамата служители и незначителни суми за текущи разходи. Заплатата на диригента на Академичния хор се плащаше от министерството пряко. Ръководителите на новите състави работеха без заплащане, почти до есента, когато получиха заповеди за назначение. Студентите от танцовия състав се нуждаеха от подсилена храна, тъй като изразходваха много енергия на репетициите. Ние нямахме възможност да им доплащаме за по добро хранене, но се договорихме с ръководителите на "Академик", да им дадем правото да се хранят в студентския стол за спортистите и студентите от института по физкултура, където храната, компенсираше високият разход на сили и енергия, а цената беше същата, както в другите столове. За танцовия състав приспособихме тоалетната на втория етаж за баня.

Трябва да се признае ентузиазма на студентите и в определена степен амбицията и саможертвата на ръководителите на съставите за бързото формиране и извяване на студентската самодейност пред столичната публика.

След като се разчу, че Студентският дом е върнат на студентите, започнахме да получаваме поддръжка от всякъде. Още през март ме покани в къщи бившият министър на Просветата Кирил Драмалиев, поздрави ни с успеха, информира се какъв реквизит имаме и предложи да ни подари немското си пиано за да мога студентите да репетират. За репетициите на симфоничния оркестър събрахме столове и нотни столчета от Консерваторията, Университета и други Институти. Наши приятели намериха контакти в Студията за игрални филми откъдето ни предоставиха кино и фото материали. Доцент В. Кацев осигури, пак чрез приятели, всичко необходимо за обзавеждане на кино и фото лабораторията. Иван Тодоров взема заемообразно костюми за танцовия състав от градския методически кабинет към общината, който се ръководеше от Горанова. Парите, които студентската бригада препечели през 1957 година, бяха предоставени на Дома и есента на 1958 година купихме автобус, който да обслужва концертната дейност, а през следващата година с останалите пари беше купен роял. Слава богу, получавахме поддръжка от всякъде, защото българинът е така устроен – за децата си е готов да жертва всичко. А студентите са негови деца.

През лятото на 1958 година получихме покана за участие на международен фестивал на френските студенти в гр.Страсбург. Събра се група от 25 души – певци, инструменталисти, камерен танцов състав. Всички трябваше да си платят пътните сами. Една от певиците от Консерваторията, поради липса на пари беше застрашена да не може да дойде, а специалистите считаха, че тя ще се представи добре. За нея намерихме няколко организации, които поеха разносните и, и така

групата се оформи. На фестивала се представихме блестящо. На няколкото ни изяви, дойдоха българи емигранти от близките райони в т. ч. и от Германия. Френските студенти възторжено акламираха нашите изяви. Аз бях в залата и виждах ентузиазма, с който приветстваха нашите прояви, а най-екзалтираните ставаха на крака и скандираха "Viva Bulgaria". Няколко българи ни предложиха да ни разведат, в свободната ни вечер, из околностите на Страсбург по поречието на Рейн. Приехме поканата на един производител на кисело мляко, млад човек, родом от Варна, който със собствената си кола и няколко таксита ни заведе в ресторант край реката и ни гощава с френски специалитети. Прекарахме незабравимо.

Доброто ни представяне на фестивала послужи като повод, посланика ни в Париж, проф. Евгени Каменов, да ни покани да изнесем концерт в салона на румънското посолство – за дипломатите от социалистическите страни. В концерта, освен нас, участваха и студенти от Румъния, СССР, Чехия, Полша, Унгария. Спането ни беше осигурено от французите в студентско общежитие. Така прекарахме в Париж два дни и една нощ. За всички участници във фестивала, това беше една голяма награда за положениия труд.

Есента и зимата на учебната 1958/1959 година съставите на Дома се окомплектоваха с необходимия брой студенти и работиха над качеството и художествените достойнства на своите програми. Успоредно с това имаха много често изяви както на студентски, така и на други тържества, за които бяха канени. Подготвяха и самостоятелни концерти и изяви.

През пролетта на 1959 г. се явих на конкурс за научен сътрудник в Икономическия институт при БАН и през юни напуснах Студентския дом. След мен директор на Дома стана Димитър Данев, който беше заместник-завеждащ отдел "Студенти" в ЦК на ДКМС.

През 1961 година кандидатствах и станах аспирант в Икономическия Факултет на Московския Държавен Университет и окончателно тръгнах по друг път. Но в Студентския дом остана традицията на 8 декември да се събират – поканени и непоканени – всички, които са участвали в съставите или работили там. Тази традиция се наруши през последните десетина години, но да се надяваме, че ще се възстанови.

март 2003 г.

Стефан Енчев

АРОМАТЪТ НА ТЪРСЕНЕТО

Студентският дом е строен с доброволни вноски на студенти, преподаватели, културни дейци. В Инициативния комитет е влизал и Стоян Чилингиров. Бонсовите дейци са били много активни. Тухлите са ги купували с купони. Една тухла е била и една марка. Но при бомбардировката на София документалният архив и архитектурните планове са били унищожени. През 1964 година (бях последна година студент в СУ) ме назначиха за директор на Студентския дом. Поискахме да възстановим каквото можем. Потърсихме Чилингиров, за да разберем на кого е бил Домът, на коя организация. И понеже не можахме да намерим плановете, извикахме строители и заедно с тях обходихме мазето. Разбрахме, че колоните не са носещи и на своя отговорност и риск – разбихме стените, отворихме площи. Направихме студентски клуб, в който се влизаше със студентски карти. Всеки, който се запишеше, плащаше 1 лв. членски внос (бяха се записали над 1000 души). Клубът беше абониран за всички вестници и списания. Всеки негов член можеше да седне спокойно (не беше задължен да консумира) да прочете пресата, да проведе разговори. От членския внос плащахме на персонала. Активният обществен и творчески живот на студентите беше в клуба. Работеше непрекъснато през цялата седмица.

Студентската култура не се изгражда от нереализирани амбиции. Като директор закрих някои изкуствено създадени колективи като битови певчески групи, балетна школа. Без да имаха особено голяма дейност тези състави, техните художествени ръководители получаваха големи хонорари, а Студентският симфоничен оркестър с диригент Алипи Найденов нямаше никакви средства. Особена силна беше интеграцията ни със студентите от институтите по изкуствата. Студентите от ВИТИЗ един път в месеца представяха свои спектакли. Студентите от ВИИИ "Н. Павлович" имаха ежемесечна изява във фойето и театралния салон. Спомням си един такъв момент – разговора със студентите от ВИТИЗ и представители на Академията на науките как да направим студентските дискусии за театъра по-интересни. Темата беше: "Какво очакваме от театъра – да ни развлича, да ни отчуждава или поучава?" Направихме три спектакъла. Сега се чудя как сме поставили тогава "Плешивата певица" на Йонеско, "Играта" на Бекет и "Страх и мизерия на Третия райх" на Брехт? Стана съвсем просто. Разговаряхме с тогавашните студенти Йордан Саръиванов, Крикор Азарян, Асен Траянов. Казах им: "Събирайте колектив и правете пиесите! Ето ви условия в Студентския дом!" Направиха ги. Дискусията беше невероятна. Но някои от тогавашните професори – имена няма да споменавам, вместо да вземат участие и да защитят позицията си, написаха донос до ЦК на БКП. На един семинар с ректорите на ВУЗ и партийните секретари получих упрек, че съм бил проводник на буржоазната култура. Тогава освен директор бях и студент. А за един студент, особено тогава, не беше никак лесно да

отстоява, че това не е истина. Тогава направихме и литературния сборник "Хоризонт". Раздадохме го на делегатите на Комсомола, което предизвика голямо учудване, защото започваше със стиха:

**Чувате ли –
хукналият вятър
старите илюзии помита...**

Хартията издействахме от Пионерския дворец. Оформлението направи студентът Румен Скорчев. Без пари. В ония времена, когато един студент трудно можеше да напусне границите на страната, изпращах заедно с танцовия състав или с хора по един член на Кабинета "Димчо Дебелянов". Ще разкажа случая: събирам дебеляновци в кабинета и ги питам: "Кой от вас ще замине за Париж? Вие трябва да го изберете сами!" Те не вярват. Мислят, че се шегувам и взеха да си правят номера: "Ами, нека замине Йордан Янков, той ...". "Добре!" – казвам. И Йордан Янков замине. После написа чудесни стихове за Париж. Подари ми книгата си, в която влизаше този цикъл, със специален автограф. Този автограф ми е много скъп.

Екипът ни тогава беше: четирима зав. отдели, счетоводител, касиер, библиотекарка, директор на киното, няколко чистачки. И аз.

По функциите и работата на културните клубове и домове имаше две тенденции. Едната бе студентските клубове и Студентският дом да бъдат средища на самодейна студентска култура. Тази формулировка бе привлекателна, но аз защитавах друга тенденция – клубовете да станат самодейни центрове на студентите за цялостна студентска изява, а не само на художествената самодейност. Административната система печелеше "авоари" за това, че обръща голямо внимание на самодейността. Много директори отчитаха в докладите си проявите ѝ за свършена работа, без да са направили каквото и да е за нея. А някои директори на ЦСДК отчитаха нейната дейност като единствена за Дома.

И до ден-дневен съм привърженик на тезата, че Студентският дом трябва да бъде на самите студенти. Ръководството на Дома трябва да бъде студентско. Административните работници трябва да бъдат организатори и изпълнители на програмата и дейностите, определени от това ръководство. На студентите трябва да се даде свобода, за да се научат на отговорност. Когато студентите имат възможности за отговорност, те имат и своя позиция.

1989 г.

Ганка Константинова

ĂОМ НА КУЛТУРАТА

Èàè íáóñáòíí èáòè áðáíáòí. Áàíàèáí èçðàç, íí ñúâñáí òí÷áí. Èíãàòí èðááçíí íà ìèàíèòà àà ìàìèðà ñííáí çà Ñòóááíòñèèý àíí, èçáááíúæ ñè ààáíõ ñíáòèà, ÷á ìòíáààà ñà èçìèíàèè òðèááñáò áíáèíè. Ðàáíòèõ à Áíà ìò ÿíóàðè 1970 áíáèíà áí ááèáíáðè 1976 áíáèíà – òáèè ñáááí áíáèíè. Íòíà÷àèí áýõ á ìáòíàè÷ìèý ìòááè, ñèáá òíàà çàìáñíòíèè àèðáèòíð, à ìíñèááíèòá áíáèíè àèðáèòíð ìà Áíà. Áýõ ìà áúçðàñò áéèçèà áí ñòóááíòñèàòà, èíáòí ááðá è ìðááèíòáí, è ìáííòàòóé. Íí èìàõ ìàñòèáòí àà ðááíòý ñ ìðáèðáííè òíðà è ááíè ìò ìàé-áíèáíèòá èíáíà ìà òáíð÷áñèèý áèèò ìà Áúèáððèý, èíèòí ìí ááéí èèè áðóá ìíáíá ñúòðóáíè÷áòà ìà Ñòóááíòñèèý àíí. Íýèíè áá÷á ìá ñà ñðáá ìáñ, à áðóáè è ñááá ìðíáúèæáàòò áèàáíðíáíàòà ñè ááéííò. È ñèáóðíí ìíáí ùá ñá ðàçèàçàà, ìíáí ìáòà ùá ñá ìíáòàðýò èèè ìàè ñà ñúòèòá, íí è áç èñèàì àà ìðèííý...

Òíãààà á Áíà ðááíòáòà ìíáá÷á ìò ááñáò ìðááñòáàèòáèíè ñòóááíòñèè ñúòèòáà. Ìàé-ñòàððèýò ááðá Àèáááíè÷ìèýò òíð ñ ìáíáèèý áá÷áí àèðèááíò Áíáè Ìàííèá – Ìáñòèòíòí è èíðáíáòèòíð Ñáðáòèèà Áýò÷èí.

À çàèà 10 ðáíáòèòáòà ìí áðáòèè Òáíòíàèýò ñúòèòáà è Àèáááíè÷ìèýò ñèìíòíè÷áí ìðèáñòóð ñ àèðèááíò ìáñòèòí Àèèè Ìàéááííá. Áíáèíè ìáðáá ìðáç ááèáíòèèòá ìðèáñòóðóò èçíáñýðá èííðáòè çà áàèæáíèáòí "Íóçèèàèíà ìèáááæ" èèè ááðá ò÷áááí ìðèáñòóð ìà ðèíèà çà àèðèááíòè á Ìðáòí, Èòàèèý. Ìðèáñòóðóò èìàðá ìíáí áíáàòà ìòìòáèà. Áíèáíèýò èííèçèòíð Àèáèñáíáúð Ðàé÷áá ìàìèñà ñíáòèàèí çà ìáí Áèáááíè÷ìèýò òááòèòððà, èíýòí è áíñááà á á ðáíáòíòáòà ìà ìíáí ñèìíòíè÷ìèýò ìðèáñòóðè.

Òíèèèíðèýò òáíòíá ñúòèòáà – ìàé-íúòèòèýò, ìàé-ááñáèèýò. Ìáííá ðúéíáíáèòáè è áàòíð ìà ìíáá÷áòí ìò ìíòàííáèè ááðá áíèáíèýò òíðáíáòáò Èàáí Òíáíðíá, ìáðè÷áí ñ ìàé÷ ðáòà. Íí çà ìáíí è çà ñúòèòáà ñèáóðíí ùá ðàçèàçàòò ñòíòèòèèòá ñòóááíòè, ñáúðçàèè ìàé-òóáááèòá ñè áíáèíè è ñííáíè ñ òáíòíàèè ñúòèòáà.

Áñòðááíèýò ìðèáñòóð "Ìáòèííí" ñ ðúéíáíáèòáè ááèèèíèáíèèýò ìóçèèáíò Ìàèíèò Ñèàà÷áá. Ìáííáà ááðá èááýòà çà Ìèáááæèèý èííèòí çà çáááíà ìáñáí, èúááòí ñá ðíáèòà ìíáí ìáñíè è çááçàè, èíèòí è áí áíáñ ñà ñðáá èçááñòíèòá. Èííèòíòóò ñá èçèú÷áàðá ìí òáèááèçèýòà, ááðá ìíáí ìíóèýðáí è áí ìáðè÷áòà "Ìàèèèýò Ìðóáé". Ìèáèàòóòò ìó – ìáðííà ìúòèòà ìáíáòóáá, ÷èèòí èðèèá áýòà ñòèèèçèòáíè ìèí÷è, ááðá òóòíáí ìò ìíáí èíèáèèèíáðè. Ìàèíèò Ñèàà÷áá, ìáííáàòà áýñíà ðúèà Ìáòèí Ìáòèí è áñè÷èè "ìáòèííòè" ìíáááòà ìà ìèááèòá áðóíè, à ìíñèááíèòá áíáèíè ìáðááíèòá ìáñíè áýòà èçááááíèòò "Áàèèàòíí" – ìá ìííý áàèè ááðá ìà ìèí÷á èèè ìà èàñáòà.

Ñíííý ñè ìúá ááíà èìðáðáíá ìðíýáà – ááèí ìà Èèí-òíòí èèóáá è ìáíáèèýò ðúéíáíáèòáè Ááñèè Èàòáá. Òíáà áýòà Ìáæáóíáðíáíèòá ñòóááíòñèè òèèíáè ìðáçìèè. Ìðíæáèèèèòá ñòááàòà á èèííáèíá è òðááòà 2-3 áíè. Èàòí ááíèíèòáòíð ìíáà àà èáæà, ÷á òíáà ìá ááðá è òíèèíá ñèúíí. ×áñíòí ñòóááíòè ìò áðóáè ñòðáíè èçðáúàòà ñáí òèèèèòá ñè è ìýèíèè ìðèáðóáèòáèè. Íí áííòèýòà ááðá ìò "ðàçèè÷ìíò", ìò áèñíáðèíáíòà. Ìá ÷á ìýáðá è ñèó÷ìè èèèèè... Íí ááæíí ááðá àà ñá áèèè èàè ìèñèýò è ðááíòýò ìèááèòá ðáæèñúíðè, ñáðáòíðè, àèúíðè...

Ãíêáíêòð àèòúíðè áγõà á Òààòðàèíèγ ñúñòàà ñ ðæññúíðè Èπαίεè Èèðéíà, Èπα÷í Æáéíáñèè (òγõ ìííγ), è á Ñàòèðè÷íèγ òààòúð "Ñòóááíòèíà" ñ íàé-ñèàíàèíèòð è íàé-èãðàíè ìíñòàííáèè.

Ã Ñòóááíòñèèγ àíí èíàðð çà èðàòéí è Ìáíòíèíáí ñúñòàà ñ ðúéíáíàèòðè Æáèúí Æíðàííà, Ñúñòàà çà ìãáðíè è ñòàíààðòíè òáíòè, áíèàéíí-éíñòðóíáíòàéíè ãðóíè è äð.

Ìííááíí ààòíðèòðòíí áððð ÷éáíñòáíòí á Èèòðàòòóðíèγ èàáéíàò "Æè÷í Æáááèγííà" ñ ðúéíáíàèòðè Æáíðáè ×áðíγéíà. Æ íáíí ÷éáííáðð (ñòóááíòè-íèñàòáèè) ñá ìðèáíàòð ñèáá íáñúæááíà íà òáíð÷áñòáíòí èí è ñ òàéíí àèàñòááíà. Ìðèñúæáàðð ñá è èèòðàòòóðíà íàãðááá "Æè÷í Æáááèγííà" çà íàé-áíáðð ááááðíà èíèáá. È, ðàçáéðð ñá, èéóáúò ìðàááðð ìííáí èèòðàòòóðíè ÷áòáíèγ.

Òíàà áððð ìííáíàòà ááéííò íà ñúñòààèòð - ðáíáðèòèè, éííòðòè, ìúòóááíèγ è... ìííáí ìðèγòáèñòáà è ó íáñ, è á ÷óáéíà. Çà ìííáíáðíèòð èí íàãðááè ìò òáñòèèááèè è éííéóðñè ñá çíáá ìííáí, íàγáàí ñá. Ìæá áè ñááá ìðáíèàòð çà òγèàòð òàçè ááéííò àà èíà áððá çíáé, ì òíàà èçíáúí íγíà çíá÷áíèð çà ñòíòèòèòð ñòóááíòè, ñáúðçáèè ìèáííòòà ñè ñ ðááíòàòà á ñòóááíòñèèòð ñúñòàáè, è çà èíèòí íγíàðð çíá÷áíèð á ÷áñò íà éíγ áíàèðíèíà ìáγò, ñáèðγò, òáíòóááò... Çáúíòí áí ìðááðòà çà íóáèèèàòà.

Òíáááà Òáíòðàéíèγò ñòóááíòñèèγò àíí íà éóèòðàòà áððð è ìðòíàè÷áí òáíòúð çà áóçíáñèèòð éóèòóðíè èéóáíáá ìò ñòðáíàòà. È òð èíàòð ñúñòàáè, èéóáíáá, ìðèáñòðè... Ìðòíàèñòèòð íà Æííà - Ìáèè Æèíèòðíàà (òíðáííðàòèγ), Ìèèèà Ñèàá÷áá (íóçèèà), Ìèèòðà Áíæííáà (òáàòúð) èí íèàçáàòà ìðíðáñèííáéíà ìííú è ìðááíèçèðàòà áíàèðíèòð òáñòèèááè ì æáíðíáá íà áóçíáñèèòð ñúñòàáè.

Ìííáí ìííóèγòíí ìγñòí á Ñòóááíòñèèγ àíí áððð ò.í. Èíòáðèéóá (á ñòðáðáíà). Æáíáí òíè ðááíòáðð èàòí íàèéííáí èàòð-èéóá, à áá÷áð èíàðð ÷áòáíèγ, èáíáðíè ìíñòàííáèè, éííòðòè íà ñòóááíòñèè ñúñòàáè ìò ñíòèéñèèòð áóçíáá.

Èçíáúí íγíàðð ìí÷èàèà çà Æííà. Òííðááíí ñ òóáíæáñòááíí-òáíð÷áñèàòà ðááíòà òíááá ñá èçáúððèòà è íγéíèíí áíèáíè ðáííòà, ìííáíà çáñèóáà çà èíèòí èíàðð áèðáèòíðòò Òíáèè ðóñáá - èçèèð÷èòáéíí ìðèèíèáéíà è àèòèáíà èè÷ííò. Ìðíáèòèðáíòí è òèíáíñèðáíòí íà ðáííòèòð áá ìñúáñòááíí ìò Èííèòðòà çà ìèáááæòà è ñíðòà (ÈÌÑ) è Èííèòðòà çà áèñðð íáðàçíááíèá. Áγõà ðàçðèðáíè (áíèíèéíòí á áúçíæíí) áðèíúíðíèòð, íáíðááíà áá ìðèáñòðèíà, èàèáàòí íγíàðð áíòíáááá, áððð ðáííòèòðáíà ìðáíèçàòèγòà íà ñòáíàòà è ìíòèðáí áúðòγòèγò ñá èðúá - èçíáúí áñá áíèáíè ìííáíáðíèγ. Ìí èíáòí áúðáè ðáííò, ìðíáèðíèòð ñá ... òáúðáá áéçíòè÷íè. Óó ìðè ñòðíáæà èçáèèè áíáíèòð ìííè (ìíà Æííà òð÷á ìíáçíáíà ðáèè), òó èáííáðèγòà íà àéóñòè÷íàòà éòòèγ íá á èàèáàòí òðγááà èèè ìúé ìðèáñòðèíàòà á ìðáèèáíí áúéáíèà.

Èçèèð÷èòáéíí òðóáíí, íáíðááí íáíðèγòíí áððð è íáíðáèúñíáòíòí òúðñáíá íà òðáíííðò çà ìúòóááíèγòà íà ñúñòàáèòð. Áéíááè ñá íàíèðáðð áàòíáóñ, ìèèáí èèè èàèáíòí á íáíáòíáèíí, ì ìá÷òàòà íà áñè÷èè áððð ñíáñòááí áàòíáóñ ñ íááíèñè ìòñòðáíè - "Ñòóááíòñèè àíí íà éóèòðàòà, Ñíòèγ". È òíàà ñòáíà ìðáç íàé 1976 áíáèíà. È òí áèááíáàðáíèá íà Òáíòíáèγ ñúñòàà è ìðèáñòúð "Ìáòðííí".

Òíáááà ìò ÈÌÑ íè èàçáòà: "Íèá ñíèáóðγááíà ìáðèòð, ìí áàòíáóñè íγíà. Æéí ñè ìáíðèòð áàòíáóñ, ùá áè áí éóíè." Ìðè ñòðíáàòà ìèáííà èéííèèà èíàðð èèèòò çà áñè÷èí - ìò òáèááèçíðà áí áàòíáóñà... Ìí íγíàðð èèèòò çà ñòóááíòñèàòà òííðèòíò - ìðáç ìðèáòòà íà 1976 áíáèíà ðááíòèèòð ìò áàòíáóñíèγ çááíà "×áááàð" á Áíòáááðáá áγõà íàé-òðáæááíèòð òíðà á Áúéááðèγ. Òáíòíáèγò ñúñòàà è "Ìáòðííí" èí "ìíááàòà", çà áà ìðíèçáááàò á ìíáá÷á ááéí áàòíáóñ éúí

īēāīēðāīā īðāòēā īò 20 āāōīāóñā çā Èēāēy. È òīçē 21-āē āāōīāóñ īāē-īīñēā āā īāðēēðāī īðāā Āīīā. Āīēyīā ðāāīñò āāðā. Èīā īūā āāēī ñīāðāī āāòāēē. Īò ÈĪÑ īā āyðāāðā, ÷ā īūā ñē "òðāāēī" āāōīāóñ, ē ēīāōī īēñēāōīā īāðēòā ñā īēāçā, ÷ā ēīāò, īī īā ñā ēēīēòīē, ā çā āāēīñò. Īāēīāē ñā āā āçāīāò īāçāī.

Īāē īðāç òāçē āīāēīē āyōā ēōīāīē ēīōāðōāī ðīyē çā ñōāīāòā ē īīāē ēēīīāðēīē çā ēēīōī. Īðīāðāīāòā īā Èēīī "Ñōōāāīōñēē āīī" āā ā ñāāīē÷īēy āòēð īā ñōīēē÷īēòā ēēīā, īāēāð ÷ā çāðāāē ñōōāāīōñēēòā īāðīīðēyòēy āā÷āð īī÷òē īyīāðā īðīāēēōēē. Īāēñōēīā ā īīāçē āīāēīē Áúēāāðēy āāðā "ðāīōāēēēā īā ñāīīāāēīñòòā", īī āāç āāōīðēòāòā ē īāðīīāòā ðāāīōā īā ñōōāāīōñēēòā ñūñōāāē āāāā ēē ūyōā āā īē īāðūūāò òīēēīāā āīēīāīēā. Īī ē òīāāāā īāðēòā āñā īā ñōēāāðā... Ā ē īā āñē÷ēī ñōāāāðā òāēā, ēāēōī ñē āī īðāññōāāyōīā...

Ðāçēāçāī çā āāēīñòòā īā Ōāīōðāēīēy ñōōāāīōñēē āīī īā ēōēòðāòā (òāēúā ā īò 1975 ā.). Īī ā ñāðāāòā èīāðā ē āðōāē ñōōāāīōñēē āāēīñòē – īòēúī òēēòā "Āēñāēīā" āā āðīāūò īā īāçāòā ē īā ñīīðōīāòā çāēā "Āēāāīēē". Ōóē āyōā Ñōōāāīōñēēyò ēēóā "PĪĀÑĒĪ" ē ðāāāēōēyòā īā āāñōīēē "Ñōōāāīōñēēā òðēāóīā". Āēāāīāòā ÷āñò īò ñāðāāòā īāā÷ā ñā ēçīīçōāāðā çā ēōēòðīā āāēīñò. È īāē-āāēīñòī – āyōīā ñōīīāīē īā āīēyīāòā çāēā (ñāāā çāāòā īò Īēāāāēēēy òāàòúð) ē īā īðīñòīðīēòā ē ēðāñēāē òīāēāòā (ñāāā īðāāðāāīē). Çāēāòā ñā īīçōāāðā āēāāīī īò ñūñōāāēòā īā Āīīā, īī ñūúī ē āāçīēāòīī çā ðāçēē÷īē āēāāīē÷īē īðīyāē īā āóçīāāòā. Èīāāōī āāðā ñāīāīāīā, y īōāāāāōīā ñāāūò īāāī ē īā āðōāē ēīñòēòōēē. Āðāòēēúò çā īīçāāīāòī īðāāāōīā īēā ē, ðāçāēðā ñā, āēāāīāòā ē çāāōīñò āā çā ēōēòðīē īðīyāē īā ñōōāāīōñēēòā ēēóāīāā ē īā āóçīāāòā īī ēçēñōāāòā. Āúā òīāēāòā èīāðā ēçēīāēē, ēāīāðīē īīñōāīīāēē, ā ñūúī ē āāēīāā - çā 8 āāēīāīāðē, Īīāā āīāēīā ē āð.

Ōyēāòā òāçē īāðīīīā āāçā ñ īāçāāāēāāīāòī (īēāīā, īçāó÷ēòāēīē òðāāāē, ēīñòpīē, ēīñòðōīāīōē, āāēīðē, īñāāòēòāēīā òāðīēēā, īāāāēē ē ò.ī.) ēçēñēāāðā ē ñūíòāāōīēy īāðñīīāē ē ñðāāñòāā çā īīāāðūāēēā. Çāòīāā òēīāīñēðāīāòī īā ŌÑĀĒ ñōāāāðā īī āīāēðāī āpāāāò, ÷ēēōī īðīāēò ēçðāāīòāāōīā ñēāā çāyāēē īò ñūñōāāēòā ē āāīēīēñòðāòēyòā ē ā çāāēñēīñò īò āīāēðīēy īē īēāī çā āāēīñò. Èāēōī ñē ā ðāāīī, āyōīā īāēñēīāēēñòē, īī áúðçī īē "īðēçāīyāāòā". Āīūò èīāðā ē ñīāñōāāīē īðēōīāē, īī īā āyōā īīīāī.

Ōāúðāā īðēāēīāēīī āāðā ē ðūēīāīāñōāīòī īā Ñōōāāīōñēēy āīī. Īī āāīī āðāīā èīāòīā òðē "ðāīēē" āāīīāðāīāīī – ÈĪÑ, Èīīēòāòā çā āēñðā īāðāçīāāīēā ē ĀĒĪÑ. Īī āñē÷ēē īīāāāðā – ñūñ ñðāāñòāā, òðāāāāīā īā āīūēīēòāēīē ñāñēē, ñòēīāīāēē, īāūāāēòēy, ā ÷ðāç Īāēāōīāðīāīēy ñōōāāīōñēē ñūpç – çā īūòōāāīēyòā ā ÷ōāēāēīā. Èīāðā ē īīīāī īāūā, ēīēōī ēçyāāāðā āðāīāòī – īðīāðāīē, īīāē ñòāòòòē, īēāīīāā ē ò.ī., ēīēòī āñā òðyāāāðā āā áúāāò āāçēðāēīī īāñūāāāīē ē īāīāðyāāīē. Èīāðā, ðāçāēðā ñā, ē ēīīōēēēòē, ē īāīðēyòīē īīāīòē. Īī īðāç āñē÷ēēòā òāçē āīāēīē āúçīðēāīāð ðāāīōāòā ñē āēāāīī ā òīāā āā áúāā ā īīīū īā òōāīāēñòāāīēòā ðūēīāīāēòāēē (òāēā āē īāðē÷āòīā òīāāāā). Āñā īāē ñūñòāāēòā īā Ñōōāāīōñēēy āīī āyōā īðāāñòāāēòāēīē ē ā òyō ñā ðāāīòāðā īā īðīōāñēīīāēīī īēāī, çā ðāçēēēā īò īīīāīāðīēīēòā ē īūñòðē āóçīāñēē ñūñòāāē. Çāòīāā ē ðūēīāīāēòāēēòā āyōā āñā ēçòúēīāòē ē ñ īāðīīāī òāīð÷āñēē āāòīðēòāò òāīðòē ē ēçīūēīēòāēē. Ōā āīāðā çīāāòā ēāē āā īðēāēāēāò ñòōāāīòēòā, ēāē āā ðāāēēçēðāò òāōīēòā ūāāðē ēāāē, çā āā áúāāò ñūñòāāēòā ðāçēē÷īē ē īāēñòēīā ñòōāāīōñēē. È īā āyōā ñāīī īūòōāāīēyòā ā ÷ōāēāēīā – òīāāāā īīāā÷āòī īðāāñòāāēòāēīē ñūñòāāē èīāðā īāīðāēūñīāòī ó÷āñòēy áúā òāñòēāāēē ē ēīīēóðñē ēçāúī Áúēāāðēy. Īāyāāī ñā āā ñūī èī āēēā īīēāçīā. Çāūìòī īāē-ðōāāāēòā īē ñīīāīē ñā ñāúðçāīē ñūñ

Борис Семерджиев

НАШИЯТ СТУДЕНТСКИ ДОМ

Поводът да седна и напиша тези редове за Студентския дом е поредният протест на студентите самодейци от все още действащите художествени колективи – Академичен хор “Ангел Манолов”, Академичен фолклорен ансамбъл, Театър “Студентина” и някои други представители на дома – срещу носещия се в публичното пространство слух, а също така и различни писания в медиите, за пребронените дни на тази наистина студентска институция, за оспорваната ѝ принадлежност към това или онова учебно заведение. За тази поредна проява за спасението на едно толкова желано и търсено културно (и не само културно) средище през годините, в което и аз съм взел някакво участие като творчески изпълнител, сътрудник и ръководител (колкото и нескромно да звучи) ми се обади един от ветераните самодейци, сега мениджър на танцовия ансамбъл, Борис Филчев. На този ден (както добре си спомням, 15 май 2002 г.) пред любимата и позната до болка сграда на пл. “Народно събрание” 10, освен участниците в посочените по-горе творчески формации, присъстваха различни представители на средствата за масова информация, внушителна група студенти от столичните ВУЗ, няколко заинтригувани от събитието граждани и, разбира се, няколко ветерани дългогодишни работници на този дом, вече побелели и натежали от годините. Но те имаха оня същия студентски огън в очите, който ми е добре познат, а бяха дали и не малък принос за функционирането, авторитета и дейността на Студентския дом през цялото това време – от връщането му през 1957 година отново на студентите до днес.

На този т. нар. хепънинг не знам доколко се чу гласа на протестиращите, че Студентският дом е бил винаги *студентски* – замислен е като такъв от неговите “родители” в началото на века та чак до наши дни, когато през 2003 г. ще се честват 70 години от построяването му. Но аз подчертавам: той принадлежи на всички студенти и през различните времена е бил от полза за студентите и в културно, и в социално, и в образователно и в научно отношение.

Мислейки си по-късно, че в този Дом е минала и немалка част от моята младост (от първи курс на следването ми та чак до наши дни), аз съм бил не само свидетел, но и пряк участник в много от събитията от началните години, т.е. от връщането на Дома на студентите до днешните юбилейни празници. И когато сегашният директор Пламен Дойнов на една среща представи “Книга за Студентския дом” във факти и документи, за което заслужава той и целия колектив нашата искрена благодарност и поздравления, оцених, че това, което е направено е едно епохално дело – огромно изследователска и събирателска дейност за почти едновековните събития около замисъла, построяването и дейността на тази скъпа не само за мен институция. Но сега съм още по-убеден, че към направеното от нашите предшественици е необходимо да

се напише и за хората. За конкретните хора, които през годините осъществяха дейност, която не беше само студентска, а имаше най-широко национално звучене и дори се превърна в международна гордост за България.

Не знам дали могат да стигнат думите, дали не са избледнели спомените, но да се напише за всички тях – от портиерите до директорите на Студентския дом – ще бъде една сериозна, благородна и полезна работа. Защото, за да се осъществи тази дейност, са впрягани усилията, уменията, таланта, опита и безсънните вечери на десетки, стотици и, бих казал съвсем спокойно, хиляди хора – участниците в колективите, техните творчески ръководители, административно-стопанските, техническите, организационните и всички възможни звена. Само беглото споменаване на тези хора, които малко или много като служители или творци са минали през сградата на Студентския дом и са станали достойни граждани и специалисти в различните сфери на живота, не може да бъде представа за огромната по обем и съдържание дейност за тези 70 години.

Струва ми се, че ще бъдем длъжници, ако не направим впоследствие едно по-пълно обзорно издание, посветено на всички, които със своята родополезна дейност са дали своя принос във функционирането на нашия Студентски дом. Иначе ще бъдем в дълг към идващите поколения. И ако се започне, тривиално и традиционно, от директорите на Дома (до този момент – от 1958 г. – петнадесет на брой), премине се през организационно-методическите сътрудници (зам.-директори, завеждащ отдели, методисти, художествени ръководители и участниците в многобройните творчески формации, които са стигали понякога до 20 на брой) и се стигне до хората от т. нар. обслужваща сфера, като се отбележи тяхната всеотдайна и не най-високо платена работа, ще се получи една многобройна и достойна армия от специалисти и граждани на Република България, които не напразно са изживяли своята младост и живот.

* * *

Роден съм в Пловдив. Там още като ученик бях чувал за Студентския дом в София от студенти, които следваха в столицата и си идваха за ваканциите в Пловдив. Но моята първа лична среща със Студентския дом се осъществи по време на първото ми посещение на студентското кино, което съществуваше в дома. Не мога да си спомня кой точно филм гледах през есента на 1961 година, но със сигурност беше филм в киното на Студентския дом. На излизане след прожекцията ми направи впечатление един афиш на Академичния хор – тогава "Георги Димитров" – с който обявяваха, че се набират хористи. Още от ученик се занимавах с пеене. Бях завършил в Пловдив т.нар. Малка оперна школа, която функционираше по подобие на софийската школа на Христо Бръмбаров. Пеех в допълнителния хор на Пловдивската опера, бях солист на Ансамбъла на транспортните работници, на профсъюзния хор "Гео Милев"... Тоест вече имах богат хоров опит. На следващия ден след прожекцията отидох в Софийския университет, където в този

момент репетираше Академичния хор. Порази ме ограмната маса от хора – може 300 или 400 души, които се разпяваха по различните зали. Личеше, че не бяха случайни. И аз, който имах претенции, че съм добър певец, малко се смутих. Административният отговорник на хора извикваше един по един кандидатите. Дойде моят ред. Влязох в залата и видях многобройна комисия начело с маестро Ангел Манолов. Пианистка беше Серафима Дятчин – дъгогодишен корепетитор на хора. Имаше представители от музикалната академия, музикални педагози.

Ангел Манолов първо ми каза да се разпеея. Аз се разпях. Усетих, че правя впечатление на комисията, но маестрото ме прекъсна:

- А коя песен ще изпееш?

Отговорих:

- Аз песен няма да пея, защото не си нося нотите.

И тръгнах да излизам. Но Ангел Манолов ме настигна:

- На другия ден – на репетиция!

На следващата вечер ми беше първата репетиция в Студентския дом. Така станах член на Академичния хор. Цели тридесет години до смъртта на Маестрото.

В същото време вече бях станал сътрудник на студентския културен клуб на икономическия институт, където следвах. По-късно тези клубове станаха т.нар. "кефове" – клубове за естетическо възпитание. Клубът на института се помещаваше в двора на сегашния НАТФИЗ – в момента там е кафенето "КЕВА". На следващата година ме избраха за председател на клуба.

Като негов председател бях член на студентското бюро, което беше едно от управляващите звена на Студентския дом на културата. В това бюро влизаха председателите на студентските клубове на почти всички софийски висши учебни заведения.

Оказа се, че попаднах по два пътя в Студентския дом – чрез Академичния хор и чрез културния клуб на икономическия институт.

След няколко години започнах работа в Студентския дом по съвсем различен път. Предисторията на това е следната: Една вечер отидох в университета на младежка забава и видях съученика си от пловдивската гимназия Петър Бочуков (по-късно известен журналист международник), който ми представи своя приятел, също студент:

- Колегата – Стефан Енчев. Председател на студентския клуб на Софийския университет.

От дума на дума Стефан Енчев ми каза, че трябва по-активно да сътруднича в Студентския дом на културата. Очевидно вече го готвеха за директор на дома, макар още да не бе завършил следването си. Ето така, след като се дипломирах през 1966 г., и след като поработих малко време на друго място, отидох на работа в Студентския дом на културата – станах завеждащ отдел "Художествена самодейност".

* * *

При едно от заседанията при Стефан Енчев на студентското бюро на Студентския дом на културата през 1961 или 1962 г. си говорихме, че ще ни посетят двама от инициаторите и основателите на Студентския

дом. Аз попаднах на една от срещите, може би на последната среща, със Стилиян Чилингиров и Тома Томов. Те бяха вече много възрастни хора, но ми направи впечатление особеността им ентусиазъм и голямата им любов към това място, за което са ратували цял живот. В очите им имаше някакъв особен младежки, студентски плам. Личеше, че са вършили всичко от чиста любов към студентството и от безкористен стремеж към създаване на добро място, където студентите да извършват не само културна, но и социална, хуманитарна дейност.

Това е моят спомен за пионерите на делото за построяването на Студентския дом. Разбрахме, че не всичко започва от нас. Явно и това сме имали предвид, когато по-късно перифразирахме известната песен "Родна песен нас навек ни свързва" като "Студентски дом нас навек ни свързва".

* * *

В началото на 60-те години Студентският дом беше представителна институция на софийските висши училища. Системата се основаваше на връзката: Студентски дом – студентски културни клубове в университетите и институтите. Много по-късно се включиха т.нар. полувисши учебни заведения.

Независимо дали Студентският дом на културата беше структура към Комсомола или към Министерството на просветата, през цялото време той беше свързан с управлението или комитетата за висше образование. Той се подпомагаше финансово от там. Директорът на дома се назначаваше от ДКМС с решение на неговото Бюро. Директорът по право беше и заместник-председател на студентския съвет на ЦК на ДКМС. В тази система директорът получаваше сравнително висок статус.

Студентският дом на културата методически ръководеше и координираше дейността на студентските културни клубове, които съществуваша във всички софийски висши училища. Когато през 1977 г. с решение на ЦК на ДКМС институцията стана Централен студентски дом на културата, той започна да изпълнява тази роля за цялата страна – за всички български университети и институти. Тогава в някои градове, където функционираха две и повече висши училища, се създадоха и градски студентски домове на културата. Така системата придоби следния вид: студентски клубове за естетическо възпитание в отделните вузове – градски или регионални студентски домове на културата – Централен студентски дом на културата.

Някои от по-известните прояви бяха: Националният фестивал за забавна песен, Международните студентски филмови празници, Фоайе на студентите сатирици, Национални литературни четения "Алеко" в Свищов, Националните фотоизложби и т.н. Нямаше жанр от изкуството без своя представителна национална проява.

Централният студентски дом на културата събираше в едно дейността на представително равнище като организираше национални студентски фестивали във всички области на изкуствата, семинари за обучение на творческите и организационни кадри. Играеше роля на

методически и координационен център и главен организатор на всички национални прояви на студентската младеж.

* * *

Между 60-те и 90-те години на XX век – само с малко метаморфози – се съхраниха няколко отдели в Студентския дом, които оформяха облика на институцията. Най-постоянният отдел беше отделът “Художествена самодейност”, по-късно – “Любителско творчество”. Към него бяха всички творчески състави към дома. В различните години художествените колективи са достигали числото 18 – във всички видове жанрове и изкуства. Имаше и отдел “Организационен” или “Организационно-методичен”, който се занимаваше с клубовете и домовете по места. Друг отдел – “Културно-масова дейност” – организираше кинолектории, изложби, студентски празници, концерти. Той отговаряше за това продукцията, създавана в Дома или в университетите, да се показва пред по-широка публика по различни поводи – празници, юбилеи и други.

По правило художествените ръководители на съставите не бяха на щатни длъжности. Повечето бяха на хонорар. Доколкото си спомням, когато бях директор, се създаде щат единствено за Ангел Манолов – диригентът на Академичния хор и за Иван Тодоров – ръководителят на фолклорния андампъл. Всички останали работеха предимно на други места, а в Студентския дом получаваха хонорар.

Вечер Студентският дом се пукаше по шевовете – гъмжеше от студенти. През деня беше по-спокойно. Но след 1977 г. това спокойствие беше нарушено от нашето решение да даваме почасово киносалона и отделни зали на различни организации, учреждения и предприятия – срещу заплащане. За кинолекториите въведохме абонаментни карти, за които също се плащаше. Така започнахме да подпомагаме своята дейност. Собствените ни приходи понякога възлизаха на близо 1/3 от общия бюджет на дома. Ние сме първите пионери, така да се каже, във въвеждането на икономическите механизми в управлението на културната дейност.

* * *

Много често в Студентския дом на културата се отбиваше Тодор Живков. Особено около студентския празник 8 декември. И резиденция “Бояна”, и Народния дворец на културата бяха направени много по-късно. Затова той предпочиташе да идва в дома тъкмо по повод студентския празник.

Това беше свързано с огромна подготовка – и на нас, и на т.нар. специализирани органи. Тодор Живков обичаше да контактува със студентите и посещаваше голяма част от проявите на студентските формации. При подготовката на срещите и при самите срещи на директорите на Студентския дом винаги са им побелявали или падали косите, или са получавали нещо като микроинфаркти, въпреки че повечето от тях са били млади. Ние, директорите бяхме церемониалмайсторите на тези срещи. И работата в такива случаи беше

не само много отговорна, но и много комплицирана, защото участваха много органи – и партийни, и комсомолски, и специални... И понякога човек от пренатягане не знаеше кого да слуша и по този повод ставаха различни интересни ситуации, в това число и доста комични (каквато беше случката със спирането на тока на два пъти), но Тодор Живков излизаше от тях със своето чувство на хумор.

Когато влезеше в Студентския дом, Тодор Живков се срещаше първо с художествените ръководители на съставите в директорския кабинет. Присъстваха и някои студенти от ръководствата на колективите. Самите творчески колективи бяха по репетиционните зали и правеха там купоните си – слушаха музика от магнетофони или касетофони и танцуваха. Имаше организиран и бюфет, където се предлагаша напитки.

При едно от гостуванията на Живков се случи един такъв "инцидент". Тогава токът в целия Студентски дом угасна два или три пъти. Преди това бяха предупредени хората от УБО, че инсталацията е стара. Абревиатурата на УБО тогава на полу на шега, полу наистина я разчитаха като Убиват Без да Отговарят или като Управление Банкети и Обеди. Предупредихме ги, че трябва да се направи профилактика на електрическото табло и на инсталацията. Защото щяха да дойдат журналисти, щеше да се включи всякаква техника и инсталацията щеше да се натовари. Но от УБО не обърнаха внимание.

Доиде денят на посещението. Компанията начело с Живков вече се беше събрала в директорския кабинет, когато токът угасна. Тодор Живков запази самообладание. Той имаше свой отработен смях: "Ха! Ха! Ха!", който и тогава прозвуча в тъмното. Аз излязох веднага. Там беше генерал Гръбчев, който с едно фенерче и с изваден пистолет викаше:

- Какво става? Какво става?

- Как какво става! – отговорих му – Бях ви предупредил!

Но след малко токът дойде. И тъкмо срещата спокойно да си продължи, токът пак спря. Отново се повтори същата суматоха и пак възстановиха осветлението.

Наказанията ни се разминаха, защото бях предупредил. Този случай поне се превърна в повод да ремонтират инсталацията.

Впрочем, ахилесовите пети на сградата винаги са били инсталациите – електрическата и водопроводната. Тук влиза, разбира се, и проблемът с подпочвените води. Две помпи постоянно изсмукваха водата от долу. Колко мъки имаше с тях! Първо се разваляше едната помпа, после – другата. Накрая – и двете. Викахме пожарната да изпомпа водата. В такива случаи понякога съм заделял лични пари, които после не мога да отчета. Дори съм си имал неприятности при проверка (в нея участваше и станалият по-късно, след 1989 г., министър на финансите Стоян Александров) – искаха обяснение защо съм направил награден фонд, от който при спешна нужда покривахме разходите при аварии. Как защо? Защото белята се случва и трябва да се реагира бързо, а бюджетът не е предвидил такива случаи!

* * *

На един осми декември през 60-те години, когато бях само хорист в академичния хор, целият хор отиде вечерта да прави серенада на Тодор Живков. Тогава той живееше в сегашното музикално училище. Гледката беше неописуема. Валеше сняг. Целият хор – 80 или 100 души – беше изпълнил градинката пред дома на Живков. Изпълнихме "Гаудеамус игитур" и още няколко младежки песни. Сред охраняващите сградата милиционери настъпи паника. Те не можеха да разберат какво става. Завъртяха телефоните и в един момент се появи Ангел Манолов, който им каза:

- Спокойно! Ние сме от Академичния хор. Това е само поздрав по случай празника.

Милиционерите се поуспокоиха. Ние изпълнихме още няколко песни. Тодор Живков не се появи. Според мен, него го нямаше въобще.

Вече доста по-късно, може би след десет години, присъствах на една осмодекемврийска среща в клуба на Студентския дом, който тогава се намираше в подземие на сградата. Това беше вечерта, на която официално беше реабилитирана песента "Край Босфора шум се вдига", която дотогава минаваше за прекалено патриотична, дори шовинистична песен. Гости бяха Тодор Живков, Иван Абаджиев, Венелин Коцев, част от Академичния хор, малко студенти, журналисти от "Студентска трибуна". Полунашега, полунаистина Венелин Коцев подхвърли към Ангел Манолов:

- Маестро, има една хубава песен "Край Босфора..." Знаете ли я?

Маестрото отвърща:

- Знаем я, но малко ни затруднява текста... Не го помним целия наизуст.

В това време Минка Златева, журналист от "Студентска трибуна", стана и излезе. Оказа се, че е отишла в редакцията на вестника, където веднага е седнала зад пишещата машина и е преписала текста на песента. След малко тя се върна с текста в няколко екземпляра и го раздаде на хористите. Академичният хор запя песента. Това беше негласната реабилитация на "Край Босфора...".

На следващата вечер Академичният хор имаше юбилеен концерт в зала "България". Затова през деня Ангел Манолов спешно събра хористите на извънредна репетиция, за да разучат още по-добре песента. Самият концерт вечерта най-неочаквано започна с "Край Босфора..." В първия момент залата изпадна в шок – абсолютна тишина. Но Тодор Живков, който седеше в страничната ложа, стана и запя заедна с хора. Тогава цялата зала стана и запя. Не можете да си представите какви ръкопляскания последваха финала! Така започна един незабравим концерт.

За Академичния хор, както и за всички състави, за техните ръководители и участници, може много да се разказва, но това трябва да е плод на друга книга.

* * *

Искам да кажа няколко думи за директорите на Студентския дом на културата. Първият – Константин Габровски, който след

възстановяването на дома в края на 50-те години, трябваше отново да създаде условия за работа и творчество, да осмисли задачите на институцията. Тогава се решава, че Студентският дом ще бъде предимно културна институция. Константин Габровски беше учен, стана доктор на икономическите науки, университетски преподавател, а по-късно и съветник на няколко министър-председатели.

След него стана директор Димитър Данев. Той оборудва Студентския дом с парно. Беше чудесен административен ръководител.

Третият директор – Стефан Енчев – може би най-младият директор на дома, назначен още като студент. Беше много интелигентен, с богата култура, изключително вещ в областта на литературата и театъра. После стана кореспондент на българската телевизия в Москва и директор на студията за документални филми "Време". Той разшири международната дейност на Студентския дом. Често започнаха да излизат на турнета съставите на дома.

Четвъртият директор – Андрей Коралов – стигна до заместник-министър на културата. Известен музиколог, човек с аристократично възпитание, син на писателя Емил Коралов. С Андрей и с Академичния хор ходихме в град Грац, Австрия на една международен фестивал, наречен "Европа Кантат". Хорът се представи отлично. През деня се организираха ателиета и обучителни практики, а вечер изнасяха концерти прочути състави – Лондонската филхармония, Виенската филхармония и т.н. или отделни световноизвестни солисти. Тогава се случи една малко смешна история, свързана с гледането на еротичен филм. Около тези филми в България имаше табу. Една сутрин отложиха репетиция на хора и се оказа, че имаме около два часа време за разходка из Грац. Видяхме, че в киното срещу концертната зала има афиш на еротичен филм. Всички проявяваха вътрешен интерес, но никой не смееше да сподели, че му се гледа. Всеки заяви, че до започване на репетицията ще се разходи два часа из града. И се разпръснахме. Но в 10 часа сутринта, когато започваше прожекцията на филма, целият хор се оказа пред киното. Така се смяхме! Така се подигравахме един друг! Накрая се оказа, че в киносалона бяхме само ние и една влюбена двойка.

Следващият директор беше Янаки Русев. На него някои чуждестранни студенти му викаха "другарю Юнаки". Вече съществуваше отдел "Чуждестранни студенти" с действащ Клуб на дружбата към Студентския дом, където днес е галерията. В началото на 60-те години в България започнаха да идват за да следват много младежи от Азия, от арабските страни, от Африка, от т. нар. трети свят и т. нар. братски държави. Мнозина от тях се включваха в работата на Клуба на дружбата. Понеже им беше трудно да изговарят български думи и имена, обръщаха се към директора Янаки Русев с "Другарю Юнаки". Той беше завършил турска филология, имаше авторитет и чуждестранните студенти го обичаха. По-късно той стана заместник-директор на Центъра за художествена самодейност. Спомням си, че пушеше цигара след цигара. Беше много всеотдаен.

Друг интересен човек, който дълги години завеждаше Клуба на дружбата в дома, беше Борис Стойчев, завършил виетнамска филология в Ханой. Изключително етично и възпитано момче. По-късно стана добър дипломат и дори посланик във Виетнам.

Следващият директор е Ганка Константинова. Както беше модно да се казва – първата жена директор на Студентския дом. Тя беше активна и амбициозна ръководителка. Всяка вечер обикаляше творческите колективи и отблизо се интересуваше от тяхната работа. А нека забележим, че това се случва рядко, особено при жени, за които се мислеше, че трябва да бъдат предимно домакини. Аз наследих директорското място от нея.

* * *

Не мога да не изтъкна ролята на много други хора, които дълги години бяха жива част от живота на Студентския дом на културата: Нели Димитрова, методист по танци, завършила хореографското училище; Милуша Божинова, методист по театър; Милка Славчева, методист по музика, с висше образование от консерваторията, съпруга на ръководителя на оркестър "Метроном" Панайот Славчев. Методистите бяха хора на действието. През тях минаваха всички прояви в областта на студентското творчество. Но цялата тази "продукция" се "продаваше" от отдела, който се завеждаше от Донка Ганева (сега известна издателка и председател на модната академия). Тя умееше това и много дейно участваше в написването на всички материали, доклади, отчети, информации, анализи и прочие, които се изискваха от различни "горни инстанции". Тогава това се правеше много често и без нейните филологически умения трудно бихме се справили.

Панайот Славчев беше изключителна фигура не само като музикант и ръководител на "Метроном", но и като личност с енциклопедическа подготовка. Занимаваше се с биология, биохимия и фармацевтика и то като добър учен. Ако не се разкъсваше между любовта си към музиката и науката, вероятно щеше да направи големи открития. Той беше душата на прочутия тогава младежки конкурс за забавна песен, който се провеждаше в Студентския дом. По изключение, един или два пъти се проведе в зала "Универсиада". За този конкурс може да се говори дълго. През него преминаха всички по-значителни имена и формации в българската естрада. Те направиха тук своите дебюти – и Мария Нейкова, и Орлин Горанов, и Кичка Бодурова, и "Тоника"... Не мога да изредя всички. Председател на организационния комитет обикновено беше Иван Славков, който оглавяваше тогава телевизията, а председател на журито – директора на Студентския дом. В подготовката и провеждането на конкурса участваха най-добрите композитори – Тончо Русев, Атанас Косев и др. След ранната смърт на Панайот Славчев конкурсът угасна.

Интересен щрих в работата ни беше създаването на пантомимния театър. Ръководеше го един от завеждащите отдели, който стана по-късно заместник-директор на дома – арх. Иван Радев. Неотдавна като второ висше образование той завърши режисура по пантомима в

театралната академия. Тогава обаче Иван Радев постави в пантомимния театър "Антихрист" по Емилиян Станев. Изненадващо ме посети Надежда Станева – вдовицата на писателя. Научила, че в Студентския дом ще се играе "Антихрист" и ми иска обяснение защо не сме я потърсили за да разреши постановката. Аз я успокоих, извиних се официално и я поканих на премиерата. Централната ложа беше отделена само за нея и за приятелката ѝ, която я придружаваше. След премиерата се изправих пред публиката и обявих: - Наш скъп гост тази вечер е съпругата на големия ни писател Емилия Станев – Надежда Станева! Поднесохме ѝ голям букет. После тя каза на режисьора на спектакъла Иван Радев, че ни подарява авторските права на "Антихрист".

* * *

През 1968 г., във връзка с привличането на тогавашния директор на Студентския дом на културата Стефан Енчев в организационния комитет на Световния фестивал на младежта и студентите в София, за кратко време бях "изпълняващ длъжността директор" на дома. След фестивала ми предложиха да започна работа в основаващия се Институт за младежта. Така за близо десет години напуснах Студентския дом. Но се завърнах като негов директор през 1977 г. Не само докато ръководех дома върхови постижения имаха Академичния хор, АСО, Академичния танцов състав, Театър-студио "Студентина" и много други състави, които участваха на стотици фестивали, турнета, конкурси. Дори организирахме изложба на трофеите, спечелени от съставите към Студентския дом. Разположихме в тогавашния Клуб на дружбата, където в момента е галерията на Националния студентски дом. Но след мен се намери един колега, който си мислеше, че историята започва от него и реши, че тази изложба не е необходима. И всичко изчезна – цялата изложба с наградите се разпиля.

В Студентския дом непрекъснато се експериментираше. Основни участници в този процес бяха студентския театър и клуба на студентите писатели "Димчо Дебелянов". Съвсем свободно се изказваха мнения по социални и учебни въпроси, разбира се, чрез езика на изкуството. Понякога се прехвърляше границата на художествения експеримент и се правеха доста дръзки за онова време изяви. Спомням си, че имаше джазови концерти, които събуждаха противоречиви реакции. Впрочем, сега един от известните джазови музиканти Любомир Денев свиреше в оркестъра към дома "Метроном". Някой беше пуснал слух, че наумно-експедиционния клуб "Юнеско" правел нещо тайно на морето. Всъщност там извършваха екологически и исторически изследвания. Аз бях дори питан за това от разни фактори. Но фрапантни намеси в нашата работа не е имало. Ще ми се да подчертая, че не само студентите бяха публика на събитията в Студентския дом, но и цялото гражданство. Например, киноуниверситетите, някои от литературните четения, отделни срещи с видни дейци на културата и изкуството притегляха хората като магнит. След това проявите дълго време се коментираха.

март 2003 г.

Алипи Найденов

СТУДЕНТСКИЯТ СИМФОНИЧЕН ОРКЕСТЪР В МОЯ ЖИВОТ

Първият студентски симфоничен оркестър е създаден през 1949 г. в бившата Политехника от проф. Балуж Балужев. В началото оркестърът е наброявал около 40 души. В подготовката му, освен проф. Балужев, се е включил като негов пръв диригент известният музикален педагог Константин Зидаров. По това време се закупуват и първите инструменти, за което неоценима помощ е оказал проф. Алекси Квартирников, ректор на Държавната политехника.

През следващите години оркестърът все повече се разширява и укрепва. Числеността на състава нараства на 90 души, в репертоара му се появяват нови и по-значителни произведения. Зачестяват публичните прояви и ласкавите отзиви от страна на студентството, гражданството и изтъкнати музикални дейци...

Това до голяма степен се дължи на доброто художествено ръководство на тогавашния диригент Димитър Петков, композитор и Директор на Народната опера в София. При разделянето на Политехниката на четири института през 1953 година, Студентският симфоничен оркестър запазва не само предишния си състав, но в него се включват студенти и от другите ВУЗ-ове; оркестърът приема наименованието *Симфоничен оркестър при техническите висши учебни заведения*.

За периода от 1953 до 1958 г. оркестърът има няколко диригенти: Емил Димитров, Борис Хинчев, Михаил Ангелов, Радосвета Бояджиева. Всеки от тях е работил с голямо въодушевление и стремеж за по-добри изяви на оркестъра. Неслучайно студентският симфоничен оркестър става първенец на студентския фестивал през годините 1954 и 1956.

През 1957 г., след обособяването на Студентския дом на културата в центъра на София, оркестърът преминава към Дома и се оформя като *Представителен студентски симфоничен оркестър*. Същата година със своя голям концерт в зала "България" (диригент Михаил Ангелов) оркестърът се утвърждава окончателно като талантлив и перспективен млад състав пред своята публика от студенти и граждани. Списание "Музика" в брой 10 от 1958 г. отбелязва: "Оркестърът вложи всичките си сили и даде изпълнение, което не отстъпва на изпълненията на някои от нашите професионални оркестри..."

Комплектуван от 78 млади и даровити студенти, оркестърът се явява през 1959 г. (диригент Радосвета Бояджиева) на градски фестивал, където е класиран на първо място, а на последвалия републикански младежки фестивал е удостоен със сребърен медал, диплом и парична награда.

През същата 1959 г. бях поканен за диригент на Представителния студентски симфоничен оркестър. Решаващо значение за тази покана беше представянето ми на абсолвентския концерт в зала "България" при повторното ми дипломиране в Българската държавна консерватория със специалност "оркестрово дирижиране" при проф. Асен Димитров.

Първото изпълнение на 1-ва и 2-ра част от Седмата симфония на Брукнер в България, имаше широк отзвук сред музикалната общественост в столицата и беше повод за тази покана.

Под мое ръководство оркестърът разшири още повече своите изпълнителски изяви. В различните прояви на концертната си дейност – камерни вечери, популярни концерти, концерти със симфонична музика – оркестърът ползваше богат репертоар, следвайки неотклонно една от основните си репертоарни задачи – да изпълнява и популяризира българско симфонично творчество.

Представителният студентски симфоничен оркестър беше фактически първият български оркестър, който получи разрешение от тогавашните власти да пътува зад граница. Така ние гастролирахме с огромен успех през 1960 г. в тогавашната ГДР... Последваха нови изяви през 1963 и 1966 г. в отново там. Изнесохме концерти в Берлин, Лайпциг, Дрезден, Йена, Ваймар, Розиц, Бьолен и др. Навсякъде отзивите бяха отлични.

Ето някои от тях за турнето през 1960 г.:

“Със своя свеж музикален темперамент и изразително тоново чувство, оркестъра показва завидна оркестрова култура и майсторство...” (в. “Либералдемократ”, 1960 г.).

“Едно напълно зряло музикално изпълнение постигна българският оркестър в Шубертвата Трета симфония...” /в. “Лителдойче ноесте нахрихтен”, 1960 г.).

“Какво предлагат тези български студенти може напълно да се оцени при едно сравнение с някои от нашите професионални оркестри. Те свирят не само с пленителен темперамент, но и със съвсем очудваща техническа сигурност! Човек може да се запита само как един любителски оркестър е постигнал тези успехи ...” (в. “Лайпцигер фолксцайтунг”, 1960 г.).

“...В задграничните си турнета, наред с класическата музика, българските творби, които са изградени въз основа на неизчерпаемото съкровище на българската народна музика, заемат особено място. За това не е чудно, че творбите на Константин Илиев и Любомир Пипков завоюваха например в Йена голям успех...” (същият вестник в броя си от 10 май 1960 г.).

Някои от отзивите за турнето през 1963 г.:

“Младите студенти и студентки от София показаха едно изпълнение с очудващо висока класа като музиканти...” (в. “Лителдойче ноесте нахрихтен”, 1963 г.).

“Свежест и простота бяха най-изпъкналите белези на Софийския студентски оркестър при изпълнението на До мажорната симфония на Жорж Бизе...” (в. “Лайпцигер фолксцайтунг”, 1963 г.).

Някои от отзивите за турнето през 1966 г.:

“Оркестърът показва своите големи изпълнителски възможности в Четвъртата симфония на Ф. Менделсон и отличния акомпанимент на Първия концерт за пиано от Прокофиев...”

“Българските студенти се показаха изненадващо благозвучни и с чист стил в сцени от балета “Дон Жуан” на Глук...” (в. “Лайпцигер фолксцайтунг”, 1966 г.).

Солистка на турнето през 1960 година беше студентката по пиано в класа на проф. Лили Атанасова – Снежана Абаджиева с изпълнение за първи път у нас, а също и за изненада за самата немска публика, на “Интродукция и алегро апасионато” от Р. Шуман (!). Солист на второто турне през 1963 г. беше цигуларят Емил Камиларов, току-що взел Първа премия на конкурса “Паганини” в Генуа с изпълнението, естествено, на Концерт №1 от Паганини. Солистка на турнето през 1966 г. беше пианистката Албена Георгиева с изпълнение на Концерт №1 от Прокофиев.

През 1964 г. Представителният студентски симфоничен оркестър гостува на студентите от Сараево в тогавашна Югославия. Концертът премина при много голям успех. В обширната си рецензия под заглавие “Полетно музициране”, известният сараевски музиколог проф. Кучукалич отбелязва:

“Гостуващият в нашата страна Академичен симфоничен оркестър от София се представи пред Сараевската публика като обигран музикален колектив, чието свирене преди всичко се характеризира с младежки порив и полет, а също и с прилежно студийно интерпретирана програма... Много импонираше ритмичната изразност с която българските гости музицираха.(...) В интерпретацията на програмата академиците-симфоници от София, начело с диригента Алипи Найденов, показаха много развита мисъл за музициране, изразително подчертаване на фразите, развиване на мелодичните линии, внушителни сугестивни градации. Най-пълно впечатление оставиха свежата интерпретация на Менделсоновата Четвърта симфония и Празничната увертюра на В. Стоянов – ефектна и звуково богата композиция.”

Солист на оркестъра беше виолончелистът Иван Балусhev в изпълнение на Концерт за виолончело от Сен-Санс. Тук се изкушавам да направя една съпоставка с мнението на големия български диригент Добрин Петков за нашето изпълнение на симфонията от Менделсон. С това изпълнение аз и оркестърът спечелихме златен медал на Шестия Републикански фестивал и званието лауреати. Ето какво пише Добрин Петков:

“...Неговото изпълнение със Студентския оркестър на Италианска симфония от Менделсон е едно истинско постижение в българското диригентско изкуство...”

Гостуването в Сараево обогатихме с екскурзия до Дубровник. Всички бяхме прехласнати от обаянието на очарователното старинно градче, за което местните хора разправяха, че самата Елеонора Рузвелт при посещението си в Дубровник, била споделила, че именно тук би желала да прекара остатъка от дните си...

През 1965 г. нашият оркестър гостува на студентите от Будапеща където изнесе концерт със солистка цигуларката Райна Манолова в изпълнение на “Испанска симфония” от Едуард Лало.

По време на моята специализация в Италия на Представителния студентски симфоничен оркестър са гостували диригентите Васил Стефанов и Руслан Райчев. На концертите ни в столицата солисти на оркестъра са били цигуларите Дина Шнайдерман и Емил Камиларов, Михаил Бояджиев, Гинка Гичкова, певците Никола Гюзелев и Димитър Петков, обоистът Георги Желязов, флейтиската Лидия Ошавкова и др. Първата си изява с оркестъра, като певица с голямата ария на Виолета от "Травията" на Верди, направи Валери Попова, която дотогава свиреше в първите цигулки на състава...

* * *

В представителния студентски симфоничен оркестър участваха студенти от различни столични ВУЗ, но една трета бяха студенти от теоретичните курсове на консерваторията. Духовите инструменти се застъпваха предимно от студенти в нейните изпълнителски курсове. Имаше и духачи от други висши училища. Така например, чудесен флейтист и особено добър на пиколото беше студентът по медицина Димитър Трифонов, сега доцент и шеф на Втора хирургическа клиника при Александровската болница. Заедно с него във флейтовата група участваше и студентът Огнян Герджиков – настоящият проф. Герджиков – Председател на народното събрание... За него си спомням един весел епизод. На един от концертите на студенвския оркестър се оказа, че са се явили четирима флейтисти, а бяха необходими само трима. При мен дойде слабичкият Герджиков и плахо попита къде ще свири. Погледнах го и отсякох:

- Върви на големия барабан! Тъкмо ни трябва един в ударната група.

На плахия опит на Герджиков да ми обясни, че никога не е свирил на този инструмент, го успокоих с думите:

- Гледай в мен и аз ще ти подавам...

Момчето се справи много добре! Удряше големия барабан ритмично и на място.

Много от сега действащите доценти и професори в Музикалната академия са минали през студентския оркестър. Много от студентите от другите висши училища сега са видни лекари, инженери, юристи, дори има и един академик, който тогава свиреше във виоловата група. Концертмасторът на оркестъра беше студентът от ВИАС Асен Георгиев, който впоследствие стана един от главните проектанти на магистрала "Хемус". Понастоящем той е доцент във Висшето транспортно училище "Тодор Каблешков". Беше толкова добър като цигулар, че диригентът Васил Стефанов го искаше в радиооркестъра в състава на първите цигулки!

Спомням си, при първото участие на нашия оркестър през 1971 г. в курсовете на *Академия Киджана* в Сиена, възхитеният от качествата му Франко Ферара представи Асен Георгиев на един свой гост – професор от Римската политехника, като уникално явление за един студентски симфоничен оркестър. Последният, заинтригуван и невярващ, че този великолепен водач на оркестъра е всъщност млад студент-инженер,

реши да провери дали това наистина е така. Нахвърли набързо една математическа задача в бележника си и за негово огромно изумление усмихнатият Асен я реши за нула време.

Не бих могъл да изредя всички участници в оркестъра през тези години. Нека ми бъде простено за това! Нашият състав живееше задружно, изпълнен с младежко неподправено желание за работа. По това време нямаше телевизия, нямаше дискотеки, нямаше компютри. Младите студенти идваха с увлечение и радост на вечерните репетиции в Студентския дом на културата – и то понякога три пъти в седмицата. Почти на тяхната възраст, аз се чувствах окрилен от атмосферата на всеотдайност при всяка репетиция и на концертните ни изяви. Това импулсираше и мен самия да хвърлям всичките си сили за всеотдайното израстване на този великолепен състав.

* * *

Участието ми с български оркестрови състави в диригентските курсове на *Музикалната Академия Киджана* в гр. Сиена, Италия има не само своята история, но и предистория.

През 1969 г. се състоя първото турне на Представителния студентски симфоничен оркестър в Италия под патронажа на Италианската музикална младеж, чийто президент беше Баронеса Лани делла Куара.

Поканата за това гостуване на оркестъра в Италия се получи, след като баронесата дойде в София и лично прослуша нашия състав в зала "България". През 1965 г. бяхме станали лауреати на поредния Републикански фестивал и носители на Златен медал. Това стана повод да ѝ бъдем представени от тогавашното ръководство на "Българска музикална младеж." Концертите в Италия се дирижираха от мен и италианския диригент Клаудио Шимоне – ръководител на камерния състав "Венециански солисти". Поредният концерт на оркестъра се състоя в Милано, в зала "Верди". Имаше много публика, която аплодираше бурно всяко едно от изпълнените произведения. Програмата, доколкото си спомням, се състоеше от: Увертюра – фантазия "Ромео и Жулиета" от Чайковски, Концерт за виолончело от Дворжак със солист Стефан Попов, "Песен" от Българска рапсодия на Панчо Владигеров и Сюита из балета "Тривърхата шапка" на Мануел де Файя. В паузата, на вратата на гримьорната (бях заръчал никой да не ме безпокои!), се почука и аз троснато попитах:

- Какво има?

Бях гърбом към вратата, когато тя се отвори. Чух името си. Обърнах се и... Замръзнах! От прага усмихнато ме гледаше Франко Ферара!

- Маестро... – успех само да смутолевя. Той, прегръщайки ме, започна да ме поздравява за оркестъра. Взел самолета от Рим специално да присъства на моя концерт. Бях развълнуван и щастлив, но и целия изтръпнал при мисълта, че е бил в салона и ме е слушал, а аз с младежко безгрижие съм се носил на крилете на диригентското си опиянение...

- Искам да говоря с теб по един важен въпрос – настояваше маестрото.

Паузата вече привършваше и успях да му съобщя, че съм поканен в края на същата година да дирижирам радиооркестъра на Милано.

- Тогава, на връщане за България, мини през Рим и се отбий на всяка цена у нас, ще обядваме и ще приказваме по-подробно за моята идея – изрече на един дъх Ферара.

Вече на вратата, обърнат към мен, изстреля в упор:

- Кажу ми на виолончелиста, да си настройва инструмента, когато излиза на сцената!

Занемях. И това не му беше убягнало. Наистина, когато Стефан Попов излезе на сцената, след поклона ме погледна въпросително. На моето подканяне с очи – няма ли да вземе "ла" от обоя – тихо прошепна:

- Аз вече се настроих отвън...

И резултатът беше не много прецизната интонация в някои пасажи, особено във втората част на концерта...

* * *

През декември на същата година, концертът ми с Радиооркестъра на Милано се състоя отново в зала "Верди". Имах успех и критиката беше чудесна. Има я някъде в архивите ми... На коктейла в дома си баронесата-импресарио Емми Мореско Ереде ми направи предложение за два концерта по време на следващото ни турне със Студентския оркестър.

След концерта в Милано заминах за Рим, както се бяхме уговорили маестро Ферара. Срещата ни се състоя в дома му, близо до Борджо Сант-Анжело - прочутата крепост на Ватикана. По време на моята специализация в Римската академия "Санта Чечилия" много пъти бях посещавал семейство Ферара. Сега отново се намирах сред непринудената и топла атмосфера на този дом. Съпругата на Ферара – Марица – ме обсипваше с въпроси, но маестрото не издържа и ме завлече в кабинета си. Тук ми направи зашеметяващото предложение:

- Какво ще кажеш - да участвате с вашия Студентски оркестър в диригентските курсове на Музикалната Академия Киджана в Сиена, където съм поканен за ръководител на тези курсове?"

С радост и благодарност отговорих утвърдително. За подробностите Маестрото щеше да ме извести по-късно. Тръгнах си за България окрилен и безкрайно щастлив. След тригодишната ми специализация при този гений в Римската академия "Санта Чечилия", и курсовете под негово ръководство "Ваканце музикали" във Венеция, съдбата ме ощастливяваше с възможността да бъда близо до него всяко лято, по време на курсовете в Сиена... Не бих могъл и да мечтая за нещо по-добро!

* * *

И така, през лятото на 1971 г., след уреждането на всички формалности и уточняване условията по пребиваването ни в Сиена, Представителният студентски симфоничен оркестър при Студентския

дом на културата в София записа първото си участие в ежегодните диригентски курсове на *Музикалната Академия Киджана*. Имахме и определен брой самостоятелни концерти из различни градове на Тоскана под мое диригентство.

...Не беше така лесно обаче да се осъществи това излизане на студентския оркестър. За да получим съответното разрешение, трябваше да изпълним една дълга и мъчителна процедура. Ето някои от по-важните документи, от които се вижда, че по това време са били задвижени най-високи партийни инстанции...

Решение №317 на Секретариата на ЦК на БКП от 22 май 1971 г., подписано от: Иван Абаджиев, Иван Панев, Янко Русев и Георги Атанасов, с което се "дава съгласие Представителния студентски симфоничен оркестър, да участва в международните музикални курсове в гр. Сиена - Италия от 12.07. до 13.08 1971 година".

Писмо до МВР отдел "Задгранични паспорти" от ЦК на ДКМС, с което, на основание Решението на Секретариата на ЦК на БКП, се иска разрешение, 85 души да заминат за град Сиена, Италия по приложен списък.

Заповед №3684 на Министерство на народната просвета, с която се командирова за 33 дни в Италия: Директора на Студентския дом Янаки Русев; Диригента на оркестъра Алипи Найденов, и "артистичния секретар" Георги Кръстев... Това беше ченгето от Държавна сигурност, с което под прикритието на "артистичен секретар на оркестъра", властта ни "съпровождаше" извън страната, да не би нещо да сгрешим, и някои от нас "да забравят", да се завърнат в родината!

* * *

През лятото на 1971 г., натоварени на два второкласни вагона, ние потеглихме за Италия. Оркестърът наброяваше 90 души заедно с преподавателите на оркестровите групи: Петко Дренников на първите цигулки, Любчо Кантарджиев на вторите цигулки, Константин Кантарджиев на виолите, Владо Дойчинов на виолончелите, Слави Николов на ударните. Директорът на Студентския дом Янаки Русев и, разбира се, "артистичния ни секретар" Георги Христов Кръстев, нашият "ангел-пазител" от Държавна сигурност...

Пътуването - тежко и уморително – продължи три дни!

Престой от половин ден иммахме на гара Белград, после престой от няколко часа на гара Загреб, след това на гарата в Триест и накрая неприятно ни изненадаха, като ни съобщиха, че нашите вагони продължавали за Париж, а ние трябвало да се прехвърлим на италиански вагони. Това се случи на втория ден във Венеция, където пък иммахме големи разпавии с италианските железопътни власти, тъй като никой от българските им колеги не ги беше предупредил за нашата група. Всяко зло за добро, както се казва в такива случаи, защото иммахме близо пет часа на разположение да разгледаме града-приказка...

Късно следобед потеглихме за Флоренция, откъдето щеше да стане последното ни прехвърляне на локалния влак за Сиена. Но, уви, трябваше да преживеем още едно преমেждие! Най-неочаквано, на

междинната гара Емпולי след Флоренция, италианците ни наредиха бързо да се прехвърлим на композиция от една мотриса и два вагона, защото след около три минути тя тръгна... Направо изпаднахме в паника. Гледката беше неопишуема. С кувари и инструменти, пренебрегващи всякакви правила за преминаване през железопътните релси, деветдесет души се впуснаха в бесен шум към определените вагони. Бях извън нервите си и наредих няколко души, начело със незаменимия Слави Николов, инспектор на оркестъра (а всъщност първия тимпанист на Софийската филхармония) да застанат пред мотрисата, а ако италианците искат, нека да минат през тях!...

Тогава паниката се пренесе и сред железопътния персонал на гарата. Започна една суетня по италиански – викове, подканяния, крясъци, но ние упорито задържахме мотрисата. Докато не се качи и последния оркестрант във вагона, не вдигнахме "блокадата" на влака.

В Сиена пристигнахме късно вечерта. Естествено, никой не ни посрещна на гарата... Деветдесет души, уморени, гладни и недоспали ме гледаха с очакване в очите. Трябваше да се предприеме нещо. Имах телефона на секретарката на Академията. Обадих се и нервно поисках обяснение. Мислели, че ще пристигнем на другия ден сутринта. Обеща ми, че ще намери среднощно такси, което да ни разкара по двата хотела, където ни бяха определили да се настаним – момичета отделно, момчетата отделно.

На опустялата гара шумът на моите хора веднага предизвика вниманието на дежурния карабинер, на когото криво-ляво успях да обясня сложната ситуация, в която не по наша вина бяхме попаднали. Студентите налягаха направо на пода в чакалните и половината от тях заспаха... Директорът Янаки Русев беше голям шегаджия и – за разведряване ли, за "кодош" ли, както се изрази след това – но взел, че завързал много топло приятелство с карабинера. Бях се унесъл, когато ме побутнаха и ми казаха, че директорът ме викал. Заварих го в стаята на полицията, да си приказва с дежурния карабинер, къде с ръце, къде с откъслечни думи на някакъв непонятен есперанто и (О! Ужас!) на масата се мъдреше отворена бутилка коняк "Плиска"...

- Ти луд ли си! – успях само да кажа, но бях прекъснат от веселото подканяне на двамата, завързали набързо това среднощно приятелство.

Наистина се уплаших, защото ако случайно минеше дежурна кола на карабинерите, спукана ни беше работата. Двамата продължаваха да си "приказват" от весело по-весело, заедно с няколко от студентите, привлечени от шумната им компания. Аз изкочих от стаята, за да видя как вървеше "разкарването" по пансиони – нали първо трябваше да се погрижим за момичетата. Тук ме очакваше нова изненада. Като клатеше тъжно глава, шофьорът на таксито тъжно ми посочи спуканата задна гума на колата.

- Ами като карам по пет-шест наведнъж... – оправдаваше се той.

Ето ти нова беля! Сам човек бавно щеше да се оправя. Отново се върнах в стаята на карабинера и за малко да припадна... Нашият славен карабинер гордо показваше оръжията от шкафа в стената, а ухиленият

директор само го подканяше за още обяснения. Прекъснах невероятната идилия и едва не изругах.

- Трябва ни помощ! Елате да помагате!

- Няма страшно – развеселен скочи директорът и като подхвана своя нов познайник под ръка, излязохме навън.

- Е, сега, драги, и ти ще помагаш, за да можем по-скоро да се махаме оттук и да не ти създаваме главоболия – каза той на чист български език, с почти заповеднически тон.

Жестовете на директора бяха по-красноречиви от непознатата реч за новия му познат, който развеселен и загрят от изпития коняк, без много да му мисли, грабна помпата и започна да помпа резервната гума, която шофьорът междувременно беше вече натъкмил. Наоколо се събраха развеселени студенти и дружно подканяха да помпа по-силно и по-бързо.

- Дай да ти държа шапката! Пък свали си и куртката, че ще се изпотиш – нареждаше кодошлията директор, а аз уплашено се озъртах за някоя непредвидена изненада. Последната група от пет момчета таксито закара в общежитието някъде към четири часа сутринта...

Ето така пристигнахме през месец юли на 1971 година в Сиена!

* * *

Настаниха ни в два отделни пансиона. Момичетата в един женски манастир, където трябваше да искаме разрешение от сестрите за да ги посещаваме, а нас мъжете – в мъжки католически пансион, където пък имаше вечерен час за прибиране.

Още в началото на курса изнесохме самостоятелен концерт в театър "Деи Риновати". Гвоздеят на програмата ни беше "Испанско капричио" от Римски-Корсаков. Ферара беше възхитен. Дойде зад кулисите и ме прегърна. Тази сцена е запечатана на снимка на която той написа: *" На моя скъп Алипи Найденов, с възхищение и сърдечни поздравления, за спомен от Франко Ферара. Сиена, юли-август 1971 година."*

Оттогава датира обширната ми кореспонденция с Франко Ферара, която водехме до неговата смърт през 1985 г. Тези писма са запечатани на отделен компактдиск и са ярък пример за неговото отношение към мен и оркестрите, които последователно през годините водих в Сиена.

Интересът към Франко Ферара и ръководения от него диригентски курс беше необикновено голям. Всяка година в листата на кандидатите личаха имената на повече от стотина младежи от цял свят, желаещи да изучават тайните на диригентското изкуство. Изпитите траеха по 3-4 дни и бяха доста изтощителни, както за комисията в която, по изричното изискване от негова страна, участвах и аз, така и за оркестъра. Но пък и любопитството ни беше голямо.

За първи път се срещаме с млади таланти от различни страни. И наистина беше страшно интригуващо кои от тях ще успеят да влязат в курса! В обявите имаше задължително условие за възрастовата граница на кандидатите – до 33 години, и само 8-10 от тях можеха да бъдат щастливците, които да влязат като активни участници.

Не бих могъл да изредя имената на всички, които в тези първи години (1971-1974) участваха в курса на Ферара, но имената на Рикардо Шайи, Даниел Орен, Джузепе Синопони, Кейт Кларк, Бруно Вайл, Гюрер Айкал, Ханс Граф, Хосе-Мария Червера Коладо, Иван Фишер, Жан Тортелиер, Юникиро Сайто, останаха врязани в паметта ми. Това са диригентите, които добиха известност и сега са водещи имена на по-младата генерация в световната диригентска ранглиста.

* * *

През 1971 г. се проведе второто турне на Студентския симфоничен оркестър в Италия, организирано и този път от *Италианска музикална младеж*, чийто президент беше вече споменатата баронеса Лани делла Куара.

Тук ще направя малко отклонение от разказа си за делла Куара. Преди началото на турнето, оркестърът взе участие в музикален фестивал в гр. Прато, близо до Флоренция, с два концерта, организирани от Еми Ереде Мореско. В двете последователни вечери изпълнихме две различни програми с доста трудни пиеси. Солисти ни бяха: в първата вечер – младият цигулар Уто Уги с Концерт за цигулка от Менделсон, а във втората – пианистът Дино Чани с Концерт за пиано от Шуман.

Изпълненията на нашия оркестър следваха след тези на гостувалата преди нас Загребска филхармония и критиката единодушно отбеляза нашето представяне като "една прекрасна изненада". Самият аз изпитах голямо удоволствие от прекрасното и с нищо неотстъпващо на един професионален състав, музициране на нашия оркестър. И двамата ни солисти – по това време твърде известни не само в Италия, но и в Европа – останаха много доволни от акомпанимента и изявиха своето възхищение, че само с една репетиция са могли да получат такъв верен отклик от този млад студентски оркестър.

От излезлите критики бих желал да цитирам само няколко реда. В статия под заглавие "Великолепната симфония на Франк завърши фестивала" и подзаглавие "Голям успех на оркестъра от София, дирижиран от Алипи Найденов" (в. "Ла национ", 6.12.1971 г.) се отбелязва:

"...Успехът беше голям и младите участници на българската формация бяха горещо аплодирани от публиката. Под ръководството на Алипи Найденов, който можа да достигне прекрасна звучност, оркестърът реализира много хубави резултати... В Симфонията на Цезар Франк Алипи Найденов предложи на слушателите звучност на големи фрески, добри измерения, което беше възторжено оценено и аплодирано от публиката... Във Вагнер оркестърът от София разви основната идея с една ритмична, мелодична и хармонична последователност, развълнувана, без да пресилва излишно звучността... Изпълнението на Встъплението от "Тристан и Изолда" беше изпратено с въодушевени аплодисменти и възгласи "брави!..."

С риск да бъда упрекнат в нескромност, ще цитирам и редове от критиките, получени след преставянето ни в зала "Верди" в Милано. Един от най-влиятелните вестници в Италия "Куриере делла Сера" в

критиката си от 7.12.1971 г. писа: "...Това беше едно щастливо завръщане... Българският състав е вече известен между нас и спечели нашите симпатии. Неговата "италианска" активна дейност е подчертано интензивна... Оркестърът се представи компактен и сигурен, добре възпитан и ,над всичко, пластичен и реагиращ на изискванията на диригента, който действа с изключително точно постоянство, внушавайки със своя широк и сигурен жест изпълнението на музикални ценности и проявяването на най-истинска и най-висока артистична изява..."

Друг ежедневник от Милано – " Куриере делла Информационе" – от същата дата, след като откровенно изказва съжаленията си, че в Италия все още няма подобен състав, отбеляза: "...Този български оркестър трябва да се оцени като един изумителен и завиден факт, защото е формиран от младежи, които познават много добре своята специалност..."

Турнето продължаваше с неотслабващо темпо в различни градове на Северна Италия – навсякъде, където имаше образуванa секция на *Италианска музикална младеж*. По същия маршрут, за наша най-голяма изненада, се движеше и Пловдивската филхармония с диригент Руслан Райчев, при това с пиеси от нашата програма. Кой ни беше погодил такъв номер остана неизвестно, но затова пък в една от рецензиите в гр. Бергамо прочетохме: "Успех в театър "Доницети": Открит е в голям стил концертният сезон на *Италианска музикална младеж*... Всички са много млади, подготвени технически и музикално по един забележителен начин. Заедно предлагат една завидна звучност, със забележителна прецизност и красива пълнота. Такъв порив, такъв тембров блясък, толкова проникновение в подчертаването, поддържането в правдивостта на музикалната фраза и такова познание за разбирането на хомогенността на диалога, които ни карат да поставим този млад, но обучен оркестър над този от техните сънародници от гр. Пловдив, който ни гостува преди два дни." (вестник от Бергамо, 15.11.1971 г.). След като се запозна с тази критика, тогавашният директор на Главна дирекция "Музика" Богомил Стършенов просто ми нареди да я скрия и много, много да не я показвам!

След уморителни преходи от 450, 500, 650 километра, оркестърът мобилизираше силите си и концертите бяха винаги на ниво. В Парма концертът се състоя в прочутия оперен театър "Реджио", пред ученици и студенти, където под формата на концерт-беседа говорих аз. Изнесохме прекрасен възпитателен концерт. На другия ден във в. "Газета ди Парма" от 24.11.1971 г. прочетохме: "Българският млад оркестър, отличен в своята слятост и най-важното, резултатен по своята строгост на заученото, сериозната и със страст подготовка, се показва компактен в звучността, силен и хомогенен във всичките си сектори".

В Пиза, където оркестърът има стари почитатели от предишното си гостуване, на концерта присъства префектът на областта. Изпълнението ни мина при изключителен успех. В Сан-Ремо, след тежко пътуване от 350 километра (натъпкани 76 души в един автобус, защото другият автобус се повреди и го оставихме в една работилница) пристигнахме само 20 минути преди началото на обявения концерт. И въпреки че в

програмата бяха включени творбите на Цезар Франк и Рихард Вагнер, оркестърът свири пълнокръвно и имаше заслужен успех.

Навсякъде оркестърът беше посрещан с внимание, а изпълненията му изпращани с нестихващи аплодисменти. Почти на всеки концерт бяхме "принуждавани" да свирим "бис". В много от секциите на *Италианска музикална младеж*, според възторжените изявления на техните председатели, броят на членовете рязко се увеличил след афиширането на предстоящите ни концерти. Имаше градове, където трябваше да се прекрати достъпа на прииждащата публика – в Анкона, в Сан Дона и др. В много от градовете присъстваха кметовете и други официални лица. След концертите се уреждаха срещи, на които в непринудена атмосфера домакините се запознаваха с организацията и дейността на оркестъра. В Парма почти всички професори от Консерваторията, начело с нейния Ректор, дойдоха лично да ме поздравят и изкажат своите възхищения от изпълнението на оркестъра. В град Сан Дона бях помолен да направя генералната репетиция публична, защото много от младежите нямаха възможността да бъдат вечерта на концерта, а желаещите да го посетят надхвърляха броя на местата в салона.

Висока оценка от италианската преса получи нашия солист – младия цигулар Петър Делчев. Неговото изпълнение на Концерта от Менделсон, макар това да беше не леко натоварване – 12 концертни изпълнения (!) – се отличаваше със стилна, емоционално раздвижена и прецизна в техническо отношение интерпретация. Вестник "Куриере делла Сера" от 7.11.1971 г. писа за него: "Солистът Петър Делчев е изпълнител с естествен талант, който знае да свири енергично и стилно, постигайки лекота на инструмента, както и лееща се красива и чувствителна кантиленност". А вестник "Газета ди Парма" от 24.11.1971 г. писа: "От младия цигулар Петър Делчев ни хареса наистина прекрасната техника и меката, рафинирана кантилена. Делчев е младеж, който ще върви напред. Неговото име е определено за големите сцени."

Председателят на секцията на *Италианска музикална младеж* в град Леняно на среща на оркестъра с местната културна общественост в своето прочувствено слово между другото каза: "Това е един блестящ повод младежите от различни страни да се опознават и сближават взаимно чрез изкуството. Както са еднакви цветовете на нашите национални флагове, така да бъдат еднакви и стремежите на нашите младежи – да живеят в мир и чрез изкуството и спорта да развият своята дружба!"

Кметът на град Сан Дона на дадения прием в кметството вдигна тост за "братството между нашите народи, за прекрасното изкуство на българските студенти".

"Артистичният секретар" на оркестъра внимателно си записваше всяка дума. Нали, когато се завърнем, щеше да докладва, където трябва.

* * *

Ще се спра на един от епизодите, съпътващи турнето ни. След концерта в Милано, за който вече споменах, около мен се събра шумна

група от възторжени почитатели, членове на местната секция на *Италианска музикална младеж*. В разговора за нашия оркестър, за неговата дейност в България и за моя милост се включи и една млада особа, доста висока на ръст, обаятелна, която, както усетих, имаше привилегировано място в компанията. Името, с което ми се представи, ме накара учудено да вдигна вежди. Казваше се Карла-Мария Казанова...

- Вероятно имате някаква връзка с прочутия Казанова – казах аз на шега. Но бях контриран със сериозния кратък отговор:

- Точно така! Далечна потомка съм.

Младата Казанова съвсем не си губеше времето и най-учтиво ме покани да ѝ гостувам на другия ден в семейното имение в околностите на Милано. Признавам, че ми беше и странно, и малко смешно... Жена, а не мъж, Казанова ме канеше на обяд, и то в присъствието на цялото семейство. На другия ден семейният обяд премина при подобаваща за случая тържественост. Вдървен от обзелото ме притеснение, трябваше да отговарям на любопитните въпроси на милата ѝ майка, следен от строгия поглед на бащата. След обяда младата Казанова поиска разреше от родителите си да се разходим двамата с нея из парка на имението.

- Но не се бавете – процеди строгият баща.

Отдъхвайки си с облекчение, последвах младата си домакиня на предложената разходка. Разговорът се въртеше около оркестъра, около неговия репертоар, за специализацията ми при Франко Ферара – все въпроси из областта на музиката. Разбрах, че се занимава с журналистика и понякога пишела рецензии в местната преса за музикалните прояви в областта. Спазвайки нареждането на "папа", се върнахме в имението навреме, но доста изпокаляни. Влязохме в просторната кухня, когато чух:

- Чакайте! Така не можем да се явим в салона за следобедното кафе. Дайте да ви почистят обувките.

И докато се усетя, въпреки отчаяните ми възражения, тя коленичи и започна да ги чисти.

- Нищо,нищо! – засмяна, тя прекъсваше тя протестите ми - Все пак,ще има да разправяте как една Казанова е коленичила пред Вас!

"Е, да! Ама къде е от някъде "папа", че да види падналата на колене потомка на прочутия Казанова" – болен от притеснение си мислех аз.

На другия ден, преди да потеглим за следващия град, ми подадоха местния вестник – "Ехото на Монца" – където нашата героиня беше публикувала своята рецензия под заглавие "Празнично откриване на Музикална младеж". Там беше измайсторила следния пасаж:

"Ферара е научил на много неща Найденов в продължение на трите години престой в Рим. Приучил го е на прецизен жест, изострил е вродената му чувствителност, засилил е музикалната му интелигентност, задълбочил е техниката му. Найденов наистина демонстрира, освен акуратната си подготовка, една великолепна интерпретативна персоналност, която в най-точния случай вчера на концерта беше изключително манифестирана в сюитата "Тривърхата шапка" на Мануел де Файя."

Ето, това се казва един Казанова да те рецензира!

* * *

В Доклада си пред тогавашния Студентски съвет директорът на Студентския дом на културата Янаки Русев пише за участието на Представителния студентски симфоничен оркестър на международните музикални курсове в гр. Сиена, Италия в периода юли - август 1972 г., следното:

"...Тази година отново оркестърът взе участие и официално бе заявено от ръководството на Академията, че за следващата 1973 г. той ще бъде поканен. Нещо повече! Бе проявен жив интерес към останалите състави на Студентския дом на културата, в резултат на което административният директор на Киджана, през месец септември тази година ще посети София, като гост на СДК и лично ще преговаря с ръководството.

ПССО определено се ползва със симпатиите и високата адмирация на сиенската културна общественост. За това говорят широкият отзвук, който има във всички местни вестници, както и възторжените и отлични оценки, вписани в златната книга на ПССО от обществени, културни и музикални дейци.

Със своите концерти под диригентството на Алипи Найденов, ПССО не само изявяваше високи художествени постижения на нашата студентска младеж в симфоничното изкуство, но също така пропагандираше българското музикално творчество, показвайки една от най-хубавите страни в обучението и естетическото възпитание на нашата младеж. Демонстриращ висока творческа дисциплина, задълбочено и сериозно музициране, дълбока емоционалност в изпълнението, точен отклик на всички диригентски изисквания, нашият оркестър беше разглеждан и оценяван от всички в *Академия Киджана* като изключително явление. Това се потвърждава от факта, че ръководството на *Академия Киджана* се е отказало, заради нашия оркестър, от сътрудничеството с американски младежки оркестър от Северна Каролина, с който години наред са работили, изтъквайки именно тези най-хубави страни от дейността на ПССО..."

Тези мисли в Доклада нагледно дават представа за перспективите, които стояха пред студентския оркестър. Проф. Ферара беше изключително доволен. Студентите-участници в курса също търсеха общуване и бързо се сприятелиха с нашите младежи. Въпреки "бдението" на съответния "артистичен секретар", който слухтеше за всеки подет разговор в паузите между нашите студенти и чужденците, а може би и напук на неговото старание, атмосферата в диригентския курс беше приятелски колегиална и изключително сърдечна.

* * *

Преди да продължа разказа за нашето участие в курсовете на *Академия Киджана*, бих желал да спомена за една придобивка, която Студентският оркестър сам със собствени средства успя да реализира. Всички ние – и диригент и оркестранти – взехме единодушното решение

да отделяме от дневните си пари, които получавахме от Академията, за да се снабдим с така необходимите ни ударни инструменти. В продължение на първите две години (1971 и 1972 г.) успяхме да закупим от Сиена: два тимпана, марка "Лудвиг" (такива каквито и филхармонията в София още не притежаваше!), голям барабан, марка "Лудвиг" (по-хубав от този на филхармонията), чифт чинели, оригинална марка "Джилджян" (най-добрата в света), цял комплект триангели, каквито и в класа по ударни в консерваторията не притежаваха, малък концертен барабан, 65 луксозни метални пулта (тип "квартетни") за оркестрантите...

Нашият оркестър вече можеше да се равнява "на една нога" с останалите професионални симфонични оркестри. Нещо повече! В това отношение той ги превъзхождаше с качеството на свои-те ударни инструменти.

И може би това беше една от главните причини ръководството на консерваторията да прояви такава "настоятелност" за сливането на Студентския оркестър с техния Академичен оркестър... Това стана през 1973 г. В тогавашната действителност стана възможно нещо, което е спечелено с честен труд от студентите, да бъде "експропирано" – без никакво право на възражение от страна на Студентския дом! Просто така беше наредил първият секретар на ГК на БКП в София – Георги Йорданов.

* * *

За участието ни в курсовете на *Академия Киджана* през 1973 г. се налага да направя едно отклонение.

Още в края на есента на 1972 г. бях посетен в дома ми от двама професори от Българската държавна консерватория: проф. Кърпаров – декан на Изпълнителския факултет на Консерваторията и проф. Добри Палиев – завеждащ катедрата по ударни инструменти. В разговора изпъкна съблазнителното предложение да се съглася Представителния студентски симфоничен оркестър да се "слее" с оркестъра на консерваторията под ново наименование – *Академичен симфоничен оркестър*. Бяха изтъкнати множество съображения, че: и без друго в оркестъра ни свирели доста студенти от консерваторията; това щяло да повиши още повече изпълнителското ниво на състава; обучението на студентите щяло да се осъществява на научни начала в оркестровото свирене; аз съм щял да стана щатен преподавател по дисциплината "свирене в оркестър", която, като много перспективна, щяла да ми осигури възможността в кратко време да стана доцент и след това професор...

Тази уловка беше най-важният им коз. Признавам, че това ми направи силно впечатление. Не за друго, но заради възможността вече съвсем организирано – като учебен процес – да продължа да се занимавам с оркестровата практика на студенти, които вече пряко се подготвят за тази професия.

Отговорих им, че ще размисля. Но не мина много време и ме повикаха в ръководството на Студентския дом на културата, където ме информираха, че лично Георги Йорданов от ГК на БКП наредил сливането на двата състава да стане час по-скоро. Явно нещата бяха предварително предрешени, а разговорът на двамата професори с мен е бил само

формална стъпка, за да не предизвикат отрицателната ми реакция, която да затрудни осъществяването на основната им цел, както се разбра по-късно: отиването им на курсовете в Сиена!...

След намесата на важната партийна инстанция на мен не ми оставаше нищо друго, освен да приема сливането, макар че ми беше трудно да свикна с мисълта, че постепенно студентите от другите висши учебни заведения щяха да бъдат изместени от консерваторските... Толкова бяхме свикнали един с друг!

Новината за новият студентски оркестър – АСО – беше приета от *Академия Киджана* с интерес и очакване. Маестро Ферара също се интересуваше много за подготовката и качествата на оркестъра. Подготовката ни за поредното участие на курсовете започна в усилено темпо, като за щрайховата група беше привлечен проф. Михаил Балкански, един от най-опитните концертмайстори в историята на българското оркестрово дело.

* * *

Заинтригуван от препоръките за новия състав на оркестъра, маестро Ферара беше наистина повишил извънредно много изискванията за репертоарната програма на курса. Не се уплаших и смело се захванах с подготовката. Трябва да призная, че първоначално помощта от страна на декана на изпълнителския факултет, както и особено от проф. Балкански, ми осигуриха една наистина творческа атмосфера за работа. Но и самите студенти се бяха въодушевили, защото вече знаеха за интересния курс и най-вече за неговия ръководител – световно известния маестро Франко Ферара.

На връх 9 май излезе *Решение №188 на ЦК на ДКМС*, с което Академичният симфоничен оркестър се командироваше за участие в международните музикални курсове в град Сиена, Италия за времето от 23 юли до 22 август 1973 г., като разходите за път, паспорти и визи са за сметка на Студентския дом на културата от параграф "Международна дейност". Така и тази година с "партийна повеля" ние, българските студенти и симфоници, отново заминавахме за Сиена, където щяхме да вземем участие в диригентските курсове на *Академия Киджана* и да изнесем самостоятелни концерти.

Това е накратко разказът ми за симфоничния оркестър към Студентския дом на културата, който ръководих от 1959 г. до сливането му с Академичния симфоничен оркестър на Българската държавна консерватория през 1973 г. Но това е друга "сага", за която трябва да се разказва отделно.

януари – февруари 2003 г.

Асен Георгиев

СИМФОНИЧНИЯТ ОРКЕСТЪР И СТУДЕНТСКИЯТ ДОМ МИ ДАДОХА НАЙ-ГОЛЯМОТО ДОБРО

Може би аз не съм типичен пример за студент, който е свирил в студентския симфоничен оркестър към Студентския дом. Защото хората обикновено са били за кратко време в него, а аз съм свирил в този оркестър твърде продължително – 15 години. Затова оркестърът означава нещо много повече за мен, отколкото за други хора.

Безкрайно много са нещата, които искам да кажа. Защото за мен е по-важно да се разбере каква роля е играл студентският симфоничен оркестър за всички нас, които сме минали през него. Да се узнае за онова, което сме получили от нашите диригенти, и което сме получили един от друг. За мен това е повратна точка, изключително важен период в живота ми. В началото беше моето желание като ученик да следвам музика, да стана цигулар. После дойде разочарованието, че няма да уча точно това – по родителски съображения.

Фактът, че склоних себе си да вляза в този оркестър ме въведе в друг свят – на музиката. Музиката зае основно място в моя живот. Тя игра в него много и винаги главни роли. Студентският оркестър имаше решаващ принос в стабилизирането на мястото на музиката в живота ми.

Ако трябва да подреда най-важните стойности, чрез които оркестърът ми повлия, ще отбележа на първо място семейството ми. След това бих поставил самия свят на музиката. Посочвам го преди професията, защото на професията съм гледал винаги като на нещо полезно, което човек трябва да върши, за да съществува нормално. Докато музиката е лишена от какъвто и да било користен елемент. И огромната част от този свят на музиката съм притежавал тук – в симфоничния оркестър на Студентския дом. Но симфоничният оркестър и това място – Студентския дом – ми дадоха най-голямото добро, което съм имал в живота си – жена ми.

Започнах тук на 18 годишна възраст и продължих до момента, когато се ожених и стана вече трудно да съчетавам толкова ангажименти. Работех като инженер, имах семейство, дете и вече не беше възможно да поддържам предишното темпо. Прекъсването на свиренето с оркестъра беше за мен голямо сътресение. Това е нещо, което професионалистите разбират много добре. Но за мен също беше трудно. Знам, че го реших по единствения възможен начин – тотално скъсване, защото иначе не става. Сънувал съм концертни подиуми с години. До ден днешен сънувам концерти и хиляди други мигове от миналото.

Когато бях студент в първи курс на тогавашния инженерно-строителен институт, сега – Университет по архитектура, строителство и геодезия, случайно видях афиш със съобщение, че се провеждат конкурси за попълване на състава на студентски симфоничен оркестър, който се превръща в оркестър към Студентския дом на културата в София. Това беше някъде през декември 1957 година. Имах известни

вътрешни борби със себе си, защото всеки който дълго е работил като инструменталист знае, че развива стремеж да стане солист, а не оркестрант. Явих се на този конкурс пред сериозно многолюдно жури, водено от тогавашния диригент на този състав – Михаил Ангелов. Приеха ме и започнахме репетиции.

Свирих в оркестъра от 1957 година до 1972 година – точно 15 години. Много години бях концерт-майстор на оркестъра, свирих с много хора – след това професионалисти на много високо ниво, големи специалисти в специалности, които са извън музиката. Но мога да кажа категорично – и това винаги трябва да се подчертава – че всички онези, които отиваха да работят в съвсем друга област, запазваха ентузиазма си по отношение на музиката, който понякога стигаше до екзалтация. Много труд се хвърляше в симфоничния оркестър. Толкова хора през тези години отделяха страшно много време, за да свирят в него. Непременно трябва да се отбележи, че този оркестър даде много на студентската общност в страната, не само в София.

Сред най-паметните събития ще посоча няколко. Първото се случи в зората на съществуването на оркестъра – първият концер в зала "България" – 1 декември, понеделник, 1958 година, 19,30 часа. Залата беше препълнена от студенти. Естествено, това е миг, който не мога да забравя. Това е и първото ми стъпване на подиума на зала "България", едно пространство, което заема важно място в моя живот и в живота на моето семейство.

Сред другите паметни събития непременно трябва да се отбележи пристигането на новия диригент Алипи Найденов. За него мога да говоря съвсем отделно дълги часове. Това е човек, който участва в моето формиране като човек. Затова, ако говорим за събития, това за мен е основно събитие. Неговото виждане, неговото усещане и емоция, неговата младост и хиляди други особености съвпаднаха с онова, което носеше всеки един от нас – младите музиканти. Кой знае как ще прозвучи, но ако симфоничният оркестър беше просъществувал, един ден той трябваше да носи името на Алипи Найденов.

С идването на Алипи Найденов като диригент, започна системна работа по две направления. Първата – участие във всички официални или по-малко официални тържества, Втора линия – популяризиране на симфоничната музика сред студентите в София и в цяла България. Толкова много концерти имахме, не знам дали някой може да каже точния им брой. Естествено, измежду тях се открояват няколко върхови концерта. Това е вече въпрос за преценка на професионализма от съответните професионалисти. Тези детайли най-добре се виждат в рецензиите, които са бяха публикувани тогава.

Важен момент в развитието на оркестъра беше първото му излизане в чужбина. Годината е 1960. Пролетта. Студентският симфоничен оркестър заминава за Германия. Тук има много неща, които са скрити, но съществени. Трябва да се оцени моментът, в който се случва това – за да се усети що за събитие е за всеки един от нас.

Оркестърът отиде в Германия, за да изнесе симфонични концерти пред публика, която по принцип е ревнива към изявите на изпълнители

от други страни, изявяващи се в област, смятана не без основание от германците за тяхно владение. Обръщам внимание на това турне не само защото е първото турне на оркестъра в чужбина, но и защото беше професионално изпитание, с което оркестърът и най-вече диригентът се справиха отлично. Концертите ни бяха възприети добре, оркестърът беше високо оценен. Беше направен пробив. В Германия имахме турнета и след това – в 1963 година, в 1966 година, в много градове, пред публика, която вече ни познаваше. Последваха турнета в Югославия, Сараево и др. По-късно – в Унгария. Докато един ден започна дейността на оркестъра в Италия.

В Италия отидохме на голямо турне през 1969 година – с две програми. Едната беше посветена на 200 години от рождението на Бетховен и беше дирижирана от един прочут италиански диригент – Клаудио Шимоне. Другата програма, която дирижираше нашият диригент Алипи Найденов, беше изключително сложна. Няма да изброявам, но и досега знам наизуст всички произведения. Оттам оркестърът получи покана да участва в летните музикални курсове в Сиена. Последва ново турне в Италия през 1971 година. Там оркестърът заслужи доброто си име. Това беше истинско участие на студентския симфоничен оркестър в една абсолютно професионална дейност.

29 януари 2003 г.

Доц. Димитър Трифонов

ОСТАНАХМЕ ПРИЯТЕЛИ И ДО ДНЕС

Студентският симфоничен оркестър заема изключително място в живота ми. Бих казал, едно от най-важните места в моя живот.

Дойдох в оркестъра през 1966 година. Дойдох, когато съставът вече функционираше и беше в силата си. Пристигайки като студент по медицина в София, видях долу на входа на Студентския дом обява, че Студентският симфоничен оркестър при Студентския дом на културата набира оркестранти. Записване и конкурс – еди кога си. Аз се явих на конкурса пред едно голямо жури. Вероятно в него са били концерт-майсторите. Алипи Найденов го нямаше тогава, беше на специализация. Бях приет в оркестъра и започнах. Тогава следвах в първи курс, медицина.

Може да се каже, че приемането ми беше повратен момент в моя живот. Преди това бях свирил в други по-малки оркестри, но не и в симфоничен оркестър. И звученето на оркестъра, и всички други нюанси за мен бяха нещо уникално. Репетициите бяха в Студентския дом от 18 или от 19 часа в голямата зала на третия етаж. Спомням си, че репетициите съвпадаха по време с упражненията ни по медицинска физика. Факултетът, където се водеха упражненията, се намиреше на ул. "Дунав" и ул. "Московска". Бях се разбрал с асистента ми, който се оказа интелигентен човек. Когато наблизеше време за репетициите, аз само му кимвах леко, той ми даваше знак, че съм свободен и аз тихо излизах. Трудно е да се опише какъв трепет, какво вълнение и вътрешно удовлетворение изпитвахме от репетициите.

Свирех на флейта. Затова имах участия и в друг състав на Студентския дом – оркестър "Метроном". Но основните ми изяви бяха със симфоничния оркестър.

Първият концерт, на който свирех, се състоя в зала "България" под диригентството на Васил Стефанов. Тогава маестро Алипи Найденов беше на специализация в академия "Санта Чечилия" в Рим, затова оркестърът канеше известни диригенти за определени концерти. Вторият концерт беше под диригентството на Руслан Райчев.

През 1967 година Алипи Найденов се завърна от Италия и тогава започна нов период в нашата работа. Нека подчертая, че когото и да попиташ днес за студентския симфоничен оркестър към Студентския дом на културата, той веднага ще се сети за Алипи Найденов. Той е символът на този оркестър. Така се знае и днес: Студентски симфоничен оркестър – Алипи Найденов.

Голямата подготовка в края на 60-те години беше свързана с провеждането на световния фестивал на младежта и студентите в София през 1968 година. Започнаха репетиции за множество концертни изяви – в зала "България" и на други сцени. Същевременно участвахме в правенето на много записи в националното радио. И днес понякога слушам тези записи по радиото.

Никога нямахме притеснение, че не сме професионалисти. Впрочем, разделението на професионалисти и непрофесионалисти е малко относително, тъй като по-голямата част от нас бяха студенти. Затова бяха и конкурсите за прием в оркестъра. Всички ние, които бяхме свирили и достигнали до някакво ниво, бяхме приети в този оркестър. Мнозина от нас вече имаха сценичен опит, включително и като солови изпълнения. Ето защо, никога не съм усещал високомерно отношение от хора, завършили консерваторията. Всички се чувствахме равни. В групата на духовите инструменти аз бях единствен (заедно с Огнян Герджиков), който не е от консерваторията, но никога не усетих пренебрежение. Напротив, всички сме приятели и до днес.

Може би първото голямо събитие за мен (вероятно най-голямото събитие за целия оркестър) беше турнето в Италия през 1969 година. Това е знаменателно турне, за което всички участвали в него си спомнят с добри чувства. То се случи в особено време, в един от кулминационните моменти на тоталитарния период – непосредствено след 1968 година. България беше затворена страна, където младите хора не можеха и да си помислят да излязат в чужбина и да се докоснат до западния свят. Тогава бях на 20 години. И изведнъж: първото ми излизане в чужбина – на Запад, първата страна, която посещавам – Италия, първият град, в който слизам – Венеция. Можете ли да си представите! За мен това беше шок, който едва преодолях. Нещо неопишуемо!

Както е известно, в Италия участвахме с две програми. Едната – с маестро Алипи Найденов, а другата – с Клаудио Шимоне. Той и днес е диригент на оркестъра "Солистите на Венеция". Турнето продължи повече от месец. Всяка вечер имахме концерт в различен град на Италия. Пътувахме с два автобуса. Това беше програма с образователна цел – запознаване на младите хора с върховете на музиката. Репертоарът на турнето беше подбран специално за тази цел. Нещо изключително интересно. Беше интересно и за нас – да се запознаем с нова образователна система. За тях също беше интересно – над 90 души студенти от различни специалности и факултети успяват да покажат такава музика. За тях също беше шок. Възприемаха ни като някакви богове в Италия.

Свирих в симфоничния оркестър до 1972 година, когато завърших следването си. Трудно се разделих с оркестъра. Но ще го помня винаги.

29 януари 2003 г.

Доц. Минка Златева

ДОМ НА РОДОЛЮБИВИ ТАЛАНТИ И СВЕТЛИ НАДЕЖДИ

За съвременните студенти, свикнали да сърфират в Интернет, да пътуват свободно из Европа и по света, да общуват с произведенията на различни култури у нас и в чужбина, моите спомени за Студентския дом на културата отпреди 40 години може би ще изглеждат старомодни. Но се надявам, че у онези читатели, които през шестдесетте години на миналия век са били негови постоянни посетители, те ще пробудят рой светли чувства и скъпи преживявания. Защото от дистанцията на времето тъкмо в този период можем да говорим за истински разцвет на дейността му.

Бележита българска културна институция

Домът, разположен на площад "Народно събрание" в сърцето на столицата, в близост до великолепната сграда на Софийския университет, по онова време беше истински магнит за цялото столично студентство. Основните причини за това бяха няколко.

Студентският дом на културата носеше своеобразна аура, защото знаехме, че е издигнат с труда и ентузиазма на поколения български студенти преди нас, водени от мечтата да имат свое кътче за срещи, изяви и развлечения. Така както българските читалища с родолюбивото си дело са свидни на всяко българско сърце, така и тази демократично устроена самодейна културна институция бе възприемана от нас, студентите, като родна територия за отдих и творчество.

През шестдесетте години, когато изобилието от културни прояви в София не беше толкова голямо, колкото по-късно, в Дома всяка, ама буквално всяка вечер, се организираше нещо интересно, което будеше любопитство и зареждаше душите ни с приятни емоции – гостуване на творец на културата от страната или чужбина, премиера на нов филм, рецитал на поети-студенти, вечер на хумора и забавата, хубав класически или фолклорен концерт. А често отиването там имаше за цел просто среща с приятели в приятната атмосфера на кафенето. В него вечер звучаха мелодиите на неуморния виртуоз на акордеона Иван Пендачански, изпълненията на естрадният оркестър "Метроном" на талантливия Панайот Славчев, често бликаше смях след скечовете на Илия Цоцин и Петър Добрев – незабравимите чародейци от спектакъла "С Пижо и Пендо из България".

Магнетизмът на Дома се криеше особено силно във факта, че там беше мястото за изява и оценка на нашите таланти. На сцената му, пред очите ни се раждаха и израстваха нашите любимци, на които възлагахме сериозни надежди да станат в бъдеще светила на родната култура и изкуство – поети, писатели, актьори, певци, танцьори, композитори, инструменталисти, фолклорни и естрадни изпълнители.

Да станеш член на Литературния кръжок "Димчо Дебелянов", както и на представителните самодейни колективи на дома:

Академичния хор "Георги Димитров", Фолклорния танцов състав, Симфоничния оркестър, Състава за забавни, бални и естрадни танци означаваше да преминеш през сериозен конкурс и изискваше готовност за упорит труд, строга дисциплина, отговорност и всеотдайност в продължение на години, на които не всички приети издържах докрай. Разнообразните състави и кръжоци на Дома бяха неразделна част от обучението на студентите от столичните висши учебни заведения в сферата на изкуството.

"Импровизация" в "Студентска трибуна"

В тази сграда се намираше и редакцията на вестник "Студентска трибуна", който не само беше широко популярен, но търсен и обичан от читателите както в столицата, така и в цялата страна. А за мен, като студентка по журналистика, сътрудничеството в него беше и важна проверка за правилността на избраното поприще за бъдещето.

Неизгладим е споменът за една от първите ми колективни публикации във вестника, която има интересна история. Тогава Сатиричният театър беше най-предпочитаният храм на Мелпомена в София. От сцената му често звучаха реплики, които бързо ставаха крилати фрази. Една от най-интересните постановки беше "Импровизация", в която участваха всички настоящи и бъдещи "звезди" на Сатирата. А тъкмо по това време бе възродено честването на студентския празник 8 декември и отбелязването му естествено се превръщаше в дългоочаквано тържествено събитие за цялото студентство.

Затова решихме с моите съкурсници Милко Кръстев и Георги Стоименов да направим една наша "Импровизация", като се срещнем с нашумелите актьори и ги разпитахме как по-рано са чествали студентския празник и какво мислят за студентската публика. Речено-строено. Уговорихме се с един от актьорите и той ни покани в гримьорната след представлението. Влязохме ние с бележници в ръце, а Георги – и с фотоапарат, и започнахме нашето интервю.

Пръв дойде Георги Парцалев. Спомни си той как като бил студент по медицина на 8 декември изтъргулвали една бъчва с вино в двора на Медицинската академия и пиели с "Наздраве" догде останели без здраве. После Григор Вачков оплака отънелия си бюджет заради булката-студентка, която все пускала бримки на копринените си чорапи. Та той предлагаше студентките да ги заменят със здрави, вълнени. Малко след него пристигнаха Георги Калоянчев и Стоянка Мутафова и взеха да сипят похвали за това колко вещо и тънко реагира студентската публика и как Стоянка въздишала и до днес тайно по незавършената си класическа филология. Наоколо бързо се накачули цяла група от развеселни и развързали езици сатирици. Заливайки се от смях, едва смогнахме да задаваме своите въпроси и да записваме техните "бисери", а Георги – да запечатва ликовете им на фотографската лента.

Когато след това прехвърлихме всичко от бележниците си черно на бяло, оказа се, че колективното творчество не е шега работа, а и

вестникът има ограничена площ. Както бяхме се разгърнали, и цял брой на "Студентска трибуна" нямаше да ни стигне. Тъй че опитахме и мъките по съкращаването. Още ми е свидно за куп пиперлии реплики, отишли по принуда в кошчето за боклук. Но бях окрилена от чудесната въодушевяваща атмосфера на импровизация. Жизнерадостният смях в гримьорната и досега звучи в ушите ми. А начинът, по който колегите ни грабеха после вестника и жадно четяха "Импровизацията" с нашите имена като автори, беше първият допир с реалните ефекти на въздействие, които вестникът може да упражнява върху читателската публика.

Съдбата пожела по-късно цели шест години от моя творчески път да бъдат свързани с амбициозния и пълен с идеи колектив на "Студентска трибуна". Така че и след напускането на студентската скамейка продължавах да следя отблизо дейността на Студентския дом и да я отразявам на страниците на вестника.

Интензивен обмен на културни ценности

Колективът на Дома, комплектован през годините от различни по характер и способности сътрудници, съумяваше да съхрани едно много ценно качество – да не се уморява да бъде изобретателен и находчив в инициативите, които предлагаше на студентската публика. И тримата директори на дома, които познавам – Стефан Енчев, Янаки Русев и Борис Семерджиев, успяваха (всеки съобразно силните страни на своя характер и организаторския си талант) да сплотят своите сътрудници в името на благородната цел – завоюваният висок авторитет на Дома сред студентите и цялата общественост да бъде постоянно утвърждаван чрез разнообразни начинания в тон с най-новите тенденции в културното развитие и с динамично променящите се интереси на новите поколения.

Студентският дом на културата беше наистина средище за активен и интензивен обмен на културни ценности.

Този обмен се осъществяваше най-напред между студентите и представителите на родната интелигенция, които с готовност се изявяваха на неговата сцена, независимо от това, че не получаваха никакви хонорари, а само признанието на студентската публика.

Срещаме се и с гостуващи майстори на чуждестранното изкуство и култура, а чрез Клуба на дружбата – и с талантливите чуждестранни студенти, които ни представяха традициите и обичаите на своите народи от Европа, Азия, Африка и Латинска Америка.

Сред най-ярките ми спомени от това време има няколко незабравими срещи.

Първата бе с колоса на родния театър Константин Кисимов по време на един негов рецитал. И сега го виждам, възправен на сцената на Дома – слаб, някак крехък, но зареден с невороятната мощ на словото, с което те пронизва, превзема и покорява безвъзвратно. И до днес още усещам физически неповторимата тръпка, обхванала всички в залата, затаената благоговейна тишина, над която гърмеше неговото неповторимо "О, Шипка!..." или хрипкавото, пълно с обаяние откровение

на стария хъш Странджата: "Благодаря ви, братя мили, за честта...". Френетичните овации след всяко негово изпълнение бяха израз на нашето искрено възхищение и преклонение пред изумителното майсторство на този актьор, оставил дълбока дيريا в историята на родното ни театрално изкуство.

Втората среща, изпълнена с невероятно силни емоции, бе с двете големи български поетеси Елисавета Багряна и Дора Габе. Малкото чудо – да събере на една сцена по едно и също време двете вечни съпернички в творчеството и в живота – бе дело на директора Стефан Енчев. Седнал между двете прими на родната поезия, той така изкусно "дирижираше" техните изповеди, че претъпканата до последния ред зала ги слушаше със затаен дъх и току избухваше в смях или в силни аплодисменти. А двете първомайсторки на словото, съзнаващи прекрасно очарованието на своята поетична дарба и женската си привлекателност, въпреки годините, щедро даряваха отзивчивата си аудитория със своите прозрения за силата на поезията, за вечната красота на любовта и за магията на творчеството.

Третата среща бе с "новата вълна" на френското кино. Студентският дом на културата организира (струва ми се пръв в България) Панорама на филми, дело на творците от "новата вълна", със симултанен превод в залата. Е, преводът сигурно отнемаше с несъвършенството си част от нюансите на изискания френски език. Но общото впечатление бе силно и завладяващо. Блестящата Катрин Денюв в "пеещите" "Шербургски чадъри" спечели тогава сърцата на стотици български студенти, които сигурно и до днес са почитатели на нейната непомръкваща красота, многостранен талант и непреходно обаяние като царица на френското и световното кино.

За възможностите за интеркултурен обмен, които Домът предоставяше на участниците в представителните си състави по време на турнетата им зад граница, може дълго да се разказва.

Нашите колеги-хористи от десетки европейски страни и САЩ, както и домакините, в чиито семейства ни настаняваха по време на турнетата, виждаха в наше лице България – с нейната култура, традиции, творчески възможности и таланти. А ние, жадни за срещи с шедьоврите на световното културно наследство, въпреки традиционната липса на средства, използвахме всяка свободна минута, за да посещаваме музеи, изложби, паметници на културата, концерти и други значими прояви. Парижкят Лувър и Версай, новата и старата Пинакотека в Мюнхен, Британският музей в Лондон, Миланската скала и Дворецът на дожите във Венеция, Пергамон музеум и Трептов парк в Берлин, Ермитажът в Ленинград (днес Санкт Петербург) и Третяковската галерия в Москва, златните съкровища от гробницата на Тутанкамон (изложени в Париж) и Голямата представителна изложба на френските импресионисти, Дворецът Шьонбрун и Музеят на историята на изкуството във Виена – това е само малка част от съкровищата на световната култура, които посетихме лично по време на турнетата на хора.

Сред тези интересни срещи има една особено скъпа за мен. След триумфа на Академичния хор в Ланголен през юли 1967 г. спряхме за няколко дни в Лондон. Разбира се, всички бяхме решили да посетим Британския музей. Но аз имах и едно по-специално желание – да се докосна до един от шедьоврите на българската култура – Иван-Александровото евангелие от XIV век, наречено още Лондонско евангелие. Знайно е, че в началото на XIX век пътешественикът Робърт Кързън го придобива от атонските монаси и го отнася в Англия. Бях прочела, че е изложено в музея, и горещо желяех да го видя.

Но когато след упорито разпитване стигнах с моите двама колеги до залата, където евангелието трябваше да се намира във витрина, се оказа, че наскоро е прибрано заради опасност от влошените атмосферни условия. Да бъда в Рим и да не видя папата! Реших да действам пред музейните работници с цялата убедителност и красноречие, на които съм способна. Когато стигнах до третия по ред чиновник и най-подробно му обясних, че познавам историята на Четвероевангелието на цар Иван-Александър, че идвам от България за да го видя, че довечера заедно с колегите ми вече напускаме Лондон и това е единствената и неповторима възможност в живота ни да лицезрем този уникален български исторически паметник, нещо в строгата физиономия на британеца най-сетне се раздвижи. Той измъкна куп формуляри и ни помоли тримата най-добросъвестно да ги попълним, защото такива са строгите предписания, а междувременно позвъни по телефона и даде разпореждане на някого.

След дълго и напрегнато чакане Лондонското евангелие беше в ръцете ми. С трепет разлиствах този необикновен грамаден том. Той беше без скъпоценния си обков, но вътре всяка буква върху пергамента беше изписана с любов и вдъхновение, а стотиците миниатюри гreeха с великолепните си краски сякаш ръката на художника ги бе завършила току-що, а не преди цели шест века в престолния Търновград! Най-напред Цар Иван-Александър, царица Теодора, Иван Шишман и Иван Асен, по-нататък дванадесетте апостола, после Страшния съд... Такава красота и финес, вкус и разнообразие, толкова умело съчетание на тоновете и фино полагане на златното сред тях струяха от тези миниатюри, че смайваха окото и спираха дъха с изяществото си!

Когато се завърнахме при колегите си и още на гарата им разказахме за невероятния си шанс, всички ни гледаха с благородна завист, а композиторът Александър Танев само сподавено отрони: "Как не знаех да дойда с вас – тъкмо сега съм замислил да напиша творба, посветена на Търново!"

Голямото пеещо семейство на Академичния хор

Закърмена с любов към хоровото пеене по време на десетгодишното си участие в хор "Бодра смяна", веднага щом станах студентка се явих на конкурс и бях приета в колектива на прославения Академичен хор. Той беше вече лауреат и носител на златни медали от

световните младежки фестивали в Будапеща, Берлин, Букурещ, Москва и Виена.

На репетициите в зала 137 на Софийския университет беше възвущащo и интересно – нови колеги, нов репертоар, нови възможности за изяви у нас и в чужбина. Малко преди това хорът се бе завърнал от турне в ГДР, където бе изгряла звездата на новия солист Николай Гюзелев, студент във Висшето училище за изобразително изкуство “Николай Павлович”. Тъкмо огромният му успех тогава го окрили да започне уроци при проф. Христо Бръмбаров и да стане не след дълго едно от светилата на родната ни опера.

Оказа се, че това е прекрасна традиция в историята на хора. По различно време от неговите редици са излезли такива бележити певци като Борис Христов, Илия Йосифов, Димитър Узунов, Николай Гюзелев, Анна Томова-Синтова, Маргарита Лилова, Надя Афеян, Стефан Еленков, солистките на Софийската опера Райна Михайлова, Рени Пенкова, Галя Йончева и др.

Хористите бяха студенти от почти всички висши учебни заведения в столицата. Сред тях имаше представители на различни поколения. Но силното свързващо звено помежду им беше Ангел Манолов – основателят, несменяемият главен диригент на състава. Беше снажен, строен, с благородно посребрени коси, доброжелателен и внимателен към всеки хорист, всеотдаен като истински баща към своята скъпа първа рожба. Маестрото, както с любов го наричахме всички, дирижираше с изваян жест и голяма артистичност, изискваше от нас тънка нюансировка във всяка песен. Неслучайно в културните среди го тачеха и възприемаха като един от стожерите на българското хорово-певческо дело.

Равносметката на нашето поколение

През шестдесетте години Академичният хор излизаше на сцената в състав от 120 хористи и навлизаше в нов етап от своето развитие. Репертоарът му се усложняваше чрез включването на творби както от български композитори-класици и съвременници, така и от много чуждестранни автори, особено чрез задължителните пиеси от стари майстори и съвременни композитори, разучавани за конкурси в Италия, Великобритания, Германия, Австрия и др.

Заедно с Маестрото диригент на състава през тези години стана и композиторът Александър Танев – една необикновено надарена и енергична личност, която щедро отдаваше на хора своя талант и майсторство. Той възприемаше Академичния хор не само като прецизен инструмент за интерпретация на сложен и разнообразен репертоар от предкласиката до съвременността, но и като невероятно богата на възможности лаборатория за творчество. Част от най-хубавите му хорови творби се родиха тъкмо по времето, в което бе свързан с нашия хор. На пианато повече от три десетилетия неизменно беше всеобщата ни любимка Серафима Дятчин, музикант с огромна чувствителност, ярък талант и бляскави интерпретационни възможности.

Академичният ни хор беше навсякъде, където имаше празник на студентската младеж – в Аулата на Софийския университет, на връх Вола, на всички фестивали и конкурси на художествената самодейност в цялата страна.

Неговата слава бе вече прекрачила границите на родината и затова беше канен на много европейски младежки и студентски хорови празници, на концертни турнета и фестивали.

Многобройни са концертите в различни градове на Европа, в които пях с Академичния хор – в Москва, Торино, Дюселдорф, Прага, Берлин, Скопие, Кьолн, Грац, Битоля, Братислава, Ленинград, Охрид, Рига, Люблин, Нитра, Катовице, Букурещ, Краков, Бон и др. И навсякъде нашите изпълнения предизвикваха възторг и бяха оценявани както от музикалните специалисти, така и от публиката като сериозни постижения, като ярко доказателство за творческите способности на българските студенти, за авторитета на Студентския дом на културата и на българското певческо изкуство.

Към богатата колекция от отличия на Академичния хор моето поколение прибави ордена "Червено знаме на труда" (1963); златен медал и лауреатско звание от Втория републикански фестивал на художествената самодейност (1964); Голямата награда "Златният дракон", два златни и един сребърен медал от XXI международен музикален фестивал в Ланголен, Великобритания (1967); златен медал и грамота за високи художествени постижения на Третия републикански фестивал на художествената самодейност (1969); златен медал от X световен фестивал на младежта и студентите в Берлин (1973).

Една част от репортажа ми за конкурса в Ланголен възкресява картината на възхищение от нашите певчески завоевания през ония славни години:

"И сега, когато се връщам мислено назад, към разгорещените дни и часове на състезанието, не мога да забравя ония тържествени минути, в които след връчването на наградите цялата десетхилядна зала се изправи на крака и изпя два пъти в наша чест химните на фестивала и на Уелс. И оная разтърсваща овация след участието ни вечерта след награждаването с "Уелския дракон", с която публиката не ни пускаше от сцената. Тогава на фестивалния подиум ние изпяхме на бис "Родино мила". Тая дивна, красива и горда като Балкана мелодия беше съкровен израз на оная свята и чиста любов към отечеството ни, която в тия минути преливаше от цялото ни същество. Чрез прекарнатата мелодия, чрез порива на нашите сърца, чрез светещите ни сърца и очи тя преминаваше у публиката, магнетично я привличаше към нас и към оная далечна земя, чиито чеда бяхме ние...

"Зашеметяващо", "изключително", "разтърсващо", "магнетично", "внушително" – с такива думи боравеха всички, които даваха оценка на впечатлението, оставило у тях изпълнението на нашия хор..." (в. "Студентска трибуна", бр.1, 26.09.1967 г.)

А както научихме по-късно, един от членовете на журито, следил внимателно партитурата, записал в протокола след като чул "Леле моме" от Добри Христов в обработка на Александър Танев: "Жива песен.

Труден 11/8 такт. С много премеждия и много динамични знаци за спазване... Изключително изпълнение. Може ли човек да си представи да бъде по-добре изпято? Може, но едва ли..."

Едно творческо дело има шансът да пребъде, когато е заченато с любов и продължено с вяроност и всеотдайност от наследниците.

Когато Ангел Манолов и неговите русенски съученици, вече студенти в Софийския университет, се събират през есента на 1933 г., за да положат основите на Академичния хор, те правят първите си репетиции в недовършената сграда на Студентския дом – в стая без прозорци, дюшеме и осветление. После идва навременната и прозорлива подкрепа на Софийския университет, а от 1958 г. – и на Студентския дом на културата, в чийто състав Академичният хор продължава да бъде и до днес.

В Аулата на Софийския университет "Св. Климент Охридски" на 12 ноември 2002 г. отпразнувахме тържествено 90-годишнината на Маестро Ангел Манолов, чието име днес с гордост и обич носи хорът. На сцената беше поредното ново поколение хористи – нови лица, нови песни, нови надежди. Голямото пеещо семейство на Академичния хор продължава да живее и да твори. И това е най-силното доказателство за жизнеността на започнатото през далечната 1933 г. от Ангел Манолов и колегите му патриотично културно дело.

А Студентският дом на културата продължава да живее в спомените ни като вечен извор на таланти и светли надежди. Всички ние отивахме в него с желание и радост, обогатявахме се духовно, укрепвахме като творци и растяхме като искрени родолюбци. Дано и днешното поколение студенти обича своя Дом от сърце и получава в него творчески импулси за бъдещето!

април 2003 г.

Иван Тодоров

ОТ ТАНЦОВ СЪСТАВ КЪМ АКАДЕМИЧЕН ФОЛКЛОРЕН АНСАМБЪЛ

През есента на 1957 г. бях повикан в министерството на просветата и културата и ми предложиха да поема ръководството на студентски танцов състав, който щял да бъде част откриващия се Студентски дом на културата. Започнах да организирам състава веднага. Започнахме да работим и през 1958 г. по случай празника на 24 май направихме своя пръв концерт. Концертът се състоя в залата на Студентския дом. Затова ние считаме като рождена година на състава 1958 г.

В началото при подбора на хората събрах най-много студенти от Висшия институт за физкултура, сега – спортната академия. Основното ядро беше оттам. След това вече започнаха да идват студенти и от други висши учебни заведения. Общо през целия този период до днес съставът ни винаги е наброявал около 60 - 70 души добри изпълнители. Нямали сме възможност да поддържахме по-голям състав, най-вече заради това, че са нужни по-големи зали. Започнахме през 1958 г. и продължаваме вече 45 години.

Тогава в дома имаше отдел "Художествена самодейност", който пряко отговаряше и за нас. Имаше студентски домове в Пловдив, Варна, Свищов, Бургас, Стара Загора. Съществуваше постоянна връзка между централния дом в София и тези домове. Разменяхме си много гостувания помежду си. Провеждахме ежегоден преглед на студентската художествена самодейност. Той се организираше от споменатия вече отдел към дома. Оказваше се и методическа помощ на съставите в провинцията. Беше създадена добра структура за оказване на методическа помощ. Същевременно се организираха участия на творческите колективи извън България. Давахме консултации по костюмите и изобщо всичко, което е необходимо за съществуването на един състав.

Тогава репетирахме в същата зала, в която репетираме и в момента – зала 304 на третия етаж на Студентския дом. Там сме репетирали от първия ден до днес. Неизменно.

Докато работих на щат в операта, бях хоноруван ръководител на танцовия състав. След това обаче 15 години бях на щат в Студентския дом на културата. Оркестърът към ансамбъла, който се състоеше от около петима души, беше на хонорор, а някои от основните музиканти бяха и на щат. Винаги съм имал хоноруван помощник-ръководител. Костюми за състава се поръчваха специално, купуваха се и музикални инструменти. Всички народни костюми в гардероба на Студентския дом са правени в периода, когато ние започнахме работа. Направени бяха заради нашия фолклорен ансамбъл. Днес имаме запазени носии отпреди 30 години. Някои са поръчани специално за младежкия фестивал в Хелзинки. Винаги сме случвали на добри гардеробиерки. Те си вършеха работата с любов, бяха специалисти по костюмите, имаха отношение и

поддържаха гардероба. Може би няма състав и дом, който така добре да съхранява своите костюми. А това е голямо богатство.

Всичко това осъществяваше ръководството на Студентския дом на културата. Но никога не се съм имал трудности по отношение художествената свобода на ансамбъла.

Съставът имаше много богата, даже бих казал пренатоварена концертна дейност. Непрекъснато ходихме на концерти там по висшите учебни заведения. Организирахме концерти в различни региони на страната. Имахме специален автобус, с който пътувахме непрекъснато. Обикновено тръгнахме петък вечерта и се връщаме в неделя вечерта. Правихме по една обиколка в някой регион с три-четири концерта и се връщаме – уморени, но с приповдигнато настроение.

Имали сме безброй концерти. Там, където сме ходили, хората отново ни викаха. Имахме си фенове по самите селища. Като кажат, че чакат студентите, и цялото селище ни посреща. Студентите просто живееха с фолклора, с песните и танците.

Ще кажа, че за толкова години всички тези студенти, които са минали през фолклорния ансамбъл, всички до един се реализираха много добре. Имаме само един провал – едно момче не успя да завърши университета.

При нас се развиват много качества. Ние сме като едно голямо семейство. Всички идват на репетиции три пъти в седмицата по няколко часа, участват в концерти и турнета. Така се създава една дружба, едно приятелство, което те кара да имаш хубаво отношение към другия, към приятеля, към колегата. Учиш се на взаимно уважение – да бъдеш точен на репетицията, да не обидиш партньора. Това са човешки добродетели, без които никой не може. Е, понякога се случва и някоя разправийка, но всичко се урежда.

* * *

През годините репертоарът ни беше на много високо ниво. Но има и друго. В сравнение, например, с един заводски състав, самият състав от студенти е от друго тесто. Повечето от тях знаят езици. Когато става въпрос за участие някъде, където има чужди гости, канят именно нас, защото знаят, че ще създадат контакти. Студентите знаят да се държат възпитано, те интелигентни хора. И това може би караше тогавашните ръководители в комсомола, в партията да ни канят непрекъснато за участия.

Имаше един Иван от УБО, който отговаряше за културните програми. Сутрин, ако звънне някой в 8 часа, аз знам, че е той. И ми казва:

- Попе, довечера в едиколко си часа в еди коя си резиденция!

Аз малко се дърпам:

- Как ще ги събера за толкова малко време от пет висши учебни заведения!

Той обаче ми дава на разположение пет коли и ми вика:

- Тръгвай и внимавай, че после да не те карам да пишеш "Именувам се..."

И ние, разбира се, успяхме да съберем състава, да отидем и да се представим, където са ни казали. Дойде един момент, в който ми омръзна всичко това. Успях да ме оставят на спокойствие. Някъде около 1984 или 1985 г. в резиденция "Бояна" беше дошла някаква правителствена делегация. Ние отидохме малко по-рано там. Преди да започне официалната вечеря, ме среща генерал Кашев, тогава шеф на УБО, а до него върви Тодор Живков. И той се смее:

- Бай Иване, ще се прескачаме ли пак?

Бях измислил един танц, който е много ефектен. Там се получава нещо като прескачане на танцьорите. Леко се засегнах. После казах на оня Иван от УБО:

- Спри ни за малко!

Така малко поразредиха участията ни.

* * *

След създаването си студентският фолклорен ансамбъл е ходил двадесет и седем пъти само във Франция. Обиколили сме целият свят. Само в Русия не сме ходили. В бившия Съветски съюз посетихме само Беларус. Много пъти съм се обръщал към ръководствата и на дома, и на комсомола – да отидем в Москва. Но те все на Запад ни пращаха.

Тогава имаха връзки с някаква френска студентска организация, която всяка година организираше международни студентски прояви. Обикновено в Париж. Ние имахме постоянно присъствие там. Освен това имахме импресарио във Франция – мадам Ришар, която ни канеше всяка година.

Веднъж в Турция се случи нещо интересно. Ние бяхме първият български състав, който отиде там за пръв път по време на военната хунта, когато отношенията между България и Турция бяха изострени докрай. В Турция след първия концерт спечелихме наградата на публиката в Открития театър в Истанбул. Публиката стана на крака. След фестивала ни поканиха да останем. Отидохме в азиатската част на страната. Пресякохме цяла Турция, навсякъде изнасяхме концерти. Бяхме посрещнати много добре. Тогава не ни придружаваше представител на нашата Държавна сигурност. В Измир ни поканиха да изнесем концерт и на някакви войници. Изпратиха автобус, с който пътувахме повече от два часа. Аз малко се притесних. Все пак носех отговорност за момчетата и момичетата. Накрая пристигнахме в някакъв военен палатков лагер, но подреден и чист като аптека. И изведнъж срещу нас изникна един грамаден ресторант-градина. В негa – пълно с генерали. Разбрахме, че сме в някакъв щаб на НАТО. Пригответиха ни маса. Танцувахме, играхме. Първо ми бяха казали, че ще изнасяме концерт пред войници. Не ми казаха, че отиваме в щаб на НАТО. Но всичко мина добре. Само че аз си мислех: "Като се върна в България, как ли ще ме карат да пиша "Именувам се..."

Но, слава богу, после нямах никакви проблеми. Все пак в България се чудеха как е възможно да ни поканят на такова място.

След това отидохме в Гърция. Водеше ни Николай Дюлгерев, секретар на комсомола. С нас пътува и един представител на МВР, на

Държавна сигурност. Трябва да кажа, че беше изключително културен човек, добре знаеше гръцки език. Голямата ни изява пред публика беше в Атина. На стадион пред 30 000 души. На този концерт присъстваше и Микис Теодоракис. Бяха ръкопляскания, викове:

- Дружба! Приятелство!

След концерта запалиха факли. Като отивахме към автобуса, гърците вдигнаха българските танцьори на ръце. Падаха костюми. Помислих си, че може да изчезнат. Но след фурора нищо не беше пипнато.

Нашият представител от ДС, който много добре знаеше гръцки, и един гръцки полицаи, който пък знаеше български, заедно с мен седнаха в едно бистро. И двамата знаят езиците, но се крият. По едно време аз доста нетактично викнах:

- Я слушайте, единият знае български, а другият знае гръцки – хайде да не се мъчим и да си говорим нормално!

Двамата се разсмяха. Те си знаеха, че са колеги в съответните министерства. Последният ден, когато си тръгнахме за България, гръцкият полицаи подари на всички по една малка амфора. Тогава нашият полицаи каза:

- Попе, аз има тук едни пари, хайде да слезем да купим нещо на танцьорите! Ще кажат този грък ни зачита, а нашият българин – не.

И той купи на всички по един подарък.

След това ходихме в Испания. Там три дни ни дадоха почивка, държаха ни само на ядене и пиене. Питам мадам Ришар, която организираше участието ни

- Кога ще играем?

Тя мълчи. Един ден ни казаха, че следобед ще имаме концерт извън града. Откараха ни в една току-що завършена спортна зала на сред полето. Явно още дори не беше открита. Ние се облякохме. Публиката започна да пристига. След първата част на концерта дойде мадам Ришар и ни каза, че организаторите искат предварително да видят програмата до края. Мислели, че можем да направим някаква комунистическа пропаганда, да развеем знамена и прочие. Впрочем, китайците тогава правеха такива неща. Но после като видяха, че е представяме чист фолклор, дадоха ни зелена улица. Тръгнахме из цяла Испания и направихме жесток фурор. Постигнахме голям успех.

В Турция ходихме по време на хунтата, в Гърция – когато бяха черните полковници, в Испания – по време на Франко. Бяхме първият състав от България, който отиде в тези държави. Винаги тръгнахме с известно напрежение, не знаехме как ще ни посрещнат. Не се познавахме, имаше политическо напрежение. Но винаги спечелвахме приятели.

* * *

Много често по 8 декември в Студентския дом идваше Тодор Живков. Той обичаше българското хоро. Това не беше само демонстрация, наистина го обичаше. На студентските празници

празничната вечеря с политбюро на БКП многократно се е провеждала в Студентския дом на културата.

Спомням си един интересен случай с основен участник Академичния хор. Бяхме долу в старото барче в подземиеето. Седяха членовете на Политбюро, на ЦК на комсомола и други. Хорът изпя две-три песни, ние изиграхме нещо. Ангел Манолов уж на шега попита Тодор Живков дали могат да изпеят още една песен. Той казва: "Пейте!" Тогава Ангел Манолов даде знак и хорът започна да пее "Край Босфора шум се вдига..." А тази песен беше негласно забранена. Всички на масата се стъписаха. Но изведнъж Тодор Живков стана и започна да пее заедно с хора. След него всички станаха на крака и запяха. Оттогава тази песен започна отново масово да се пее. Оттогава се запя по-често и "Велик е нашият войник..."

Още един случай. Трябваше да пътуваме с ансамбъла за Испания с автобуса на министерството на просветата. Преди това бяхме на лагер в младежкия център в Приморско. Двадесет дни се подготвихме там. В София уж всичко беше готово. По същото време обаче излязло решение на Политбюро, че секторът висше образование минава от просветното министерство към комитета за наука и техника (тогава с шеф Начо Папазов). И министърът казва: "Нека Папазов да ми осигури автобус."

Една сутрин звъни телефонът в Приморско, викат ме от плажа и човекът, останал в София да урежда пътуването, ми казва, че вървим към провал, защото нямаме автобус. Казвам му да потърси някой, но в ЦК на комсомола нямало никой – лятно отпускарско време. В силния си афект му креснах:

- Ако трябва и Тодор Живков ще намерим!

Това го казах в смисъл, че на всяка цена трябва да намерят някого, който ще разреши проблема. Нямах предвид да търсят точно Живков. Но те наистина му се обадили. Попадат на Милко Балев и му казват каква е работата. И Тодор Живков ни определя среща същата вечер в 17,30 часа. И мен ме викат спешно. Веднага се метнах на колата и пристигнах в София. Отдохме трима души – аз, една народна певица и един солист. На влизане, от напрежение, солистът се спъва в килима и направи страшен плонж на пода. Тодор Живков започна да се гръмогласно да се смее. Почерпи ни с бонбони и боза и ни попита какво става. Започвах да се извинявам, обясних му случая. Той повика Балев и му каза да помоли от негово име министъра на просветата да ни даде автобуса. Ако министърът откаже, да се даде мерцедеса на политбюро. Казах му, че такава замяна не е възможна, защото всички данни вече са регистрирани. Той пак се изсмя силно. Попита:

- А като пътувате, къде ще почивате по пътя?

Отговорих му, че не почиваме, че спим в автобуса по пътя. Той се смая: как може да не почиваме. Обяснях му, че така пътуват всички колективи. Тогава той нареди на Милко Балев да не излиза в отпуск, докато съставът не тръгне от София. Дадоха ни 3000 долара, за да има къде спом по пътя.

Тодор Живков ухажваше ансамбъла. Даже даде софийско жителство и квартира на двама наши танцьори. Техните деца сега играят също в ансамбъла.

* * *

Участвали сме в три световни младежки фестивала – в София, в Хелзинки и в Берлин. Първото ни участие в Хелзинки имаше конкурсен характер. Статутът беше такъв, че професионалните състави се състезаваха отделно от самодейните. Тогава водач на делегацията беше Иван Абаджиев, първи секретар на комсомола. След изпълненията ни чакахме цяла вечер да дойде решението на журито. Наш представител в него беше Дженов. Той се върна късно и каза, че заседанието се е отложило, защото нас искат да ни наградят със златен медал, но в категорията за професионалисти. Ние сме самодейци, но журито не вярва, че сме самодейци. Трябваше да се намеси и Иван Абаджиев, за да докаже, че не сме професионален ансамбъл и да си получим златен медал не като професионалисти, а като самодейци.

През 1968 година директорът на Студентския дом на културата Янаки Русев водеше групата за конкурса в Дижон. Някъде по пътя за Франция се случиха събитията в Прага. Пристигайки във Франция, видяхме, че вестниците гъмжат от новини. Дори пишеха, че българските войски навлезли и в Румъния. Ние тънехме в неизвестност. В Дижон ни настаняха в едно общежитие, в което нямаше нито топла вода, нито пък някой се интересуваше от нас. Напълно ни изолираха. Бяхме обявени за окупатори. Нито една делегация не демонстрираше симпатия към нас. А домакините все едно, че се бяха изпарили.

Ден преди откриването на фестивала Янаки Русев ни събра да обсъдим какво ще правим в тази ситуация. И решихме да си съберем багажа и да си тръгнем за България. Тъкмо решаваме това, пристигна нашият посланик в Париж и отсече:

- Никакво връщане! Слизайте долу и се гответе за участие!

По това време излезе и декларация на френския външен министър, в която казваше, че събитията не променят отношенията между България и Франция. И веднага нещата се промениха. Участваме във фестивала. Дори на другата вечер главният организатор заведе целия състав на бар.

* * *

Незабравимо беше гостуването ни в Мексико (може би 1979 или 1980 година). Първо отидохме в Мексико, после оттам в Куба, а след това – от Куба пак в Мексико. Тогава в Мексико Богомил Герасимов беше български посланик. Тогава присъстваха Людмила Живкова с мъжа си. Двата ни концерта в Мексико бяха пред двама различни мексикански президента. Първият се състоя в последните дни от мандата на Ечеверия, а вторият концерт – в първите дни на Хосе Лопес Портильо.

На първия концерт докарахме публиката до възторг. Няма никога да забравя как президентът Ечеверия стана на крака и извика:

- Вива България!

И цялата публика повтори:

- Вива!

След това една малка група отидохме в българското посолство, което беше току-що открито в някаква красива вила, проектирната от голям мексикански архитект. Мексиканското УБО беше оборудвало цялата вила. След концерта присъствах на този прием. Възхитен от всичко, Ечеверия каза:

- Какво мога да направя за приятелския български народ? Ето, като скромен подарък, даряваме всичко това на българското посолство и на България!

После, при втория концерт пред новия президент Хосе Лопес Портильо, трябваше да играем на дипломатически прием отново в резиденцията на българския посланик. Първо ме заведоха да видя сцената. Там видях огромна палма, за която казах, че ще ми пречи. Казах, че ще я преместят и я преместиха. Вечерта играхме. След това целият дипломатически корпус отиде долу на коктейла. Ние тъкмо отивахме да се преобличаме, когато посланикът Герасимов дойде и ни каза:

- Какво правите! Идвайте веднага всички долу!

Аз му казах, че сме потни и уморени, но той пак настоя да слезем. Подчерта, че за пръв път протоколът се нарушава от президента и всички артисти се канят да се включат в коктейла. Ние слязохме доволни долу, единствено бяхме малко натъжени, че нямаше алкохол. Той беше забранен в Мексико.

Едно от турнетата ни във Франция съвпадна с 9 септември, тогавашния български национален празник. В Руан решихме да направим дефиле по улиците. Уведомихме домакините и те разрешиха, нямаше никакъв проблем. Дори пристигна полицейска кола да ни придружава. Тръгнахме из града и от време на време спирахме и изнасяхме малък концерт. Изигравахме по един танц и продължавахме по маршрута си. Помня, че на централния площад се събра много народ. На другия ден във вестниците на първа страница бяха публикувани наши снимки и пишеше: "Руан празнува като български град националния празник на България".

През последните 45 години турнетата ни в чужбина са повече от 120. Само в Австралия не сме ходили. Е, и в Антарктида.

7 февруари 2003 г.

Борис Филчев

АКАДЕМИЧНИЯТ ФОЛКЛОРЕН АНСАМБЪЛ – ОТ 60-ТЕ ГОДИНИ ДО ДНЕС

Когато през есента на 1963 г. дойдох да следвам в София, един ден срещнах край паметника на Патриарха бивши колеги, с които преди това в казармата участвахме в танцовия състав към военното поделение в Крумово. Видях Славейко Челебиев (той ми беше отделен командир) с едно хубаво яке. Тогава якетата бяха неописуем лукс. Попитах го:

- Браво бе! Откъде е това яке?
- Лятото ходих във Франция.
- Как така във Франция!
- Бях там с танцовия състав на Студентския дом на културата.

Зяпнах. А той ми вика:

- Искаш ли да танцуваш?
- Искам.

И в един понеделник отидох в Студентския дом. Там заварих главния художествен ръководител на танцовия състав Иван Тодоров и помощник-ръководителя Валентин Русецки, който е покойник. Явих се на конкурс. Тогава всички танцьори се приемаха с конкурс. Накараха ме да изиграя няколко неща. Аз ги направих. Валентин Русецки ми каза:

- Много хубаво играеш, но играеш като котка – леко стъпваш.

От тогава до днес съм в Студентския дом.

В ръководството на танцовия състав влязох почти веднага. Още в самото начало започнах да се занимавам с реквизита, с организацията на цялото оборудване. Едновременно танцувах и отговарях за спазването на дисциплината и правилата. През 1990 г. станах мениджър на Академичния фолклорен ансамбъл.

В началото танцовият състав беше на издръжка към комитета за висше образование, после – към ЦК на комсомола, а в края на 1989 г. беше първият творчески състав в Студентския дом, който премина на самоиздръжка. Обикновено Студентският дом винаги е помагал на всички студентски колективи. Всъщност домът осигуряваше технически ансамбъла – купуваше оборудване, поръчваше народни носии. Затова днес гардеробът на Студентския дом е толкова богат.

* * *

Може да се каже, че нашият танцов състав беше нещо като почетен член на резиденция "Бояна". Редовно ни канеха да танцуваме там пред чужди държавни глави – Караманлис, Агата Барбара и кой ли не... Нас ни ангажираше Иван Райков от УБО. По-точно, той буквално ни диктуваше: "Тръгвайте!" За това, разбира се, не получавахме пари. След вечерята на първенците минавахме по масите и обирахме останалото хубаво ядене. Това ни беше наградата!

В Студентския дом на културата идваше самият Тодор Живков. Около 8 декември изнасяхме концерт в негово присъствие. Местата за

развлечения бяха в подземието на сградата – стол, клуб, бар. Там можеха да влизат само членовете на колективите към дома. Ако не си член, трябваше да използваш големи връзки за да те допуснат. Имаше и охрана. Всеки творчески състав си набелязваше една дата около 8 декември, когато организираше празненство в своята репетиционна зала. На това празненство идваха студенти от всички други състави и ставаше голяма фиеста.

Мога да призная, че Студентският дом е мой втори дом. Много често, когато ходя из София, изведнъж – без да искам – се озовавам пред Студентския дом. Ако не мина оттам, нещо ме гложди, не мога да се успокоя.

От ръководителите на Студентския дом на културата най-много помагаша на танцовия състав Стефан Енчев и Янаки Русев. Също и Борис Семерджиев, който допринесе за богатото оборудване. Ще посоча и Ганка Константинова. Почти всички директори бяха добре разположени към танцовото изкуство. Само един беше малко по-резервиран – Геннадий Геннадиев, който играеше малко повече на голям комсомолец и се отнасяше с някакво раздражение към фолклора. Ще отворя една скоба. Една година пътувахме за Франция. Геннадиев – водач на групата. Точно в 12 часа по обед на 2 юни се случи да преминаваме през някакъв френски град. По същото време в България виеха сирените. Геннадиев изведнъж нареди:

- Спри автобуса! Надуй клаксона! Всички да се изправят!

Клаксонът на автобуса нададе оглушителен вой. Ние застанахме прави на пътеката и между седалките. Французите отвън се ужасиха: Какво става! Непознат автобус спрял и надава вой, а вътре стоят като замръзнали някакви хора! Тази гледка запомних завинаги – докъде може да доведе крайният фанатизъм.

* * *

Първото турне зад граница с мое участие направихме през 1964 г. в Скопие – веднага след голямото земетресение в Македония. Отидохме там през пролетта. Гостувахме на института "Мирче Ацев". След известно време те ни върнаха визитата.

През август 1965 г. отидохме в Турция. Това беше първата българска културна делегация, гостуваща в Истамбул след 1944 г. Участвахме във фестивала, организиран от френския колеж Галатасарай. Сред участниците бяха състави от Унгария, Съветския съюз, Франция, Израел и т.н. Водач на нашата група беше Мишо Димитров – първи секретар на комсомола на Кремиковци. От МВР бяха пратили майор Михов. Преминавайки турската граница, той ни каза:

- Дотук бях представител на МВР. Оттук нататък съм ваш преподавател.

Мъжете от всички състави (без руснаците, които спяха в посолството или консулството си) бяхме настанени заедно на един етаж в общежитието на Галатасарай. В началото другите се държаха доста резервирано към нас, българите. Когато отидохме да подготвяме нашия концерт в един театър, почти никой не ни помогна. Сами пуснахме

осветлението на сцената, подредихме си всичко. Атмосферата беше много тягостна. Запомнил съм, че за да се отпуснем, Иван Тодров нареди:

- Всички преди концерта да изпият по петдесет-сто грама ракия!

Но когато концертът започна, веднага се подеха невероятни овации. Постоянни бисове! Сред публиката присъстваха много български турци, които ни симпатизираха. Певицата Мария Чолакова грабна сърцата на всички с родопските песни, а направо взриви залата с "Мария, чайшукарие".

След този концерт отношението към нас коренно се промени – общуването се отпуши. Видяха, че сме хубави хора и дори ни поканиха – нас и унгарския състав – на турне из Турция. Бяха ни организирали концерти в няколко турски града. В град Орду – градът на лешниците – не ни пуснаха, докато всички жители не видят програмата ни – играхме два или три концерта.

В Измир се случи нещо необичайно. Там ни казаха, че след редовния концерт трябва да се представим и пред някакво военно поделение. В началото се стъписахме. Организаторите на турнето заявиха, че участието ни е наложително. Ръководството на състава се събра и реши да участваме. Взеха ни с два зелени военни автобуса и ни отведоха в някакъв лагер. Сред публиката имаше по-малко войници и повече офицери. Това беше база на шести американски флот. След концерта ни храниха и поиха, колкото можехме да понесем. Цяла вечер останахме там. Стори ни се много интересно, но после в България изобщо не се хвалихме къде сме били.

Спомням си, че бяхме главни участници в българската културна седмица в Мексико и Куба през 1976 г. Първо пътувахме с български самолет до Париж заедно с детския радиохор на Христо Недялков. Там изчакахме три дни и продължихме с полет на "Еър Франс" до Хюстън. Оттам продължихме за Мексико. Хотелът ни беше на улица "Реформа", дълга 48 километра. Направи ми впечатление, че на репетициите някои от танцьорките пушачки припадаха, заради високата надморска височина и разреждения въздух. На нашия концерт присъстваха президентът Ечеверия, новоизбраният президент Портильо и Людмила Живкова с Иван Славков. Първата част правеше детският радиохор, а втората – танцовият състав при Студентския дом на културата. С тази програма обиколихме няколко мексикански градове.

След края на седмицата с два правителствени самолета ни откараха в Куба. Там на концерта ни успя да дойде само Раул Кастро. Фидел Кастро не ни видя. Към програмата се присъединиха група "Тоника" и няколко солисти от софийската опера. След концерта ни в Хавана отново дойдоха мексиканските самолети и ни взеха обратно за Мексико. По време на полета симпатичните пилоти дори включиха машината на автопилот и се присъединиха към нашата веселба. В Мексико изнесохме специален концерт в президентската резиденция. Портильо вече беше встъпил в длъжност. След изпълнението той лично ни покани да се присъединим към гостите на неговия коктейл. По-късно заснеха нашата програма за телевизиите от цяла Латинска Америка. На

връщане при кацането в мъглата на летище "Орли" в Париж се случи малък инцидент – един от големите сандъци на групата се беше разбил и някои неща изчезнаха.

Турнето ни през 1969 г. в Англия, Белгия и Холандия съм запомнил с пътуването с "Ориент експрес" до Мюнхен, после – на друг влак до Остенде, оттам – с ферибот до Дувър, с влак до Лондон и накрая с друг влак – до Единбург. При пътуването забелязах колко много чехи бягаха към Англия. Тъкмо се бяха случили събитията през 68-а година. Турнето ни започна от Единбург и продължи надолу през десетина града на Англия, Холандия и Белгия. Всяка вечер изнасяхме поне по един концерт в различен град. На връщане на гара Белград изчезна личния багаж на много хора.

* * *

Макар и рядко, при нашите турнета се случваше някои от студентите да останат в чужбина, т.е. да емигрират. Най-масовото оставане се случи в Израел през 1990 г. Там останаха петима души. При това турне имахме големи проблеми още при пътуването. Автобусът на Студентския дом закъса при Благоевград. И какво да правим сега? Решихме да направим абсолютно нарушение. Шофьорът и аз тръгнахме обратно за София, откъдето докарахме друг автобус. Разменихме номерата на автобусите в Благоевград и продължихме. С ферибота от Гърция продължихме към Израел. Така с чужд автобус, който носеше регистрирания номер на нашия автобус, стигнахме Хайфа. Концертите ни минаха чудесно. В деня преди тръгването обратно петима души от ансамбъла съвсем открито си поискаха паспортите и заявиха, че искат да останат. Добре. Останаха. По-късно четирима от тях се върнаха.

Знам, че преди 1989 г. едно момиче беше останало във Франция, може би в началото на 60-те години. Преди няколко години – през 1998 г. – друго момиче остана в Англия. То си тръгна още по средата на фестивала, когато тъкмо бяхме направили силно впечатление с добрата си програма. Медиите шумяха за нас. Затова аз през цялото време обяснявах на организаторите, че съм пуснал момичето до Лондон да види свои близки. Искях да запазя авторитета и на състава, и на Студентския дом. Накрая, когато си тръгнахме окончателно от фестивала, пак ме попитаха къде е момичето. Аз пак излъгах:

- Момичето ще ни чака в Лондон и ще я вземем от там.

Разбира се, знаех, че тя няма да се върне. После на митницата в Дувър просто я зачертах в списъка. Проверяващият митничар погледна листа, вдигна глава, преброи хората и каза, че всичко е точно. Нищо не забеляза.

* * *

През есента на 1977 г. тръгнахме на турне във Франция и Белгия с автобус. Шофьор беше бай Нено. През сръбска територия пътувахме нощем в напълно непрогледна мъгла. Тъмно, мочурливо време. В автобуса – весело настроение, песни, пиене... В един момент на някой от музикнатите му се препикало и казал:

- Бай Нено, отбий малко...

Бай Нено отби вдясно – уж му се видяла някаква площадка. И изведнъж като че ли потънахме, сринахме се някъде. Какво се оказа? Тогава се строеше магистралата Ниш – Белград. И от страни на пътя бяха направили големи ровове. Ние потънахме в един от тях. По чудо автобусът не се беше обърнал!

Излязох навън – тъмница и кал. Изпълзах нагоре по рова да търся помощ, но нищо не виждах. Цялата нощ престояхме в пропастта. Стана студено и постоянно припалвахме автобуса, за да не умрем от студ. На сутринта пак изпълзах нагоре и срещнах сръбски милиционери. На моя вопъл, че в мъглата сме хлътнали в рова и трябва ни помогнат, те ми отвърнаха:

- Овде е патот, вие що тражите долу!

И си заминаха. Косата ми побеля окончателно. Бързахме за концерт в Брюксел, а вече бяхме пресрочили всички възможни срокове. По едно време спряхме български тир, който с едно въже и триста мъки ни измъкна. Излязохме от пропастта целите в кал. Одеяла, дрехи, всичко – кал. Добрахме се до Унгария. Бяхме свършили нафтата и в Сегед срещу две бутилки коняк заредихме малко нафта.

Когато стигнахме в Брюксел в хотела, дойде една волга от българското посолство.

- Кой е Борис Филчев? Елате с нас в посолството, трябва да обясните защо зкъсьняхте.

Отидох. Там виждам Александър Фол – тогава министър на просветата. Пита:

- Защо закъсьняхте за най-важния концерт?

- Първо, още в България ни забавиха паспортите. Второ, едва не загинахме в Югославия...

Разказах му премеждието. Тогава той поомекна и поръча по кафе. Така ми се размина да давам писмени обяснения.

Сега си давам сметка, че е почти невъзможно да се разкаже всичко интересно за Академичния фолклорен ансамбъл, то трябва да се преживее.

12 март 2003 г.

Илия Тезгерев

ТАКА СЪМ ПАЗИЛ ТОЗИ СТУДЕНТСКИ ДОМ!

През месец септември 1962 година започнах работа в Студентския дом като театър-майстор. Работата ми беше свързана с обслужване на сцената и салона, където в момента играе Младежкият театър. Тогава към Студентския дом на културата имаше озвучители, осветители, театър-майстор, сценичен работник. Всички ми бяха подчинени. На щат работихме четирима души. Когато имаше по-големи мероприятия, вземахме да ни помагат студенти, които за това получаваха малко пари. В дома се провеждаха не само театрални представления. Изнасяха се и концерти – от танцовия състав, от Академичния хор, от Студентския симфоничен оркестър, от естрадният състав, от пантомимата...

Всичко те съставяха сборна програма и изнасяха големи концерти. Тези концерти бяха безплатни за студентите. Салонът беше винаги пълен. Имаше и кино, което запълваше свободното от други мероприятия време. Вместо салона да е празен, вземахме филми. Правеха се много кинолектории само за студенти. Те се водеха от преподавател, който разказваше историята на филма, след което започваше прожекцията.

* * *

Проблемът на сградата на Студентския дом винаги е бил горе-долу един и същ. Винаги нямаше пари за ремонт. Молахме се на министерството на просветата, на Комитета за младежта и спорта. Отпускаха ни малко средства, за да поддържаме сградата. Още тогава стоеше сериозно проблемът с подпочвените води. Имахме две помпи за изсмукване на водата, които все се повреждаха. Имаше и етажно локално парно, което беше на въглища, с назначен параджия. Когато беше необходимо, пускахме парното. Долу, в мазето се събираше много сгурия от парното. През лятото вземахме няколко студенти, които вместо да ходят на бригади, помагаша. Тук ги хранехме, те гледаха филми и концерти, а през работно време изкарваха цялата сгурия навън. Беше трудна работа, не ставаше бързо – за месец, за два. След години магнахме старото парно от ламаринени радиатори и сложихме чугунени. Парното мина на централно отопление чрез ТЕЦ, направи се и абонатна станция.

* * *

Студентският дом се изпълваше с най-много хора по време на фестивалите. Организирах се летни и есенни национални и международни фестивали. Идваха студенти от чужбина. Посрещяхме ги, подсигурявахме им храна, спане. Те репетираха и после се състезаваха помежду си във всички изкуства. Домът се изпълваше и по време на големите чествания на художествените ръководители: дирегента Алипи Найденов чествахме званието "заслужил артист", а на ръководителя на фолклорния ансамбъл Иван Тодоров – "народен артист". Спомням си, че

на сцената беше изложен голям портрет на Иван Тодоров. След концерта на сцената изнесоха над сто кошници с цветя. Това се случи около 1975 или 1976 г. В Студентския дом се провеждаха и почти всички партийни събрания и конференции на столицата. Просто ползваха салона. Всичко по-значимо се случваше при нас. Затова все пак ни отпуснаха средства, за да го поддържаме.

* * *

Затварянето на сцената на Студентския дом от пожарната стана към 1970 г. До това се стигна постепенно. В началото идваха офицери от пожарната, които правеха предписания, че сцената е дървена и трябва да ѝ се направи реконструкция. Предписанията вървяха едно след друго. Накрая дойде един младши-лейтенант – пожарникар и пак издаде предписание. Минаха два-три месеца, той отново дойде и повтори същото. Предупреди, че ще затвори салона. Нашите шефове си мислеха, че това не може да стане. Обаче младши-лейтенантът се появи един ден и запечата всички табла по сцената. И край. Не можеше вече да се проведе мероприятие. Спомням си, че тогава дори се задаваше някакво годишно партийно събрание. Щяха да идват от Политбюро. И започнаха да се чудят какво ще правят. Една делегация се вдигна и отиде при генерала – най-висшия човек в пожарната – запозна го с положението и му се примоли да отвори салона.

После ми разказваха: Генералът се хваща за главата и вика онзи младши-лейтенант. А младши-лейтенантът му обяснява, че не може нищо да направи, след като положението е такова и че, ако генералът реши, нека сам подпише и да поеме отговорността за разпечатването на салона. Тогава генералът се обръща към всички и ги пита да кажат другарите какво да се направи. Е, за да не пропадне онова голямо мероприятие, той изпрати двама дежурни пожарникари да го подсигурят. Но като мина събранието, отново дойдоха и запечатаха всичко. Спряха дейността на салона на Студентския дом. Отпуснаха някаква сума за ремонт, но въпросната сума не се употреби навреме и в края на годината се върна на държавата. След това чакахме новия бюджет няколко месеца. И пак се отпусна сума, но работата не вървеше. Майсторите работеха бавно, взимаха си заплатите и не си даваха зор. Това продължи цели четири години, което се равнява на един студентски випуск.

Така, според мен, студентите започнаха да отвикват да идват. Друга причина за отлива е, че повечето студенти бяха на "4-ти километър" на квартири. През тези години се създаде и студентското градче, направиха нова, хубава база в градчето и студентите предпочитаха вече да остават там. По този начин Студентският дом малко се изолира. Но независимо от всичко, той си остана Централен студентски дом на културата. Когато идваха гости от чужбина, не ходеха в зала "Христо Ботев" в студентския град, а идваха в Студентския дом.

* * *

Студентският дом винаги е процъфтявал като културно средище, защото тук имаше много художествени колективи. Освен всички

изброени до тук, имаше фотоклуб и киноклуб, които сами правеха филми. А тези филми се гледаха. Имаше театрални представления на студентите, за които те често сами си пишеха материалите. Ние само им подготвяхме технически сцената, според техните искания. Така се създаваше студентския театър. Съществуваше и драматичен, и сатиричен театър. Големи четения правеше литературният клуб "Димчо Дебелянов". Салонът беше пълен. Спомням си, че долу на сцената пред студентска аудитория са идвали да четат стихове Дамян Дамянов и Валери Петров.

Според мен, за Студентския дом най-много направиха Стефан Енчев и Димитър Данев. Това са двама от директорите. Те направиха страшно много, защото се интересуваха от Студентския дом. Вършеха си работата. Викали са ме и нощем. Понякога репетициите продължаваха до 1 - 1,30 часа през нощта. Аз само преспивах няколко часа и пак в шест сутринта започваше нова репетиция. Когато имаше кинолектории или даваха някой стар, хубав филм, в салона се побираха около 500 души, а навън чакаха още 1500. Вратите бяха пред скъсване. Правеха хубави концерти. Салонът пак беше претъпкан. Тогава и по телевизията нямаше какво толкова да се гледа. На живо да се види спектакъл, беше голямо събитие.

Тодор Живков идваше в Студентския дом на всеки 8 декември. Правеха събрание, той се срещаше със студенти. Случи се и един куриоз с него. Един път, докато Тодор Живков беше тук, токът угасна. Всички замръзнаха неподвижно. Имаше един осветител, който каза "Бързо да направим нещо, че ще ни обесят!". След три-четири минути светна. Тодор Живков през цялото време мълчеше. След това нямаше наказания. Стана ясно, че от натоварването е станало късо съединение. Не беше по наша вина.

* * *

Долу в подземиято на Студентския дом имаше сладкарница. На масите в нея идваха студенти и играеха шах. В един коридор беше разположена и маса за тенис. Долу действаше и международен студентски стол – менза. Така се водеше той: стол за чуждестранни студенти. Е, и българи влизаха в него, от тези, които бяха активисти. Даваха им бележки, с които влизаха. Постепенно сладкарницата се разрасна и стана хубаво барче. Това барче просъществува докато не смениха управителя му.

Една сутрин към 4,30 часа ме събуждат в къщи и ми казват, че Студентският дом гори. Веднага идвам и заварвам шест пожарни коли отпред. Барчето се запалило, а пламъците обхванали и стола. Така изгоря половината кухня и половината помещение на стола. Казваха, че управителят на барчето имал да дава 34 000 лева (тогава това бяха много пари) и заради това, уж нарочно бил го запалил. Мисля, че този човек после влезе в затвора. Така се разтури студентският стол – около 1973-1974 година. Тогава дадох пари, разчистиха поразите в стола и барчето и направиха ресторант. ЦК на Комсомола го направи. Ресторантът работи една година под диктовката на ЦК на Комсомола.

Но още преди 10 ноември 1989 г. се появи някой си Соломон Анжел и от Комсомола заключиха договор за ресторанта с него. Анжел започна да го ремонтира, да кърти здраво. Аз съм го питал защо разваля хубавото заведение, а той вика, че иска нещо по-различно. В един момент му свършиха парите и не можа да направи заведението, то стоя една година празно. После дойдоха отнякъде още пари, довърши ремонта на ресторанта и го пусна да работи. Но Анжел започна да се занимава с по-големи работи и стана така, че фалира.

* * *

Така съм пазил този Студентски дом! Особено един роял! Като видех как някои влачат рояла по пода, ставаше ми лошо. Защото този роял дойде от Италия. Алипи Найденов го докара оттам. Винаги сме го държали на три метра разстояние от парното, защото такива бяха предписанията. Носили сме рояла на ръце по сцената. А веднъж като видях, че го бяха дали на някакви виетнамци да го носят, а на тях им е тежко и го бяха обърнали – щях да умра!

3 февруари 2003 г.

Милуша Божинова

**НАЙ-ХУБАВАТА ЧАСТ ОТ ДЕНЯ МИ
БЯХА РЕПЕТИЦИИТЕ В "СТУДЕНТИНА"**

Т.Е. "10+20+10 назад, когато си млад ..."

Из "Честна мускетарска"

Валери Петров

Не можех да рецитирам, не можех да казвам басни, а това бяха условията за приемане на нови актьори в драматичния театър на Студентския дом.

Влязох на изпита в зала 310, примряла от вълнение. Срещу мен седеше режисьорът Андрей Михайлов и тридесетина актьори, които ме гледаха втренчено. Никой не говореше. Андрей Михайлов ми каза:

- Кажете баснята.

Знаех си, предварително, че ще закъсам с текста. И закъсах.

- Мога ли да погледна как беше по-нататък?

- Къде Ви е текста?

Показах им лявата си ръка, на която по пръстите и дланта бях написала късичката басня. Всички се разсмяха и Андрей Михайлов ми каза:

- Сядай тука.

И до сега съм тука. Репетирам в 310-та.

Прищипулникът ми беше в пиесата на Арбузов "В деня на сватбата".

Имах три реплики. По цял ден ги репетирах. Наградата ми бяха думите на А. Михайлов:

- Да знаеш, че няма голяма и малка роля, има къса и дълга.

Той репетираше до четири часа сутринта на сцената и когато някой придремваше, Андрей чупеше някой стол и викаше:

- Гледай, какво правят и другите!

Голямо чупене падна, но си заслужаваше да играя с актьори като Панайот Влахов, Атанас Зангов, Мишо Бояджиев, Мамаша...

Първите, които през 1958 г. създават драматичния театър на Студентския дом на културата – София.

Страхотен екип бяха! И до сега, когато и да викам за помощ – идват.

Андрей замина за провинцията и на негово място дойде най-хубавият човек в моя живот – кинорежисьорът Людмил Кирков. Тих и неразговорлив на пръв поглед. С много любов и добрина Кирето ни въведе в голямата магия на театъра. Стъпка по стъпка. Работехме пластика, техника на говора, етюди. Завладяваща сила бе таланта на Кирето. Петте години с него бяха моя ВИТИЗ. ВИТИЗ за актьорско майсторство, режисура и човеколюбие. Винаги усмихнат, не вика, но ако закъснееш за репетиция просто не влизаш или чакаш почивката. Бяхме

много хора, но когато той говореше – муха да бръмнеш се чуваше. В "Двубой" на Вазов ми даде да играя г-жа Трифкович и с нейната реплика "Върло сум дебела" публиката ме хареса. Толкова дълга и толкова кльоцава, като тогава никога не съм била. Беше луд кикот.

А пък, какви актьори беше набрал! Поли Димова, Веса Недялкова, Николай Александров, Недко Панайотов... Да се скъсаш да играеш с тях. Кирето никога не сядаше в публиката по време на спектакъл. Стоеше между гашите на сцената и само го чуваме "А така Недко, браво Недко, давай Недко, давай..." Недю беше вифаджия. Имаше подход към всеки. Колко го обичахме всички!

Една вечер нещо се бяхме разшумели преди репетиция. Той почака, почака да млъкнем и когато видя, че не се получава, стана и без дума да каже си излезе. Онемяхме. Ами, ако другия път не дойде? Хукнахме всички към дома му, жена му каза, че го няма и до десет часа го чакахме на стълбището. Не се върна до тогава и си тръгнахме.

На следващата репетиция влезе с думите:

- Какво става бе, деца? Видях, че не ви се репетира и отидох в Руския клуб да се видя с приятели. Нищо страшно не е станало. И почна да репетира "Мече-буболече" на Селинджър. Страхотна беше тази Павлина! Запомнила съм я, каквото и да направеше все ми действаше. Ако е тъжна, и аз съм тъжна, ако е весела и на мен ми е хубаво. За всичко я биваше. От това време най-ярки са ми Росица Кацарова (лека й пръст, умря много малка), Мишо Ботевски, Мишо Мутафов (по-късно и четиримата станаха витизчии), Златко Павлов, Добринка Станкова.

С Павлина ни взеха "на заем" в спектакъла на ВМЕИ "Ленин" – "Студентина". Там попаднахме в страхотен екип! Всичко си правеха сами.

И текстовете техни, най-вече на Илия Атанасов (той и режисьор) и Кръстю Мирски, заедно с актьорището Юли Тошев, Калето (Никола Алиманов), Божидар, Пепи ... Мишо Белчев започна певческата си кариера с тази постановка.

На всичките ни спектакли салонът на Студентския дом пукаше по шевовете от публика. Винаги имаше правостоящи. Беше си истински театър. Имахме си театър-майстор – бай Илия (и до сега е в Дома), озвучител – Жеко Попов, озвучител Здравко Найденов, гардеробиерка – Леля дочка, дърводелец – бай Цветан, две-три жени на гардероба, още толкова, за да пуцат хората в салона и т.н. Било каквото било. Сега на сцената ни играе НТМ. А ние само в понеделник и то, като платим на техническия персонал.

Доведохме "Веселите момчета" на ВМЕИ "Ленин" (тези от спектакъла "Студентина") в нашия театър. Във ВМЕИ нямаха сцена. Събрахме се, но бяхме от различни кръвни групи.

Кирето тръгна да снима "Шведските крале", Илия Атанасов го заместваше и репетираше с нас, защото неговите студенти бяха пораснали, работеха и само играеха на представления.

Започнахме "Баня" на Маяковски.

Така драматичният театър се сдоби с името "Студентина", което носи и досега.

Годината е 1971.

Дойдоха и нови хора – Деян Мачев (“Попитахме 100 човека...”), Иван Граматиков (Къро – и той после завърши ВИТИЗ), теодор Янев – после завърши режисура и операторско майсторство, Елена Поптодорова (справка – посолството ни в САЩ), Емил Иванов, Пламен Сираков, Сава Вачев, Тошко Тодоров – все големи актьори...

Бате Недю играеше Победонослев на предпремиера на “Баня”. Илия Атанасов ни каза “На добър час” и слезе в публиката при маститата комисия от ЦХС. Пълен провал. Недю си забрави всичкия текст, дума не можеше да става за игра. Вифаджия. Нямаше кой да му вика “Давай, Недко, давай!” По-голям актьор от него не знам дали сме имали. Абсолютен вихър, но тогава ни провали. После репетирахме още две години “Баня” с Лозан Лозанов, като Победонослев и стана модерна работа – на две сцени във фоайето на театъра, публиката в средата... и се напред – назад...

Междувременно репетирахме “Политически компас” – на и с Илия Атанасов – първото кабаретно представление в България и “Приказка за мечката, с който спектакъл играхме на фестивала в Хамбург. (Дотогава вече бяхме играли в Белград, Загреб, Вроцлав, Парма).

На този фестивал като че ли за първи път наистина ни забелязаха и започнаха да идват многото покани за участия, за къде ли не по света.

Аз останах в театъра, като худ. Ръководител, а имах само завършени факултети по история и руска филология в СУ “Св. Климент Охридски”. По едно постановление на министерството на културата дадох право на филолози и актьори в театрите по чл. 9 за две години задочно да завършат ВИТИЗ. Бях надхвърлила годините за актьорско майсторство. Завърших режисура. Тогава направих първата си постановка “До трети петли” по Шукшин. Дадох ми I режисьорска категория и можех вече професионално да се занимавам с театър.

Две години бях работила, като литературен сътрудник в КМПС “Димчо Дебелянов” при Георги Черняков. Срегнах много интересни хора, изчетох много поезия къде хубава, къде не толкова ...

И след тези две години тогавашната директорка Ганка Константинова ме назначи като театрален специалист в ЦСДК.

Заработихме в една стая с Милка Славчева – музикален специалист и Нели Димитрова – танцов специалист. Много се разбирахме и не помня някога да сме се скарали. Запазила съм прекрасни спомени за приятелство и колегиалност.

Цяла година работех за ежегодния фестивал на студентските театри. А такива имаше много. В почти всяко висше или полувисше учебно заведение имаше минимум един театър – бил той драматичен, сатиричен, куклен, пантомима или худ. слово.

Събираха се по 40 – 50 театъра на един тридневен фестивал. Играеше се на няколко сцени. Сутрин обсъждане на гледаните спектакли и от 1 часа до ... спектакли. Имаше много добри представления и не толкова. Важното беше, че хората работеха с удоволствие. Всеки ректор отделяше някакви средства и имаше спектакли. На фестивала атмосферата беше страхотна, безкраен купон, сълзи на раздяла и... до другата година. За тези фестивали най-много ми е помагала Минка

Иванова – счетоводителката на Дома. Посреща, настанява, храни хората и всички актьори познаваха и обичаха.

Имам и един кошмарен спомен – безкрайните оперативки и работата с КЕВ (Клубовете за естетическо възпитание) във ВУЗ.

Най-хубавата част от деня ми бяха репетициите в “Студентина”.

Играех във всички постановки на театъра, независимо дали режисирам или съм само актриса – до края на 93-а. Е, имаше и много административна работа в театъра, която ненавиждам, но така или иначе, откакто съм стъпила в “Студентина” я върша.

Почти всички директори на Дома ме подкрепяха, кой повече, кой по-малко. Янаки Русев (лека му пръст) много ми помагаше. И като директор на Централния студентски дом и като директор в Центъра за художествена самодейност (ЦХС).

Ганка Константинова направо си ме обичаше. Харесваше ме, като актриса, а и държеше на “Студентина”. Винаги ми подаваше ръка щом е за “Студентина”. Семерджиев беше по-тежкар, но и като директор си пееше в Академичния хор. Беше в кухнята на нещата и знаеше кое как да се направи не само в хора. Имаше и един Генади Генадиев. Пълно недоразумение, като директор. Думата изкуство (театър, танц, музика) за него беше мръсна дума. Всички трябваше да са организационни работници, които да подпомагат и най-вече да контролират и ръководят КЕВ в цялата страна. Грандиозна работа. Оперативки, командировки, командировки, оперативки ...

На мястото на Генадиев назначиха Уляна Пачева. Изключително продуктивен човек – работохолик с усмивка на уста. Направи всичко необходимо да запази Студентския дом като самостоятелна институция и после да го включи в системата на МОН.

Домът преживя всички структурни, политически и икономически трусове, които люлееха държавата след 1989 г.

Останах безработна за пет години. Мимолетно управлявах няколко директора под опеката на така нареченото студентско Настоятелство. Настоятелството си заседава, ние си репетираме...

Връщам се към времето на Ганка Константинова, когато поканих Милко Стоянов в “Студентина” за постановчик на “Честна мускетарска” на Валери Петров. Той постановчик, аз режисьор и Савчика (Сава Вачев) - пом. режисьор. Милко може да идваше по един-два пъти в месеца на репетиции, но неговото време е едно от най-хубавото за “Студентина”. Събра се толкова кадърен народ! И Черния Сава (Сава Маринов) и Найденчо (Найден Конов – “мама” – където и да ходехме по света при него все имаше нещо за ядене) и Боян Бояджиев с китарата, и Сашо Кръстев, и Стефка, и Ани, и Кико (Краси Филипov), и Станьо, и Стуци ...

Сценограф ни беше Венелин Върбанов – много ни даваше и все измисляше, измисляше с какво да ни помогне. Може би заради него австрийският вестник “Фолкциме” писа: “Не е нужно да знаеш езика на българите, за да разбереш спектакъла им”. “Честна мускетарска” беше една от най-хубавите ни постановки. Къде ли не ходихме с нея! ЦХС все не ни пуска, а ние си ходим ли ходим... Измъквахме се с помощта на Янаки Русев зад гърба на Анна Тричкова – директорка на ЦХС (тогава без

разрешението на ЦХС никой театър не можеше да напуска страната за който и да е фестивал).

Тя все казвала: "Само да ми падне оная русата, дългата" ...

И ѝ паднах. За първи път бях успяла да организирам платено турне на "Студентина" във Франция – Париж, Нант и Авиньон. Да, но за да излезем този път, не можехме да избегнем срещата с Анна Тричкова. Трябваше да ни гледа комисия от ЦХС. Комисията щеше да гледа русенската пантомима и един друг театър с "Женско царство" за Световната театрална мозайка в Канада. Гледаха ги в големия салон на Студентския дом. И аз ги гледах и казах на Милко:

- Ние ще отидем в Канада. Само няма да си отваряш устата пред комисията.

- Ти да не си луда! Анна Тричкова ще ни изтрие, ако може! Дай да си ходим във Франция, ако ни пуснат. Другите искат да ходят в Канада. Нека си ходят там с Анна Тричкова.

- Тихо, само си мълчи, после ще говорим.

Свитата на Тричкова влезе в малката зала в 19,00 ч., видимо отегчена и изморена, заедно със Севелина Гьорова, за да гледа комедийния ни спектакъл "Честна мускетарска". Анна Тричкова само си вееше ветрилото с досада и едва ли не искаше да ни каже "Свършвайте по-бързо". В началото никой от комисията не смееше да се засмее. Да, ама по едно време Гьорова започна да се смее високо и заразяващо, след нея и публиката се отпуши. Залата се заливаше в смях. И Тричкова започна да се смее – да не си помисли Гьорова, че тя не разбира от театър. Свитата ѝ веднага поде и така – до края на спектакъла.

Доиде време за обсъждане. Кротичко и притеснено се изхправих и казах:

- Другарко Тричкова, може ли първо да обсъдите спектакъла на "Студентина", защото ние искаме разрешение за Франция, а след това да обсъдите спектаклите за Канада.

Че като скочи тая жена:

- Ти коя си, че да ми казваш къде ще ходи "Студентина"!!? "Студентина" ще пътува за Канада! И то с мен!

Това беше обсъждането. И ние заминахме за Канада.

В Канада успяхме да разбием леда и да спечелим Тричкова за едно трудно приятелство. Бяхме най-добрите и японците поискаха директно от Калгари да заминем за Япония на техен фестивал.

- А, не! Ние в България имаме 6000 театъра! Не може само едни и същи да пътуват!

Така и не видяхме Япония. Тричкова все пак ни заобича, но приятелството ни трая два-три месеца. Свалиха я.

Мисля, че все пак най-хубавия спектакъл, който Милко и Хари (Венелин Върбанов) направиха беше "Опера за три гроша". А великолепната музика на Панайот Славчев (лека му пръст) беше върхът.

Този ярък Любо Златарев! Ами Нина Маринкова, Нели Горанова, Росен Пецков, Вальо Красивия! Само в "Студентина" можеше да се намерят такива актьори! Милко Стоянов казваше:

- В "Студентина" съм направил най-хубавите си неща. Тук мога да правя всичко! След него и Възкресия Вихърлова, и Галин Стоев, и Петър Тодоров направиха много добри спектакли, но те минаха метеорно през "Студентина". Годините са 1990-1992-а. Като че ли като връх на всичко добро, което е видяла "Студентина" беше Никола Петков, тогавашен директор на "Сълза и смях".

С неговото идване "Студентина" се превърна именно в Театър-студия. Неговите репетиции си бяха школа – говори и играе, играе и говори, сън не го хващаше, ако нещо не става както трябва. Умее и да пише драматургия. По негова драматургия играхме "Кармен", "Накрай София", "Дон Жуан и Сганарел". Трите спектакъла направи с най-малките Стефан Филков, Тодор Тодоров, Живко Тодоров, Петя Божинова, Поля Цветкова, Мариела Пенчева, Димитър Димитров, Сашо... Все си мисля, че най-хубавата му работа все пак си остава "Един безумен ден" на Бомарше и музика на Любо Денев.

А какви актьори направи от Мирослав Христов, Деса Боева, Георги Тошев, Мария Касимова и още десетина други. Между другото през 1996 г. Иван Станев, тогавашния директор на Дома, с помощта на Димитър Дакашев от МОН, отново ме назначи на работа в Студентския дом. Никога няма да забравя това – много гладно време беше.

С Никола Петков по моя идея направихме първата си международна копродукция с актьори от университетите в Лиеж, Белгия и Грац, Австрия – "Пресичам границата". Играхме я в София, Виена и Лиеж, където захрихме I Световен конгрес на Международната асоциация на Университетските театри (AITU). Станахме нейни членове и през 1994 г. на II Световен конгрес на AITU/IATU в Монреал, Канада станахме Регионален център на Балканите за Университетски театър (РЦБУТ) със седалище София, Студентски дом.

През 1998 г. РЦБУТ организира I Световен фестивал на Университетските театри. Армейски приватизационен фонд пое неговото обезпечаване. Спектаклите се играха в София и Бургас. Фестивалът наистина беше много добър и в творческо и в организационно отношение. Оттогава се ползваме с голямо доверие от страна на много от членовете на AITU и особено от страна на нейния президент проф. Робер Жерме от Лиеж, Белгия.

Опитахме се на два пъти да направим II световен фестивал на УТ но пари не се намериха. Все още търсим пари, дано намерим. Пламен Дойнов – сегашният директор на Национален студентски дом е обещал, че ако сегашният ни проект за копродукция в Кипър е добър, Студентския дом ще финансира българската му РЦБУТ и организирания от него "Студентски център за театър и сценични изкуства", защити няколко проекта за копродукция и с университетски театри от Балканите.

Ако намерим пари, пак ще покания Никола Петков, защото имаме да му се издължаваме за поне три спектакъла напред.

И тогава може би пак ще изпея: Т.Е. 10+20+10 напред, когато си млад...

16 март 2003 г.

Уляна Пачева

ЗАЯВИХМЕ ПОТРЕБНОСТТА СТУДЕНТСКИЯТ ДОМ ДА ОСТАНЕ ДОМ НА СТУДЕНТИТЕ

В студентските ми години Студентският дом беше преди всичко място за култура – там беше най-интересната кинолектория, там можех да гледам спектакъл по Валери Петров или постановка на Леон Даниел...

По-отблизо видях Дома през 1988 г., когато започнах работа в Съвета на студентите, ползващ същата сграда. Бяха ми интересни момичетата и момчетата, идващи тук – смятах, че са част от най-интересното сред студентството.

През същата година се случи да ръководя турне на театър-студия "Студентина" в Англия. За първи път отивах в западна страна, за разлика от самите участници в театъра, пътуващи почти всяка година и обиколили почти цяла Европа, ходили в САЩ, в Латинска Америка и дори в Африка. Гостувахме в град Кендъл и бяхме първите източноевропейци, които кендълчани срещаша. Мисля, че първоначалното любопитство и недоверие на англичаните бързо премина в респект – българите се хранеха с нож и вилица, усмихваха се, говореха на английски, знаеха за английската литература и кино повече от много от своите домакини. Театралното представление беше интересно и сравнено с това на местния самодееен състав, блестеше – вкл. с чувство за хумор и студентски възторзи. Игра се три пъти, вместо планирания един. Дойдоха да го гледат губернаторът на областта, кметът с цялото си семейство и много граждани. Сприятеляването стана бързо и когато си тръгнахме, милите ни домакини плачеха, а ние обещавахме пак да се срещнем...

Тогави си дадох сметка, че т. нар. художествена самодейност е важно нещо – разширява хоризонта на личността, дава култура, помага на общуването. Испитах гордост и от подготовката на студентите, които участваха в турнето – и досега си спомням с топлота за немалко от тях.

Директор на Централния студентски дом на културата станах през 1990 г. по стечение на обстоятелствата – аз се оказах човекът, от когото се очакваше да бъде буфер между предишния директор и "неговите хора" и Съвета на студентите и "неговите хора". Не оправдах очакванията за буфер, но се завъртях в един котел, който вреше от интереси и страсти – беше началото на Прехода. Домът беше пълен с политика. Носеше я всеки от нас – студенти и работници, както и всяка от организациите, които идваха в Съвета на студентите и имаха свои позиции сред академичната общност. Опит можеше да се почерпи най-вече от историята.

В Градския държавен архив издирихме основните документи и спомени, свързани със създаването на Дома. Оказа се, че е възникнал преди всичко като социална институция по идея на Ст. Чилингиров и проф. Шишманов – място, подпомагащо бедните студенти чрез евтина столова – т.нар. менза, библиотека, места за общуване. Добрата идея доста дълго е набирала привърженици и средства за реализацията си –

явно, филантропите и тогава не са били много. Малкото, обаче, са били упорити и просветени хора, даващи си сметка, че е важно да се помага и на бедния, ако е надарен и иска да учи. Проф. Шишманов осигурява помощта и на държавата и Студентският дом е построен. В делото активно са участвали и самите студенти.

Дадохме гласност на фактите. Заявихме потребността Студентският дом да остане дом **на студентите**, да работи **за тях**.

Всъщност, това виждане нямаше официална алтернатива, но то се разминаваше съществено с носещите се из коридори и групички виждания за Дома като кооперация, като АД, като какво ли не, обещаващо слагане на ръка върху сградата под различни благовидни предлози – все пак, беше време на "нежна революция", на явна и неявна приватизация.

Разработихме концепция, която включваше развитието на няколко комплекса: център за изкуства, развлекателен център, информационно-издателски център, студентски координационен център, център за услуги. Моделът беше преходен – отразяваше съществуващите дадености. Позволяваше осъвременяване, осмисляне, уплътняване на пространството. Можеше да се реализира поетапно.

Реализацията обаче, се оказа доста трудна работа в съществуващите условия. Първият проблем беше финансов – пари получавахме само за заплати на работещите и нито стотинка повече. Принудихме се да дадем кафе-клуба на Дома под аренда. Обявихме търг. Имаше седем или осем оферти – анонимно подадени, отговарящи на огласените от нас критерии. Комисията, която ги оценяваше, включваше независим експерт, представители на колектива, на Министерството на икономиката и търговията, на студентите. Че състезанието ще е истинско, огласихме предварително, тъй като някои от кандидатите вече предлагаша изкусителни чудеса на лицата, от които зависеше решението. Спечели офертата на Соломон Анжел – наистина най-силната. (Мисля, че тогава само барът на хотел "Родина" беше даден на по-висока цена. Доста по-късно разбрах, че офертата на Анжел е писана в Студентския дом, при това с мисълта, че ще се изпълнява, но не изцяло.) Сключихме договор, в който се предвиждаше корекция според инфлацията, неустойки, условия за прекратяване. (Това, което тогава не знаехме е, че едно съдебно дело по договорни отношения може да се точи с години, докато накрая се обезсмисли.)

Анжел ремонтира кафе-клуба, направи добра дискотека – база за развлекателния център. Започнахме подготовка за създаване на студентската трудова борса, стартирахме цикъл от курсове – езикови, по приложни изкуства и др. – крачки към центъра за услуги. Осигурихме компютри и създадохме СОКИ – Студентското общество за компютърно изкуство. Създадохме студентската галерия. Ремонтирахме две от репетиционните зали. В съставите за любителско творчество беше интересно. Възкресия Вихърлова постави в "Студентина" спектакъла "Бит" по Иван Хаджийски. Фолклорният танцов състав гостува на българската общност в Израел. СОКИ подготвяше списание, което да разпространява в страните от Източна Европа и първия си фестивал...

И уж всичко вървеше нормално, когато се оказа, че строим върху подвижни пясъци. Завъртя се вихър от конфликти в колектива. Колективът на работещите се раздели поне на две групи, които поведоха война. В нея бяха завихряни студентите, приятелите и неприятелите на Дома. Интриги отравяха и нас, и студентите. Зад кадър се размаха политически томахаки. Вече нищо не носеше нито радост, нито творчески мотиви. Студентският дом беше поразен от болестта на тогавашния обществен живот. Никога преди това не бях срещала такова озлобление, което не държеше сметка за разумните аргументи, нито за рисковете. В тази тежка за Дома ситуация винаги съм имала подкрепата на студентите като цяло. Но работещите в Дома мои колеги не успях да обединя. След дълги вътрешни колебания, стигнах до тежкия извод, че нищо ново не може да се роди в студентския дом, ако не се смени работещия там колектив, натрупал толкова противоречия и страсти. Предложих на ЦК на ДКМС закриване на структурата. Решението излезе след около месец. Дейността беше поета от Сдружение "Студентски дом" – структура на студентски колективи, работещи на територията на Дома, която създадохме още през 1990 г., за да бъде обществена защита на студентските интереси в сградата, коректив на апарата на Студентския дом, обществен надзорник и източник на нови идеи. Студентският дом премина към нов етап от живота си.

Трябва да се признае, че това беше едно от малкото средища в София, което в обществената буря и нейните въртопи, запази своето предназначение и обществения си характер. В този смисъл, мисля, че сме изпълнили дълга си към неговите създатели, неподдавайки се на изкушението да го приватизираме под благовиден предлог. Може би това е доста наивно и непрактично на фона на всичко, случило се в държавата, но и тогава се срещаха честни народополезни дела.

Искам да подчертая, че колегите ми в ЦСДК бяха хора с добри творчески и организационни възможности, с добър контакт със студентите и с добри намерения. Те можеха да направят чудеса, ако не бяха разделени на враждуващи групи. И досега ме боли за неосъщественото и търся вините си. Разбрах, че трудно може да се запази здрава частта, ако е болно цялото.

Благодарна съм и на всички тогавашни студенти, които гледаха на Студентския дом като на своя територия за общуване, творчество, трупане на опит, изява. И които ни подкрепяха морално.

24 март 2003 г.

Веселин Тодоров

ДВЕ ГОДИНИ В СТУДЕНТСКИЯ ДОМ В НАЧАЛОТО НА 90-ТЕ

Станах директор на Студентския дом в едно доста смутно, интересно време – 1992 година. Тогава имаше подчертан афинитет в обществото към създаването на по-демократични, справедливи и прозрачни правила на работа в държавната администрация, в културните институции и в бизнеса. В контекста на Студентския дом това се изразяваше чрез търсенето на механизми как студентите и техните нововъзникнали организации пряко да управляват дейността на институцията.

Така беше обявен конкурс за директор на Студентския дом. Интересното се състоеше в това, че той не се провеждаше в министерството на образованието под егидата на администрацията, а от създаденото към дома студентско настоятелство. Вече беше прието постановлението в края на 1991 г., с което Студентският дом беше отнет от комсомола. В правилника към това постановление се казваше, че трябва има конкурс за директор, който се осъществява от студентските организации, представени в настоятелството. Конкурсът се проведе през октомври 1992 г., спечелих го и започнах от 1 ноември.

Видях, че съм почти на една и съща възраст с членовете на настоятелството, които всички до един бяха студенти. Бях се дипломирал преди две години. Но проблемите започнаха тъкмо от демократичната форма на управление на Студентския дом, която не се харесваше от тогавашната администрация в министерството на образованието. Веднага усетих, че започва някаква война между крайната демократичност и крайната бюрократичност. През двете години докато бях директор имаше епизоди на остри конфликти и на кратко успокоение. Аз винаги бях по средата, защото, от една страна, бях служител на министерството на образованието, а от друга, почти изцяло бях подчинен на студентското настоятелство. Съвсем логично, накрая победи администрацията. Сигурно на други места и при други народи се случва обратното. Но при нас накрая държавата витаги излиза по-силната.

Трудностите идваха от различни посоки. Липсваше спокойствие и приемственост. Бях две години директор, а през това време се смениха трима министри на образованието – Николай Василев, Марин Димитров, Марко Тодоров. Може би най-спокоен и градивен за Студентския дом беше краткият период на управление на Марин Димитров. Тогава и домът, и студентските организации успяха да направят много неща. Когато говоря за Студентския дом от онова време, винаги говоря и за студентските организации, защото те бяха водещи тогава, те осмисляха съществуването на сградата. Защото домът вече нямаше ореол на тежка комсомолска институция, а беше предимно сграда с големи възможности

и големи проблеми. Сграда, която тепърва трябваше да преосмисля своите функции.

* * *

Студентският дом не разчиташе на твърди пари от държавния бюджет. Полагахме огромни усилия, за да убедим министерството да отпусне средства за конкретни проекти. Предполагаше се, че трябва да се самоиздържаме. Казваха ни: Студентският дом е голяма сграда, част от нея може да се дава под наем за стопанска дейност и от приходите ще се издържат и сградата, и организациите.

Но тук е може би най-интересната част от историята. Когато дойдох, всички най-подходящи за стопанска дейност части от сградата вече бяха дадени под наем – при това още в късния период на управление на ДКМС. Става дума за дискотеката и клуба в подземие – дадени на фирма “Анжел и сие”, за последния етаж откъм улица “Аксаков” – даден на радио “Тангра” и, разбира се, за партера, зает от Младежкия театър. Проблемите с тези наематели бяха сериозни. Най-комфортно се работеше с радио “Тангра” – организация с нормален бизнес. Съвсем по различен начин стояха нещата с “Анжел” и с Младежкия театър. Реториката на театъра беше горе-долу винаги една и съща: “Ние сме културна институция, затова не даваме пари, а вземаме”. Оказваше се, че самофинансираният се Студентски дом реално подпомага Младежкия театър, който пък е на твърда държавна субсидия.

Отношенията с “Анжел и сие” също бяха сложни. В тях непрекъснато се намесваха хора от министерството, лобистки кръгове, посредници. Стрелях се да ангажирам повече хора в разговорите с тях – и от министерството, и от настоятелството на Студентския дом. При “Анжел и сие” постоянно имаше забавяне на плащанията и нежелание за актуализиране на наема. Тази възможност за актуализиране на цената не само беше записана в договора, но и голямата инфлация естествено налагаше корекции. През януари 1994 г. 30 лева се разменяха за долар, а през април доларът стигна 60 лева. Вероятно самата фирма “Анжел и сие” е била затруднена да изпълнява задълженията си, но нима Студентският дом беше виновен за това? Извън строителния бизнес, с който стана скандално известна, фирмата “Анжел и сие” се опитваше да развива широка и разностранна дейност, с която очевидно не можеше да се справи. Разговорите ни зациклиха, затова прехвърлих всички преговори към министерството на образованието. Но докато бях директор, нямаше подобрене в отношенията ни с фирмата – индексацията на наемната цена стигна едва около половината от инфлацията.

* * *

С идването ми в Студентския дом започнаха да се утвърждават редица нови студентски организации. Студентското общество за компютърно изкуство (СОКИ) стартира през 1992 г. и бързо набра добра инерция. Тази организация се насочи в изключително перспективната дейност на IT-технологиите, на мултимедиата и дизайна. После с

развитието на Интернет това стана абсолютен приоритет. СОКИ обучи студенти, които се изградиха като специалисти в тези области. Това трудно можеше да стане в сравнително консервативната среда на университетите. Започнаха да работят по европейски програми и постепенно развиха национална мрежа по места с пет или шест центъра. През 1994 г. Студентският дом купи два компютъра, с които помогна на СОКИ да задълбочи своята работа. Няма по-добра подкрепа от навременната подкрепа.

В преходния период немалко постижение е, че в Студентския дом оцеляха редица дейности на организации с богати традиции – Академичния хор, Академичния фолклорен ансамбъл, Театър-студио “Студентина”. В началото на 90-те години в студентския театър като режисьор работеше Възкресия Вихърлова, като актьори се извяваха днешният режисьор Явор Гърдев и журналистът Георги Тошев.

Идеята беше в Студентския дом студентите да получават нещо повече в сравнение с онова, което получаваха от образованието си в университетите и институтите.

Непременно трябва да спомена за прохождането в дома на социалните студентски организации – Български студентски съюз и Националната студентска конфедерация. Те също извоюваха мястото си в обществото. Това също е принос на Студентския дом.

* * *

Моят договор като директор на Студентския дом беше прекратен от министъра на образованието, когато правителството на Любен Беров подаде оставка. Нямах никакъв личен конфликт. Явно амбицията на министъра беше на тръгване да подреди набързо по свой вкус някои неща в администрацията. Но технологията на решението беше неудачна. Смениха правилника на Студентския дом с друг, според който се изменяше и длъжностната характеристика на директора, където се изискваше той да има икономическо образование. Аз, разбира се, нямах икономическо образование. Но ако имах такова, със сигурност щеше да се изисква друго образование, което съответно нямам. Договорът ми беше прекратен, защото вече не отговарях на длъжностната характеристика. Тази процедура излезе напълно куца. Всяка промяна в правилника можеше да бъде легитимна само след съгласуване със студентското настоятелство и студентските организации. Нямахме обаче нито съгласуване, нито дори уведомяване. Затова по-късно Върховният административен съд отмени и новия правилник на дома, и моето уволнение. Но лично аз вече бях поел по друг път и не можех да се върна в Студентския дом.

22 февруари 2003 г.

СТУДЕНТСКИ ДОМ НА ПАМЕТТА

Вместо послеслов

През 1910 г. печатница "Гражданин" в София отпечатва тънка брошура от четиридесет страници, озаглавена "Студентски клуб. Юбилеен сборник. 1900 – 1910 г.". Тя включва ранни мемоари от Никола Атанасов, Стилиян Чилингиров, Григор Василев, Стефан Руневски, Л. Данилов, Тома В. Томов за основаването и началното десетилетие на първата синдикална и културна студентска организация в България. Още съвсем рано бъдещите известни писатели, политици и общественици са решили да укрепят визията за Студентския клуб не само като пространство, но и като институция, събираща енергиите за солидарност и справедливост на българските студенти. Младата организация има нужда тъкмо от памет, от исторически основания за бъдеще. Още повече, че спомените за първите години на Студентския клуб тематизират както скромните и последователни усилия за уреждане на студентска трапезария и полагането началото на фонда за клубна сграда, така и екстремните ситуации за отстояване на вътрешната академична свобода чрез т.нар. студентски обструкции през пролетта на 1905 г. и за защита на академичната автономия и гражданските права през 1906 и 1907 г. С други думи, основателите на Студентския клуб са изпълнили най-важното условие за писането на спомени – те *имат какво* да помнят.

Над шест десетилетия по-късно, в един пост скриптом към лично писмо до диригента Ангел Манолов от 14 юни 1973 г. бившият председател на студентския строителен комитет от 30-те години Васил Янков отправя молба: "Когато бъдеш по-свободен, да напишеш една-две страници твоя хубав спомен(и) във връзка с новоизграденото тогава здание на Студентския дом в София на площад "Народно събрание", атмосферата на голяма идейност и дейност, предшествуващата и господстващата около онзи Строителен студентски комитет. Там, където именно бе основан от тебе новосъздаващия Академически хор. Този спомен, прибавен към спомените на тогавашните ентузиазирани студенти, той ще представлява ценен принос в едно голямо общокултурно и патриотично дело. Нашият иниц. к-тет е чрез Добромир Чилингиров, бул. Бирюзов 37 – София."

Не е известно дали Ангел Манолов написва тогава своите спомени, но това е вторият сериозен опит да се историзира идеята за Студентски клуб, преобразена вече в реален Студентски дом. В началото на 70-те години Васил Янков, Снежина Кочемитова – Константинова и синът на Стилиян Чилингиров – Добромир създават неформален инициативен комитет за честване на четиридесетгодишнината от полагането на основния камък на Студентския дом и за събиране на материали за неговата история. До бул. "Бирюзов" 37 и до ул. "Димитър Полянов" 20 (там е домът на В. Янков) пристигат немалко писма, съдържащи спомените на някои от участници в акцията по строежа на сградата. Но, за разлика от брошурата за Студентския клуб през 1910 г., спомените на

второто поколение мемоаристи, което на практика изгражда Студентския дом между 1931 и 1933 г., не са публикувани. Част от тези спомени престояват в Централния държавен архив до началото на 2003 г., когато щастливо ги открих в личния фонд на Васил Г. Янков под номер 1548к.

Това са двата силни мемоарни импулса – през 1910 г. и в началото на 70-те години на XX век – да бъдат събрани множество лични версии за миналото на *другото* академично пространство – Студентския дом. В началото на 2003 г., по повод 70 години от издигането на сградата, започна третата акция за издирване, предизвикване и събиране на паметта за дома. Сборникът “Спомени за Студентския дом” е финалът на всички тези усилия.

Сега можем да бродим из мемоарния масив и да играем старата игра на намиране и изплъзване на миналото: да видим, че ул. “Кракра” става “Димитър Полянов” и после отново е “Кракра”, а бул. “Георги Димитров” отново е наречен “Мария Луиза”; че кино “България” на партера се преименува в кино “Царя”, после става Военен театър, после – кино “Студентски дом”, докато се превърне в Младежки театър; че Българският национален студентски съюз участва в изкопните работи на основите на дома, става център на акцията по събирането на средства, после за кратко време влиза в завършената сграда, после е изгонен, а най-дейните му членове днес само смътно се помнят или са напълно забравени; че през януари 1933 г. в Студентския дом се настанява редакцията на вестник “Студентска борба”, след няколко години тя е извадена оттам, а десетилетие по-късно на нейно място идва “Студентска трибуна”, за да изчезне и тя в началото на 90-те...

Четенето на спомени е част от изкуството на сложното преображение и вечното изплъзване на историята.

Три групи спомени

Трите кампании по събирането на спомени очертават три времеви центъра на функциониране на пространството *Студентски дом*:

- от 1900 до 1910 г. – време, което може да бъде наречено *Студентският клуб и идеята за построяване на негова сграда*;
- от края на 20-те до началото на 40-те години – обособено като *период на изграждането на Студентския дом*;
- от 1957 г. до края на XX век – десетилетията на *възстановяване, развитие и метаморфози на Студентския дом*.

За разлика от строгата документална логика в подредбата на “Книга за Студентския дом” (2002), която следва последователността на сменящите се исторически периоди (Трето българско царство, Народна република България и Втора българска република), тук в “Спомените” действат други, неинституционални механизми – следва се не историческата периодизация, а личните биографични времена, които най-често не съвпадат с границите на една или друга епоха.

Ако историческите периоди са сравнително отграничени и завършени времеви цялости с почти винаги категорични *начало* и *край*, то биографичните времена стават преносими през границите на

историята – в един-единствен живот могат да се срещнат две или дори три епохи и те да оставят следите си в паметта на единичния човек, който си спомня едновременно за Третото царство и за Народната република. Тъкмо в *ОЛИЧНОСТЯВАНЕТО* на миналото чрез частния (биографичен) спомен, историята може да постигне изгубената си в социалните катаклизми цялост. Така и Студентският дом събира фрагментарния си исторически образ в единството от активно спомнящи си хора – негови създатели, посетители, творци или служители.

Известно е постоянното напрежение, което съществува между архивите и спомените, между подредените документи и спонтанната памет. Често в архивите пише нещо, което спомените не желаят да изговорят. И обратно – нерядко съществуват събития и случки, които отсъстват от архивите и само спомените могат да ги събудят за нов живот. Например, в архивите има килограми документи, от които се вижда, че най-вече Българският национален студентски съюз (БНСС) и неговият строителен комитет (обявени по-късно за "фашистки") организират акцията през 20-те и 30-те години за построяването на Студентския дом. В някои спомени обаче от 70-те и 80-те години излиза, че главната заслуга е на комунистическия Български общ народен студентски съюз (БОНСС), въпреки нескритата му в архивите враждебност към акцията. От друга страна, архивите мълчат за задачите на тайните служби в Студентския дом (особено при задграничните турнета на творческите състави), но спомените все още пазят части от техните образи. Това напрежение между архиви и спомени може да бъде донякъде снето, единствено ако архивите и спомените бъдат четени заедно или, казано в частност, ако четем документалния сборник "Книга за Студентския дом" заедно с мемоарния сборник "Спомени за Студентския дом". Тогава различните текстове ще обменят помежду си нови значения и повече истина.

Мемоарна общност и личности институционалисти

Съставляват ли всички автори и спомени за Студентския дом една мемоарна общност? Какво свързва в единство различните спомнящи си хора?

Като че ли отговорът се разбира от самосебе си: единството се състои в това въображаемо и реално общо място, за което всички си спомнят – Студентският дом на площад "Народно събрание" в София. Но как сградата – от идеята за нея през 1904 г. до началото на ХХІ век – се превръща именно в *общо място*, което събира в едно толкова несъвпадащи си съдби, разпратени в различните краища на века, обществото и политиката? Очевидно не става дума само за спомени за място и сграда, а за *мемоарно единство*, което се основава на друг вид историческо общуване, създаващо общност от личности. Защото това са спомени за личностите, представляващи пространството *Студентски дом*, спомени за онези, които изразяват *душата на мястото*. Нека наречем тези хора *личности институционалисти*.

Не е трудно да забележим, че спомените за Студентския дом трудно могат да бъдат патетични. И не е случайно, че онези от тях, които са представени с повече патос, звучат понякога необяснимо. Причината за тази непоносимост към прекаления патос е в простотата на откритието, че изграждането и сложното дълголетно съществуване на Студентския дом не е продукт на екстремни действия и революционен подем, а на постепенни натрупвания и целенасочено институционално съграждане. Издигането на дома в центъра на българската столица не е свързано с крайности и катаклизми, а с добре премислена всекидневна работа, струваща години. Студентският дом е спокойно и трайно осъществено събитие. Събитие на търпението и волята.

Точно около такива трайни събития удря часът на личностите институционалисти. За любителите на напрегнатите исторически разкази те често изглеждат безинтересни, дори скучни. Личностите институционалисти нямат вкус към революциите, не защото не обичат промените, а защото разбират, че стойностната промяна се постига не чрез преобразуване на обществото изобщо, а чрез изграждането на институции и тяхното постепенно реформиране, чрез внимателна работа върху структурата на обществото и откриване на възможности за неговото самообновяване.

Така се случва и в историята на Студентския дом. Още в началото тя се прави и пише от личности институционалисти. Първо, основават "фонд за постройка на клубна сграда". Второ, създават обществена структура – Граждански комитет за построяването на Студентски клуб. Трето, организират грандиозни кампании за събиране на средства чрез специални комитети в София и цялата страна. Четвърто, чрез срещи, тържества и публикации поддържат непрекъснато историческата връзка между авторите на идеята от началото на XX век и нейните осъществители през 30-те години.

Тези личности институционалисти са проф. Иван Шишманов и Стилиян Чилингиров, които през 1904 г. основават фонда за построяване на сградата – структурата, към чийто пример и модел ще се върне академичната и гражданската общност, за да издигне дома през 1933 г. Струва ли си да припомним още колко културни институции на България дължат съществуването и традициите си на професора Шишманов и писателя Чилингиров? До края на живота си през 1962 г. Стилиян Чилингиров не престава да припомня историческото единство на Студентския дом. През 1910 г. дългогодишният студент и председател на Студентския клуб Тома В. Томов инициира основаването на Граждански комитет, на който той остава секретар повече от двадесет години – до издигането на сградата. Нека посочим и Григор Василев, който не присъства с текст в сборника със спомени, но е един от символите на удържаната мяра между студентски темперамент и институционална воля. Той е един от председателите на Студентския клуб през пролетта на 1905 г. по време на обструкциите срещу преподавателите и ректорското ръководство на университета. По време на едно от освиркванията в аудиториите студентът Василев дори вика в лицето на проф. Владимир Моллов, за да му обясни *защо* протестира студентите.

Изключен е завинаги от университета и завършва образованието си в чужбина. Двадесет и пет години по-късно Григор Василев става министър на земеделието и държавните имоти в третото правителство на Ляпчев, в което министър на финансите е същият проф. Моллов. Но тъкмо министър Василев, бившият необуздан председател на Студентския клуб, изготвя и внася в парламента в началото на 1931 г. мотивите към законопроекта за отстъпване на държавно място за построяване на Студентския дом.

Една от големите личности институционалисти е Васил Г. Янков, който не само оглавява Студентския строителен комитет към Българския национален студентски съюз от 1929 до 1932 г. и пряко координира акцията по събирането на средства в цяла България, но и през целия си живот работи за умножаването и съхраняването на паметта за Студентския дом чрез свои лични граждански инициативи.

От края на 50-те години със Студентския дом се свързват и други хора, които създават институции и укрепват институции: Константин Габровски – човекът, който – след пауза от повече от десет години – през 1958 г. възстанови Студентския дом; Стефан Енчев, Димитър Данев и Янаки Русев – превърнали дома в добре подредена сграда с разностранен спектър от дейности; Ганка Константинова и Борис Семерджиев – институционалистите на 70-те години, след които авторитетът на Студентския дом не може да бъде подценен от никого; те са и първите, които в епохата на Народната република публично си спомнят за вдъхновителите и строителите на дома от времето на Третото българско царство и канят ветераните на юбилейна среща; емблематични имена като Ангел Манолов, Иван Тодоров, Алипи Найденов, Панайот Славчев, които личностно гарантират битието на цели области от студентското и младежко изкуство.

Впрочем, за какво в крайна сметка разказват тези спомени? За хора, които знаят, че историята не започва от тях, че не хаосът е в началото и не потопът идва след тяхното оттегляне. Това са личности, които разбират традициите по начин, който доизгражда стореното и промисленото от други и знаят, че всяко усилие в баналното настояще си струва само заради романтичното минало и вдъхновеното бъдеще.

Спомените за Студентския дом няма как да изобилстват с особени драматични ситуации. Но в страдащата от постоянен дефицит на градски традиции българска култура, паметта за това различно академично поле съхранява множество малки истории за модел на гражданско поведение и за градско пространство, които учат всеки от нас: Бъди с другите!

Колективна, историческа и лична памет

Спомените ни учат *да бъдем с другите*. Ако разчленим думата, ще усетим това съвсем точно: *с-помен*. Тоест да пишеш, да разказваш, да четеш спомени означава да бъдеш *с-помненето*, да бъдеш *с паметта*, *заедно с паметта*, която е изпълнена с присъствия, с други хора и други версии за миналото.

Според известната схема на Пиер Нора, колективната памет разединява, а историческата памет обединява. Мемоарните разкази за Студентския клуб от 1910 г. демонстрират колективната памет на първото поколение студенти основатели. След това до 80-те години на ХХ век скрито противоборстват поне две колективни паметни – официалната, пренебрегваща или редуцираща спомените на участниците в акциите през 30-те години и паметта на самите участници, която е получавала епизодично ограничена публичност. Спомените оттогава акцентират върху периода след 1958 г., като “забравят” по-голямата част от времето преди това. Така класовата колективна памет разединява и отстранява нежеланите спомени, съхранявани в други паметни. Вероятно основната причина за тази забора е решаващата роля, която играе в построяването на Студентския дом, минаващият вече за “фашистки” Български национален студентски съюз. Дори опитите на Васил Янков с поредица от писма, слова и публикации да примири различните спомени преди и след 1944 г. не дават резултат – те биват скромно озвучени и затворени в личния му архив. Победилите на Девети септември “бонсисти” налагат своята колективна памет. Други спомени обикновено нямат шанс.

Ето как през 1974 г. Недю Александров описва пред Васил Янков своето тихо отчаяние: “Ти ме върна много назад в едно време, когато аз и сега като си го спомня, мисля че тогава само съм живял и тогава само съм бил полезен на нуждаещите се. Но ти ме накара да си спомня и за други хора, които не по-лошо мислеха и работиха за общото благо, но те не са между живите, и то не по силата на общоприетия жизнен закон. Това са мъчителни спомени.” Днес никой не се учудва, че тези спомени тогава не са видели бял свят.

Днес обаче не бива нито една колективна памет да взима връх. Вместо да се отстраняват други спомени (например, за епохата между 50-те и 80-те години), струва си да бъдат съположени всички паметни. Със събирането на едно място на спомените за Студентския дом укрепва *обединяващата* историческа памет за него – единно историческо пространство, възникнало в началото на ХХ век, съществуващо и днес. Едва когато бъдат свързани всички спомени в една обща историческа памет, си струва да прелистим капризите на всяка отделна лична памет – да видим как тя взаимодейства с различните езици на епохите, как се влияе от другите членове на мемоарната общност, как умножава и профилира историята.

Когато раздиплим мемоарните разкази на Стилиян Чилингиров, ще срещнем първо скептицизма му от 1910 г. (Студентският дом е само още оскъден фонд), после – през 1930 и 1940 г. идва гордостта от собствения принос за строежа, а накрая – през 1955 г. побеждава очарованието от “величествения силует на сградата”. Подобно е усещането и от сравнението на двата текста на Татяна Киркова – първият е от 1930 г., а вторият – от 1963 г. Спомените от различни епохи на един и същ човек се съгъстват в трудно разчленим мемоарен пласт – те започват да черпят един от друг, от сетивната реалност (издигането на сградата, която възплъщава мечтата от 1904 г.) и от разказите на цялата мемоарна

общност. По този начин личната памет се разтваря в историческата памет: в хоризонта на своето историческо събъждане идеята за здание на Студентския клуб от началото на XX век съвпада с реалния, построен покъсно Студенски дом. В единното съзнание на мемоарната общност възмечтаното здание от 1904 г. е първообразът на Студентския дом, издигнат през 1933 г. на площад "Народно събрание", чието битие, след прекъсване между 1946 и 1958 г., продължава и до днес.

Дори десетките малки пролуки в отделни лични спомени не могат да накърнят единството на историческата памет. Версията за "разорителните войни", които обезценяват левозете във фонда за клубна сграда се сблъсква с изказаната от Стефан Руневски нелицеприятна версия, че още през 1906 г. с парите от фонда за построяване на клубно здание се погасяват дълговете на студентската трапезария. Тодор Илев представя печалното разпиляване на дарението от книги, което Тодор Г. Влайков прави за бъдещата библиотека на Студентския дом през 1930 г. Неоднозначните административни и партийни намеси в Студентския дом след 1958 г. също събуждат противоречиви и неюбилейни чувства.

Но целостта на историческата памет изисква присъствието на всеки личен спомен, независимо от неговите акценти и носталгии. Нещо повече, дори в своите крайни различия помежду си, спомените се борят за общата памет, която е силна именно с богатството на различните си фрагменти. Ето така възниква един общ Студентски дом на паметта – с малките си истории и големите си надежди. Дом, който не може да бъде разграфен и разпарчетосан според доминиращата мода на един мироглед или друга реторика. Студентски дом на паметта, за чиято устойчивост всяко преживяване и всеки личен спомен имат незаменимо значение.

В покрайнините на тези мои думи ще оставя завършека на една статия, отпечатана във вестник "Студентска борба" (бр. 7 от 6 май 1939 г.) под важното заглавие "За старите и младите". Там Борис Драгоров пише: "Почитайте, ако не известни лица, то поне положения от тях труд и големите им успехи. Та нали те съградиха студентската твърдина, изразена в множество силни национални манифестации, в кървава дори борба срещу поражението, в хубавия студентски дом, който ние все не можем да довършим, в Берковската колония и пр. Да се сепнем! Да създадем традиция и разумна приемственост между стари и нови хора у нас, за да не идваме до нещастното положение днес да рушим съграденото от вчера." Край на цитата. Историята продължава.

март 2003 г.

Пламен Дойнов

Студентският дом *Кратка историческа хроника*

1900-1901 г. – В София се основава Студентски клуб, който изпълнява функциите на студентска трапезария. Помещава се на етаж в сградата на народната партия. Първ председател на клуба е Никола Атанасов.

1904 г. – Председателят на Студентския клуб Стилиян Чилингиров, със съдействието на министъра на просвещението, проф. д-р Иван Д. Шишманов, полага основите на фонда за построяване на сграда на Студентския клуб с основна сума 10 000 лв., отпусната от Министерството на народното просвещение. Проф. Шишманов издейства от кмета на София отстъпването на място за построяване на клубна сграда.

12 юни 1910 г. – По инициатива на председателя на Студентския клуб Тома В. Томов се учредява Граждански комитет за построяване здание на Студентския клуб в София. Уставът на този комитет е утвърден със заповед на Министерството на народното просвещение № 1516 от 14 май 1911 г.

19 декември 1929 г. – Писмо на цар Борис III до Българския национален студентски съюз, в което се казва: "С най-гореща симпатия посрещам благородното начинание за издигането на Дом на българския студент, където ще крепнат и обединяват сърцата и умовете си здрави и добре просветени граждани на България, които утре, работейки за Родината, ще бъдат добри ратници в международното сътрудничество за мирния общочовешки напредък."

6 февруари 1931 г. – На първо и второ четене XXII Обикновено народно събрание гласува Закон на XXII Обикновено народно събрание за отстъпване даром на Ректора на държавния университет място от 1396, 50 кв.м. заедно с постройките в него, находящи се на ул. "Аксаков" №33, за построяване на студентски дом.

14 март 1931 г. – В бр. 277 на "Държавен вестник" е публикуван Указ №13 на цар Борис III и Закон на XXII Обикновено народно събрание за отстъпване даром на Ректора на държавния университет място от 1396, 50 кв.м. заедно с постройките в него, находящи се на ул. "Аксаков" №33, за построяване на студентски дом.

30 май 1931 г. – В 11 часа на пл. "Народно събрание" в София започва тържествен водосвет при полагаването на основния камък на сградата на Студентския дом, извършен от софийския митрополит Стефан.

27 ноември 1931 г. – В 9, 45 часа Строителната комисия при Гражданския комитет за построяване на Студентския дом извършва народния обичай с издигане на националното знаме и спасителния кръст върху покрива на дома, с което ознаменува приключването на първия етап от строежа на сградата.

1933 г. – **Студентският дом започва да функционира, макар сградата му да не е окончателно завършена. В приземния етаж се разполага студентската трапезария – Mensa academica. Настанява се редакцията на вестник "Студентска борба". Започват репетиции първите музикални и художествени състави, между които е Академичният хор. Така 1933 г. се счита за година на създаването/изграждането на Студентския дом.**

Юли 1937 г. – Цар Борис III дава съгласието си на отправената молба от Българския национален студентски съюз Студентският дом да носи името на новородения български престолонаследник Симеон – *Студентски дом "Княз Симеон Търновски"*.

1940 г. – Закон за фонда "Студентски дом при Университета Св. Климент Охридски в София" ("Държавен вестник", бр.126/1940 г.).

1944 – 1952 г. – В сградата на пл. "Народно събрание" №10 последователно са настанени Щабът на съветската армия и Народния театър на армията.

1952 г. – Акт №1002/26.07.1952 г. за недвижим държавен имот отново определя сградата на пл. "Народно събрание" №10 като *Студентски дом*.

1957 г. – ПМС от 5.07.1957 г. за създаване на *Централен студентски културен клуб*; по-късно – *Студентски дом на културата при Министерството на народната просвета*.

1958 г. – По случай 24 май творческите състави към възстановения Студентски дом представят своя пръв концерт. В дома отново се връща Академичният хор, идва Студентският симфоничен оркестър, започват репетиции новосъздадените колективи – студентският танцов ансамбъл, студентският театър, Клубът на младите писатели студенти "Димчо Дебелянов" и др.

11 декември 1959 г. – Тържествен концерт в голямата зала на Студентския дом по случай откриването на дома под името Студентски дом на културата

1977 г. – Централен студентски дом на културата преминава към ЦК на ДКМС.

1978 г. – Тържествено честване на "20 години Централен студентски дом на културата".

16 декември 1983 г. – Юбилеен концерт по случай "25 години Централен студентски дом на културата".

4 декември 1991 г. – Постановление на Министерския съвет №233 за откриване на извънбюджетна сметка към Министерство на образованието и науката. Постановлението отнема от Сдружение "Българска демократична младеж", правоприменик на ДКМС, правото на ползване върху държавен имот, представляващ Студентски дом в София, находящ се на пл. "Народно събрание" №10 и го предоставя безвъзмездно на Министерството на образованието и науката за стопанисване и управление за задоволяване на социалните и културните потребности на студентите.

1996 г. – Удостоверение №4497/4.11.1996 г. от Националния институт за паметниците на културата, че Студентския културен дом в кв.486 в гр.София, пл. "Народно събрание" 10 е архитектурен паметник на културата.

1997 г. – Акт №00131/02.1997 г. за държавна публична собственост на имота на пл."Народно събрание" 10 и ул. "Аксаков" 13, парцел VII, кв.486.

5 април 1999 г. – Постановление на Министерския съвет №65 за създаване на Национален студентски дом към Министерството на образованието и науката.

2002 г. – 30 май – датата на полагане на основния камък – е обявен за Празник на Студентския дом и се чества за пръв път с концерт, изложба от архивни материали, предмети и аудиовизуални свидетелства "Из историята на Студентския дом" и специално издаден документален сборник "Книга за Студентския дом".

2003 г. – Навършат се 70 години от създаването на Студентския дом на пл. "Народно събрание" №10 в София.

ПРИЛОЖЕНИЕ

За авторите и текстовете в тази книга

Авторите

НИКОЛА АТАНАСОВ (1877 – 1947). Пръв председател на Студентския клуб (1900). Автор на разкази, романи и драми. Неговият спомен "Основаванието на клуба" се печата със съкращения по изданието "Студентски клуб. Юбилеен сборник. 1900 – 1910 г.", Печатница "Гражданин", С., 1910, с.5 – 10.

СТИЛИЯН ЧИЛИНГИРОВ (1881 – 1962). Председател на Студентския клуб през 1904-1905 г. Инициатор за построяване на сграда на Студентския клуб – първообраз на Студентския дом. Автор на няколко десетки книги с поезия, проза, драматургия, исторически и етнографски изследвания. Спомените му в настоящия сборник са публикувани: "Моите спомени" – "Студентски клуб. Юбилеен сборник. 1900 – 1910 г.", Печатница "Гражданин", С., 1910, с. 10 – 15 (тук се печата със съкращения); "Няколко думи за фонда "Студентски клуб" – в. "Студентска борба", 01.03.1930 и "Начало на студентското организиране" – в. "Студентска борба", 25.08.1940 (отпечатани и в: "Книга за Студентския дом", С., 2002, с. 54 – 55 и с. 143 – 144).; "Проф. Иван Шишманов и неговият принос за Студентския дом" – В: "Моите съвременници", изд. "Български писател", С., 1955, с.33 – 37. (отпечатан под заглавие – "Проф. Иван Д. Шишманов").

СТЕФАН РУНЕВСКИ (1887 – 1919). Председател на Студентския клуб (1906 – 1907). Автор на разкази, повести, драми. Неговият спомен "Студентския клуб през бурните 1906 и 1907 години" се печата със съкращения по изданието "Студентски клуб. Юбилеен сборник. 1900 – 1910 г.", Печатница "Гражданин", С., 1910, с. 24 – 32.

ТОМА В. ТОМОВ (1881 – 1962). Председател на Студентския клуб (1909 – 1910). Инициатор за учредяването на граждански комитет за построяване на здание на студентския клуб. Дългогодишен секретар на този комитет. Спомените му в настоящия сборник са публикувани: "Спомени и идеи за студентския клуб" се печата със съкращения по изданието "Студентски клуб. Юбилеен сборник. 1900 – 1910 г.", Печатница "Гражданин", С., 1910, с. 33 – 39; "Студентският клуб като предходник на ОСО "Хр. Ботев" – В: "Под Ботево знаме. Споменна книга по случай 15-годишнината на ОСО "Хр. Ботев", Печатница "Полиграфия", С., 1939, с. 77 – 79.

ТАТЯНА КИРКОВА. Секретар на организацията ISS – Международна студентска взаимопомощ (Entr'aide Universitaire Internationale) със седалище в Женева, осигурила в началото на 30-те години на XX век значителни средства (15 хил. долара) за построяването на Студентския

дом в София. Спомените ѝ в настоящия сборник се публикуват по: "Студентска борба", 01.03.1930 (отпечатан и в: "Книга за Студентския дом", С., 2002, с. 56 – 58); "Декларация" – ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 11, л. 1-2.

ВАСИЛ Г. ЯНКОВ (1905 – 1974). Студент в Агрономо-лесовъдския факултет на Софийския университет в края на 20-те и през 30-те години на ХХ век. От края на 1929 г. до 1932 г. председател на студентския строителен комитет към Българския национален студентски съюз (БНСС) за изграждане на Студентския дом. По това време пряко координира събирането на средства за построяването на Студентския дом от представители на БНСС в цялата страна. Автор на няколко десетки документи, статии, писма за актуалното състояние и историята на Студентския дом. В началото на 70-те години на ХХ век, съвместно с Добромир Чилингиров и Снежана Кочемитова – Константинова създават неформален инициативен комитет за честване на 40-годишнината от полагането на основния камък на Студентския дом. Между 1971 и 1974 г. инициира акция за написване на спомени за изграждането на дома от бивши студенти – участници в кампанията по построяването му, част от които се съхраняват в Централния държавен архив в личния фонд на Васил Янков под номер 1548к. Спомените му в настоящия сборник се публикуват по: "Двама от създателите на Студентския културен дом" – в. "Студентска трибуна", 17.12.1963; "Някои моменти от една обща дейност, в която вземаше живо участие проф. архитект Иван Данчов с проф. архитект Станчо Белковски във връзка с изграждането на Студентския дом в София" – ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 321; "На вниманието на приятелите-активисти при Студентския дом на културата в София" – ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 323.

ПЕТЪР ТОДОРОВ. Студент в Богословския факултет на Софийския университет в началото на 30-те години на ХХ век. Сътрудник в акцията по събирането на средства за построяване на Студентския дом и учредител на помощен подкомитет в Лом. Неговият спомен "Относно Студентския дом на културата в София" се публикува по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 314, л.1-4.

МАРА ТАБАКОВА. Член на студентския строителен комитет към Българския национален студентски съюз за изграждане на Студентския дом в началото на 30-те години на ХХ век. Нейният спомен "Гордост на българския студент" се публикува по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 317, л.1-2.

ДЕЛЧО КОПРИВШКИ. Студент в Свободния университет в началото на 30-те години на ХХ век. Участник в изкопните дейности по основите на Студентския дом и в продажбите на билети за благотворителните концерти, организирани от студентския строителен комитет. Неговите спомени се публикуват по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 318, л.3. Към тях има приложено и ръкописно писмо от 28.02.1972 г., в което

пише: "Драги колеги, отзовавайки се на Вашата покана да напиша моите спомени около строежа на Студентския дом в София, аз написах спомените си макар и накратко, и Ви ги изпращам в три екземпляра, приложени към настоящето. Благодаря на Инициативния комитет за проявеното внимание." (Вж. ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх.единица 318, л.2.)

КОНСТАНТИН ТУЛЕШКОВ. Студент в Богословския факултет на Софийския университет в началото на 30-те години на XX век. Сътрудник в акцията по събирането на средства за построяване на Студентския дом. Обхожда селища и манастири във Великотърновско за събиране на помощи за изграждане на дома. Неговият спомен е разказан в писмо с дата 1.03.1972 г., адресирано до "Инициативния комитет за чествуване на четиридесетгодишнината от полагане на основния камък на Студентския дом в София" и тук се публикува по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 315, л.1.

НАЧО НАЧЕВ. Студент в Агрономо-лесовъдския факултет на Софийския университет в края на 20-те и началото на 30-те години на XX век. Неговият спомен "Една неуморна обществена пчела" се публикува по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 316, л.1-3. Към него има приложени две писма – лично до Васил Янков и до Инициативен комитет за събиране на материали във връзка с изграждането на Студентския дом в София (Вж. ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица, л.4, л.6.)

ВЛАДИМИР МАРИНЧЕВСКИ. Студент в Юридическия факултет на Софийския университет в началото на 30-те години на XX век. Сътрудник в акцията по събирането на средства за построяване на Студентския дом. Неговият спомен е разказан в писмо с дата 2.05.1972 г., адресирано до "Почитаемия Инициативен комитет. Тук" и тук се публикува по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 319, л.1.

ЛЮБА СТОЙЧЕВА ВЕЛЕВА. Студентка в Историко-филологическия факултет на Софийския университет в началото на 30-те години на XX век. Нейният спомен "Материален принос от Англия за строящия се през 1930 г. Студентски дом в София" се публикува по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 320, л.1-2.

ГЕОРГИ ШОПОВ. Студент в Юридическия факултет на Софийския университет в края на 20-те и началото на 30-те години на XX век. Сътрудник в акцията по събирането на средства за построяване на Студентския дом. Обикаля градовете Враца, Варна, Шумен, Русе за събиране на помощи за дома. Неговият спомен се публикува по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 322, л.1-2. Заглавието в настоящия сборник е на съставителя.

ИЛИЯ ИЛИЕВ. Студент в Юридическия факултет на Софийския университет в края на 20-те и началото на 30-те години на XX век.

Сътрудник в акцията по събирането на средства за построяване на Студентския дом. По-късно – изявен композитор. Неговият спомен се публикува по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 325, л.1-8. Заглавието в настоящия сборник е на съставителя.

НЕДЮ АЛЕКСАНДРОВ. Студент в Богословския факултет на Софийския университет в края на 20-те и началото на 30-те години на XX век. Участва в комисии за събиране на помощи за построяване на Студентския дом – в София, Сливен, Ямбол, Габрово, Лом, Павликени, Севлиево, Горна Оряховица и др. Неговият спомен е разказан в писмо без дата, адресирано до Васил Янков и тук се публикува по ЦДАРБ, фонд 1548к, опис 1, арх. единица 420, л.5.

ТОДОР ИЛЕВ (1917 – 2002). Внук на писателя Тодор Г. Влайков. Споменът му се публикува по ръкописна тетрадка, съдържаща опис на архива на Тодор Г. Влайков, предоставен от Радко Влайков на Националния литературен музей. Текстът на дарението от книги, направено от Тодор Г. Влайков за Студентския дом, е публикуван в сп. "Българска книга", кн.4-5/1930, с.420-422. Тези сведения, откриването и преписът на документа се дължат на Румяна Пенчева, изследовател в Националния литературен музей.

ГЕОРГИ АНГЕЛОВ. Деец на Българския общ народен студентски съюз (БОНСС), който до 1944 г. е в траен конфликт с други две студентски организации – Българския национален студентски съюз (БНСС) и ОСО "Христо Ботев". Споменът му "Нашата "Менза Академика" е публикуван в "БОНСС. Спомени на дейци на Българския общ народен студентски съюз", изд. на ЦК на ДСНМ "Народна младеж", С., 1958, с. 123-125.

ДИМИТЪР МУТАФОВ, ХРИСТО НУРЕВ, КИРИЛ ЗАХАРИЕВ. Трима от студентите основатели на Академичния хор през 1933 г., когато в състава му пеят само мъже. Кирил Захариев е избран сред студентите за пръв председател на хора. Техният колективен спомен със заглавие "Как бе създаден Академичния хор" е публикуван във в. "Студентска трибуна", 28.05.1963 (отпечатан и в: "Книга за Студентския дом", С., 2002, с. 168).

АНГЕЛ МАНОЛОВ (1912 – 1991). Основател и диригент на Академичния хор от 1933 до 1991 г. Днес Академичният хор носи неговото име. Спомените му се цитират по юбилейното издание "50 години Академичен хор "Георги Димитров", С., 1983. Заглавието на откъса в настоящия сборник е на съставителя.

КОНСТАНТИН ГАБРОВСКИ (1930). Пръв директор на Студентския дом след възстановяването му (под името Студентски дом на културата) през 1958 г. Заема този пост от март 1958 г. до юни 1959 г. Професор, доктор на икономическите науки. Дългогодишен преподавател във Висшия икономически институт (днес – Университет за национално и световно стопанство). В момента преподава в Нов български университет.

Спомените му са разказани в разговор със съставителя на 05.03.2003.

СТЕФАН ЕНЧЕВ. Директор на Студентския дом на културата през 60-те години на ХХ век. Кореспондент на Българската телевизия в Москва. Директор на филмова студия "Време". Споменът му в настоящия сборник – "Ароматът на търсенето" – е откъс от едноименна публикация във в. "Студентска трибуна", 23.12.1989 (отпечатан изцяло в: "Книга за Студентския дом", С., 2002, с. 190 – 193).

ГАНКА КОНСТАНТИНОВА (1943). Работи в Студентския дом на културата от началото на 1970 г. По-късно е заместник-директор и директор на Централен студентски дом до края на 1976 г. В момента е издател. Спомените ѝ са предоставени лично от авторката за публикация в настоящия сборник.

БОРИС СЕМЕРДЖИЕВ (1940). Дългогодишен хорист в Академичния хор. Директор на Централния студентски дом на културата от 1977 до 1981 г. Спомените му са разказани в два разговора със съставителя – на 12.02.2003 и на 14.02.2003.

АЛИПИ НАЙДЕНОВ (1931). Диригент на студентския симфоничен оркестър към Студентския дом на културата от 1959 до 1973 г. По-късно е доцент в Музикалната академия. Спомените му са предоставени лично от автора за публикация в настоящия сборник.

АСЕН ГЕОРГИЕВ (1939). Дългогодишен цигулар в студентския симфоничен оркестър към Студентския дом на културата. Концертмайстор на оркестъра до 1972 г. Строителен инженер, проектант на мостове. С негово основно участие са построени над 80 моста в България и в чужбина. Държи световния рекорд за най-голям отвор на мост за съответния вид мостове. Спомените му са разказани в разговор със съставителя на 29.01.2003.

ДИМИТЪР ТРИФОНОВ (1948). Между 1966 и 1972 г. свири на флейта в студентския симфоничен оркестър към Студентския дом. Лекар, хирург. Завеждащ катедра "Хирургия" на Медицинския университет в София. Спомените му са разказани в разговор със съставителя на 29.01.2003.

МИНКА ЗЛАТЕВА. Хористка и член на ръководството на Академичния хор при Студентския дом на културата между 1960 и 1973 г. Работи като репортер и редактор в столичния печат. От 1986 до 1990 е кореспондент на в. "Софийски новини" в Берлин. Доцент, преподавател във Факултета по журналистика на Софийския университет. Доктор на политическите науки на Лайпцигския университет. Автор на две монографии, на многобройни студии и статии, издадени в България и в почти всички страни на Европа. Съставител и редактор на научни сборници. Спомените ѝ са предоставени лично от авторката за публикация в настоящия сборник.

ИВАН ТОДОРОВ (1926). Основател и дългогодишен главен художествен ръководител на танцовия състав при Студентския дом на културата (днес – Академичен фолклорен ансамбъл). Автор/хореограф на няколко десетки фолклорни танци и спектакли. Спомените му са разказани в разговор със съставителя на 07.02.2003.

БОРИС ФИЛЧЕВ (1938). Танцьор в танцовия състав при Студентския дом на културата от 1963 г. Завършва Института по съобщенията в София. От 1990 г. е мениджър на Академичния фолклорен ансамбъл. Спомените му са разказани в разговор със съставителя на 12.03.2003.

ИЛИЯ ТЕЗГЕРОВ (1927). Един от хората с най-дългогодишно присъствие в Студентския дом. Повече от 40 години е театър-майстор (1962 – 1987), днес – портиер на дома. Спомените му са разказани в разговор със съставителя на 03.02.2003.

МИЛУША БОЖИНОВА (1944). Директор, главен художествен ръководител на Театър-студио "Студентина" и президент на Регионалния център за университетски театър на Балканите. Спомените ѝ са предоставени лично от авторката за публикация в настоящия сборник.

УЛЯНА ПАЧЕВА (1957). Директор на Централния студентски дом на културата през 1990 – 1991 г. Спомените ѝ са предоставени лично от авторката за публикация в настоящия сборник.

ВЕСЕЛИН ТОДОРОВ (1965). Директор на Студентския дом 1992 – 1994 г. Директор на "Сиела" и председател на секцията на издателите на учебници към Асоциацията на книгоиздателите в България. Спомените му са разказани в разговор със съставителя на 22.02.2003.

Съставителят

ПЛАМЕН ДОЙНОВ (1969). Възпитаник на Клуба на младите писатели студенти "Димчо Дебелянов", пръв председател на Българския студентски писателски съюз (1991 – 1994). Автор на книги с поезия и на пиеси. В момента – директор на Студентския дом (от април 1999 г. – Национален студентски дом) и ръководител на Академичния център за литература и култура.